

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Farid ALLAHVERDİYEV

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİNDE YAYLACILIK FAALİYETLERİ VE
ANTALYA BEYDAĞLARI YAYLALARI İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Coğrafya Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Farid ALLAHVERDİYEV

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİNDE YAYLACILIK FAALİYETLERİ VE
ANTALYA BEYDAĞLARI YAYLALARI İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Halil HADİMLİ

Coğrafya Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Farid ALLAHVERDİYEV'in bu çalışması, jürimiz tarafından Coğrafya Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. İhsan Bulut (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Halil HADİMLİ (İmza)

Üye : Doç. Dr. Mehmet Deniz (İmza)

Tez Başlığı: Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Yaylacılık Faaliyetleri Ve Antalya Beydağları Yaylaları İle Karşılaştırılması
--

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 24/01/2020

Mezuniyet Tarihi : 06/03/2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Yaylacılık Faaliyetleri Ve Antalya Beydağları Yaylaları İle Karşılaştırılması” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Farid ALLAHVERDİYEV

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Farid ALLAHVERDİYEV
Öğrenci Numarası	20165264024
Enstitü Ana Bilim Dalı	Coğrafya
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Halil HADİMLİ
Tez Başlığı	Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Yaylacılık Faaliyetleri Ve Antalya Beydağları Yaylaları İle Karşılaştırılması
Turnitin Ödev Numarası	1239532238

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 93 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 28/01/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 10

alıntılar dahil % 12 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../2020

(imzası)
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Dr. Öğr. Üyesi Halil HADİMLİ

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iii
HARİTALAR LİSTESİ	iv
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	v
GRAFİKLER LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA SAHASININ GENEL COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

1.1. Yer Yapısı Özellikleri	7
1.2. İklim Özellikleri	12
1.3. Hidrolojik Özellikleri	14
1.4. Toprak Örtüsü Özellikleri	18
1.5. Bitki Özellikleri	20
1.6. Beşeri Coğrafi Özellikleri	21

İKİNCİ BÖLÜM

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİNDE YAPILAN YAYLACILIK

2.1. Yayla Kavramı	26
2.2. Geçmişten Günümüze Türkler Ve Yaylacılık Faaliyetleri	28
2.3. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Yaylaların Dağılımı.....	35
2.4. Yaylalara İniş-Çıkış Özellikleri Ve Ulaşım Durumu.....	36
2.5. Yaylaların Fonksiyonları	39
2.6. Yayla Konutlarının Özellikleri.....	40
2.7. Yaylalardan Yararlanma	44
2.7.1. Yaylalardan Geleneksel Şekilde Yararlanma	44
2.7.2. Yaylalardan Turizm Amaçlı Yararlanma.....	55
2.8. Örneklem Olarak Seçilen Yaylaların İncelenmesi.....	56
2.8.1. Kanlıgöl Yaylası	57
2.8.2. Batabat Yaylası	62
2.8.3. Gödeklidere Yaylağı	65
2.8.4. Sakkarsu Yaylası.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTALYA BEYDAĞLARINDA YAPILAN YAYLACILIK VE NAXÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİNDEKİ YAYLALARLA KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Beydağlarında Yapılan Yaylacılık	75
3.1.1. Yaylaların Dağılımı	76
3.1.2. Yaylalara İniş-Çıkış Özellikleri	77
3.1.3. Yaylacılık Fonksiyonları	78
3.1.4. Yaylardan Yararlanılma Ve Konut Tipleri	80
3.2. Antalya Beydağları Yaylalarıyla Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yaylalarının Karşılaştırılması	82
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	90
ÖZGEÇMİŞ	93

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 N.İ. Şelepinin Hesaplarına Dayanılarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yükseklik Tanımı.....	8
Tablo 1.2 Yıllık Ortalama Sıcaklık.....	12
Tablo 2.1 Örneklem Olarak Seçilen Yaylaların Yükseklikleri.....	36
Tablo 3.1 Beydağları Yaylalarının Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı.....	77
Tablo 3.2 Yaylaların Fonksiyonları, Yaylacılık Takvimleri Ve Yayla Takvimine Etki Eden Faktörler	78
Tablo 3.3 Batı Toroslarda Yaylaların Fonksiyonlarına Göre Dağılımı.....	79
Tablo 3.4 Beydağları Yaylarında Başlıca Konut Tipleri.....	80

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.1 Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Fiziki Coğrafi Haritası.....	11
Harita 1.2 Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Sel Riski.....	15
Harita 1.3 Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Toprak Erozyonu Tehlikesi	19
Harita 1.4 Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Siyasal Haritası.....	24
Harita 2.1 Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Örneklem Seçilen Yaylaların Dağılımı	36
Harita 3.1 Araştırma Sahanın Yeri	76

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1.1 Zengezur Sıra Dağlarından Bir Görünüm.....	10
Fotoğraf 1.2 Zengezur Dağlarında 3065 Metre Yükseklikte Bulunan Göygöl	17
Fotoğraf 2.1 Batabat Yaylasında Bir Görünüm.....	39
Fotoğraf 2.2 Askeri Çadırların Kurulduğu Oba	42
Fotoğraf 2.3 Çeşitli Malzemelerle Hazırlanmış Çadırlar	42
Fotoğraf 2.4 Tek Olarak Yaşayan Yaylacı Çadırı	43
Fotoğraf 2.5 Yamacın Kazılmasıyla Oluşturulan “Kuflan”ın Girişi.....	43
Fotoğraf 2.6 Yaylada Öğlen Saatlerinde Kümelenmiş Koyun Sürüsü.....	46
Fotoğraf 2.7 Hayvanların Yalaması İçin Kayaların Üzerine Tuz Dökülmektedir	47
Fotoğraf 2.8 Sürüdeki En Yaşlı Keçiler	47
Fotoğraf 2.9 Gödeklidere Yaylasından Bir Görünüm	48
Fotoğraf 2.10 Metal Çitle Sarılmış Bir Arkaç (Ağıl).	49
Fotoğraf 2.11 Kremanın Ve Kaymaksız Sütün Üretimi.....	51
Fotoğraf 2.12 Kremanı Tereyağına Çeviren Alet.....	51
Fotoğraf 2.13 Peynir Bidonlarının Tutulduğu Yerler.....	52
Fotoğraf 2.14 Kırkılan Yünleri Pazara Göndermek İçin Çuvallara Doldurmuş Yaylacı	53
Fotoğraf 2.15 Eski Yolcu Otobüsü Ve Onunla Belirli Yüksekliğe Çıkarılmış Kovanlar	54
Fotoğraf 2.16 Kanlıgöl Yaylağından Bir Görünüm	56
Fotoğraf 2.17 Kanlıgöl Yaylasında Bulunan Göl.....	60
Fotoğraf 2.18 Pünhan Çeşmesi.....	61
Fotoğraf 2.19 Kanlıgölde Bulunan Obadan Bir Görünüm	61
Fotoğraf 2.20 Kanlıgölde Otlatılan Büyükbaş Hayvanlar	62
Fotoğraf 2.21 Batabat Yaylasının İlk Gölü Batabat-1	64
Fotoğraf 2.22 Batabat-2 Gölünde “Yüzen Ada”	64
Fotoğraf 2.23 Batabat Yaylasında Kovanlar Ve Bal Satış Tezgahı	65
Fotoğraf 2.24 Zorbulaq Çeşmesini Kaynağı Olan Batabat-3 Gölü Ve Çeşmeye Gidip Gelen Turistler	65
Fotoğraf 2.25 Hazinesideresu Akarsuyu Ve Öğlen Suyu İndirilmiş Sürü	68
Fotoğraf 2.26 Plastik Malzemeden Yapılmış Tek Kişilik Çadır	68
Fotoğraf 2.27 “Kuflan”. Yaylacıların İkamet Maksadıyla Kazdıkları Tepe Yamacı.....	69
Fotoğraf 2.28 Sürüsü Otlarken Atıyla İlgilene Çoban.....	69
Fotoğraf 2.29 Yaylaya Yakın Erefse Köyünden Getirilmiş Arı Kovanları.....	70

Fotoğraf 2.30 Süleymanyurt Obasında Araziye Yayılmış Sürü.....	72
Fotoğraf 2.31 Bist Köyünden Sakkarsu Yaylasına Gelen Yol	72
Fotoğraf 2.32 Sakkarsu Yaylasında Toprakdan Hazırlanmış Kerpiçlerle Yapılmış Yaşayış Yeri	73
Fotoğraf 2.33 Sakkarsu Yaylasındaki Genyurt Obasından Bir Görünüm	73
Fotoğraf 2.34 Sakkarsu Akarsuyu Ve Öğlen Vakti Suyu İndirilmiş Sürü.....	74
Fotoğraf 3.1 Feslikan Yaylasında Yerel Yapı Malzemeleriyle Yapılmış Eski Bir Yayla Evi. Bu Tip Konutlar Genelde Kırsal Bölgelerden Yaylaya Çıkan Nüfus Tarafından Yapılmaktadır.	81
Fotoğraf 3.2 Farklı Konut Tiplerinin Bir Arada Bulunduğu Feslikan Yaylasından Bir Görünüm.....	81

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1 Yükseklikle Yağış Arasındaki İlişki Eğrisi (Yağış Orta Yıllık Olarak Yansıtılmıştır).....	13
Grafik 1.2 Antalya'nın Yıllık Ortalama Yağış Ve Sıcaklık Değerleri Grafiği.....	14

ÖZET

Yapılan çalışmada öncelikli olarak Azerbaycan'a bağlı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin kuzey-batısında başlayıp güney-doğusuna doğru Ermenistan sınırı boyunca ilerleyen Zengezur dağlarında yapılan yaylacılık ele alınmıştır. Orta Asya Türk yaşam tarzının bir parçası olan yaylacılığın çalışma yapılan arazideki fiziki ve beşeri coğrafi koşullar altında nasıl şekillendiğine bakılmıştır. Literatürde Nahçıvan Özerk Cumhuriyetindeki yaylacılıkla ilgili yeteri kadar çalışmanın yapılmadığı dikkate alınarak araziye inilmiş, gezi-gözlem ve soru-cevap metotlarıyla yaylalara iniş-çıkış tarihleri, yaylaların dağılımı, konut tipleri ve fonksiyonlarına göre yararlanılma hakkında bilgiler elde edilmiştir. Çalışmanın yapıldığı arazide birkaç istisna dışında halen yaylaların ağırlıklı olarak geleneksel maksatlar için kullanıldığı görülmüştür. Bununla birlikte yaylalara çıkan kişi sayısında azalma görülse de çiftliklerin sayının artması ve bu işin belirli kişilerce yapılması sonucu yaylaya çıkarılan hayvan sayısının değişmediği ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyetini başta et olmakla hayvansal ürünlerle temin etmekte yaylaların payının halen oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın ilerleyen safhalarında Türkiye Cumhuriyetinin Antalya il sınırları içerisinde bulunan Beydağlarında yapılan yaylacılıkla ilgili bilgiler verilmiştir. Literatürde yeterince çalışma olması sebebiyle bu bilgiler verilmesinde ağırlıklı olarak literatürden yararlanılmakla birlikte Antalya şehrine yakın olan birkaç yaylaya gezi gözlem maksadıyla gidilmiştir. Elde edilen veriler ışığında Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Beydağlarında bulunan yaylaların da fonksiyonel değişim geçirdikleri ve ya değişim safhasında oldukları görülmüştür. Son yarım asırda Teke yöresi kıyı kuşağının turistik potansiyelinin ortaya çıkarılması bu durumu daha da tetiklemiş, gelişen ve büyüyen şehirlerde yaşayan insanların gelir düzeyinin artmasıyla büyük yerleşim yerlerine yakın olan yaylalar yazın sıcak ve kalabalık şehirlerden “kaçan” insanların uğrak yerine dönüşmüştür. Çalışmanın son aşamasında elde edilen verilerle Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yapılan yaylacılıkla Antalya Beydağlarında yapılan yaylacılığın karşılaştırılması yapılmış, doğal ve beşeri çevre faktörünün yaşam şekline ve kültüre etkisi ortaya konulmuştur. Her ne kadar farklı koşullar altında yapılsa da her iki çalışma sahasında yaylacılık kültürünün ana çizgilerini korunduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Yaylacılık, Beydağları, Konar-Göçer

SUMMARY
THE TRANSHUMANCE ACTIVITIES IN THE AUTONOMOUS REPUBLIC OF
NAKHCHIVAN AND COMPARISON WITH THE TRANSHUMANCE OF
ANTALYA

In this study, primarily the transhumance in the Zengezur Mountains, which starts in the north-west of the Nakhchivan Autonomous Republic of Azerbaijan and advances along the Armenian border towards the south-east is discussed. It was examined how the transhumance, which is a part of the Central Asian Turkish lifestyle, was shaped under physical and human geographical conditions in the study area. There are not enough researchers about transhumance in Nakhchivan Autonomous Republic, considering this information was recorded in the area and with the help of travel-observation and question-answer methods to the plateau descent-exit dates, plateau distribution, information about the use of housing types and functions were obtained. With a few exceptions, the plateaus are still mainly used for traditional purposes in the area where the study was conducted. Additionally, there is a decrease in the number of people going up the plateaus but as a result of the increase in the number of farms and the conduct of this work by certain individuals, the number of animals brought to the plateau remained unchanged and the share of the plateaus in supplying the Nakhchivan Autonomous Republic with meat and animal products was still very high. In the work of later stages there is given information about transhumance in Beydagları which is situated in Antalya, in Republic of Turkey. Referring to the data it is seen that, the highlands in Beydagları as in other regions of Turkey undergo functional change or are in the process of change. In the last half century, the touristic potential of the Teke coastal zone has been triggered by this situation, and with the increase in the income level of the people living in the developing and growing cities, the highlands, which are close to the big settlements, have become the frequented places of the people fleeing from the hot and crowded cities in summer. In the last stage of the study, the comparison of the transhumance in the Nakhchivan Autonomous Republic and the transhumance in the Antalya Beydağ Mountains was made and the effects of natural and human environmental factors on the life style and culture were revealed. Although it was done under different conditions, it was observed that the main lines of the transhumance culture were preserved in both study areas.

Keywords: Nakhchivan Autonomous Republic, Transhumance, Beydagları, Nomadic

ÖNSÖZ

Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma daha önce yaylacılık faaliyetlerinin araştırılmadığı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yaylalarının öğrenilmesi ve Antalya Beydağlarında bulunan yaylalarla karşılaştırılması maksat edinilmiştir. Fiziki ve beşeri coğrafi unsurların bu yaylaların hangi maksatla kullanılacağını, yaylaların dağılımını, konut tiplerini ve iniş-çıkış tarihlerini belirlemedeki etkileri öğrenilmiştir.

Bu tezin hazırlanmasında; araştırma konusunun belirlenmesinden başlayarak, çalışma süreci boyunca her türlü yardımı ve önerilerini esirgemeyen, danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Halil HADİMLİ'e teşekkürü borç bilirim. Tezin tamamlanmasında büyük öneme sahip arazi çalışmalarında bana rehberlik yapan değerli coğrafya öğretmeni Oktay Memmedov'a teşekkür ederim.

Farid ALLAHVERDİYEV

Antalya, 2020

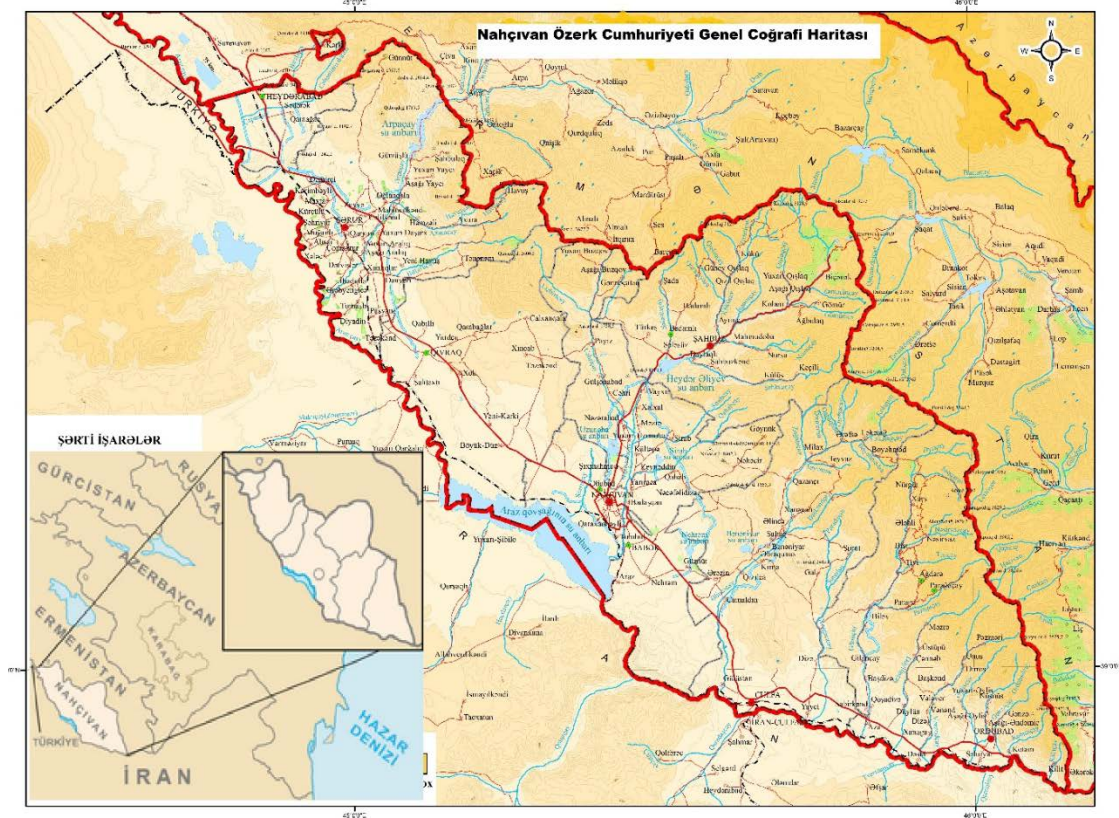
GİRİŞ

Araştırma sahası Azerbaycan'a bağlı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer almaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti 1920 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin Ermenistan'a verdiği Azerbaycan toprağı olan Zengezur kazası ile Azerbaycan'dan ayrılmıştır. Şimdiki konumunda kuzeyden ve kuzeydoğudan Ermenistan, güneyden İran ve batıdan Türkiye ile sınıra sahiptir. Kuzeybatıda Dereleyez, kuzeydoğuda Zengezur dağları ile uçtan uca yükseklikleri 3000 metreyi aşkın zirvelerin bulunduğu ve güneye doğru alçalışa geçip Aras nehrinde son bulan ve düzlüklere kavuşan bir arazisi vardır. Arazinin üçte iki hissesi deniz seviyesinden 1000 metre yüksekte yerleşmiştir. Aras nehrine dökülen kısa ve birçoğu mevsimlik olan çayların getirmeleri ile Aras nehri boyunca yükseklikleri deniz seviyesinden 600-800 metreyi bulan vadi tabanları Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin kuzey batıda Sederek düzünden başlayıp, doğuda Ordubad ilçesinin arazisinde dağlar tarafından dar bir çizgi şeklinde Aras nehrine sıkıştırılmaktadır. Alçak bölgeler Aras nehri ile kuzeydeki dağlar arasında genişleyip daralan kuşak oluşturuyor. Bu bölgelerden kuzeye doğru devam eden alçak dağlık kuşağın yüksekliği 1200-1800 metredir. Bu kuşak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin kuzeybatı ve güneydoğu hisselerinde çok dar, merkez hissede ise geniş bir sahayı kapsamaktadır ve arazi çay yatakları ile geniş bir şekilde parçalanmıştır. Özerk Cumhuriyetin kuzeybatısından güneydoğusuna doğru Dereleyiz ve Zengezur dağları uzanmaktadır. Daha yüksek rakıma sahip olan Zengezur silsilesi aynı zamanda jeolojik olarak da Dereleyiz'den farklılık gösterir ve araştırma sahasının esasını teşkil eder. Zengezur Kafkas sıra dağlarının büyük silsilelerinden olup, Ermenistan ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni arasında doğal sınırını oluşturur. Güneydoğu istikametinde yükselişe geçen ve en yüksek noktasına (3904 m) ulaşan silsile devamında Soğukdağ (3161 m) zirvesinden 13-14 km'lik mesafede keskin inişe geçerek, Aras nehrinin yatağına inmektedir (Harita 1.1), (Ezizbeyov, 1961).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde bulunan yaylalarla karşılaştırması yapılacak olan yaylalar, Türkiye Cumhuriyeti Antalya ili sınırları içerisinde yer alan Kıyı Beydağlarında yerleşmektedir. Sahanın Güneyden Akdeniz, kuzeyden ve batıdan Esas Beydağları, doğudan Antalya körfezi ile sınırı bulunmaktadır. Başlıca çalışma sahası Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti olduğu için, Antalya Beydağları hakkında geniş bilgiler ilerleyen bölümlerde verilecektir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetini jeolojik olarak üç hisseye bölmek mümkündür: Şerur-Culfa antiklinali, Ordubad senklinali ve Zengezur antiklinali. Şerur-Culfa antiklinali kretase kadar, Ordubad senklinali ise oligosenden sonraki ve miyosenden önceki kırıxıklıkta meydana

gelmiştir. Zengezur antiklinalinin büyük bir kısmı Ermenistan sınırları içerisinde kalmaktadır, yalnız güneybatı kanadı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinden geçmektedir. Bu arazinin kuzeybatısında neojen dönemini efüzif kayaçlarından, merkez hissede paleojen döneminin volkanik menşeli kayaçlarından, güney doğusu ise oligosen-miyosene kadar ortaya çıkmış intruzif kayaçlardan oluşmaktadır (Ezizbeyov, 1961)

Harita 1. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Genel Coğrafi Haritası

Kaynak: Harita çizme komitesinden alınmıştır

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin iklimi kendine has özellikleri ile Azerbaycan'ın diğer bölgelerine göre farklılık göstermektedir. Bu farklılığı ortaya çıkaran sebeplerin başında arazinin denizlere olan uzaklığını, her taraftan dağlarla çevrelenip çukurda kalmasını ve rölüfünün karmaşık yapısını göstermek mümkündür. Yazları kurak ve çok sıcak, kışları az yağışlı ve çok soğuk olan arazi, kontinental bir step ikliminin özelliklerini yansıtır. 'Arazboyu' vadi tabanında yıllık ortalama sıcaklık $12-14^{\circ}\text{C}$, orta dağlıkta $5-8^{\circ}\text{C}$, yüksek dağlıkta ise $1-2^{\circ}\text{C}$ 'dir. Yerleşimin yoğun olduğu 'Arazboyu' vadi tabanında yaz aylarında en yüksek sıcaklık $40-43^{\circ}\text{C}$ 'e kadar çıkmasına karşın, kış aylarında aynı bölgede en düşük sıcaklık eksi $18-20^{\circ}\text{C}$ 'e kadar inmektedir. Ortalama yıllık yağış değeri alçak bölgelerde 200-250 mm arasında değişirken dağlarda 500-600 mm arasında seyir etmektedir (Bağırov, 2008). Özerk Cumhuriyet genelinde yağışlar kış aylarında kar olarak yağmaktadır. Yağan karlar

İlkbaharda eriyerek yağmur suları ile birlikte çok sayıda küçük dereler oluşturmaktadır. Yazın birçoğu kuruyan bu dereler Aras nehrine akmakla birlikte, kaynaklarını karların yüksek dağlıkta erimesinde aldıkları için, yazın kurumayan Arpaçay, Naxçıvançay, Elinceçay, Gilançay gibi çaylar yıl boyu bitki örtüsünden mahrum kayaçları aşındırarak Aras nehrine katmaktadır. Yaz aylarında yüksek dağlıkta yağın yağmurun sel oluşturma riski oldukça yüksektir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde kış aylarında çok soğuk, yaz aylarında çok sıcak olması ve yağış miktarının az olması nedeni ile ekosistem oldukça az gelişmiştir. Düzluklerde genel olarak otsu bitkiler görülmektedir. İlkbaharda yeşeren step bitkileri yazın keskin kuraklıkla birlikte arazi çölümsü bir görünüm almaktadır. Havanın sıcaklığının mevsimlere göre keskin değişimi, yağışın az görülmesi sebebinden çayların vadilerinde (seyrek şekilde) ve yüksek dağlık alanın bazı kısımları haricinde orman bulunmamaktadır. Toprak örtüsünün yayılımına arazinin iklim şartları, karmaşık rölyefi, bitki örtüsünün zayıf olması, akarsu şebekesi, arazide fazlasıyla bulunan rüzgar ve akarsu aşındırması etki etmektedir. Humus miktarı az, ekin için suarmaya ihtiyaç duyan topraklara sahip arazi akarsular tarafından yıkanarak yerini çıplak kayalıklara bırakmış, bazı yerlerde toprakta tuzluluk görülmesi nedeni ile kullanım için elverişsiz hale gelmiştir. ‘Arazboyu’ vadi tabanında kestane renkli bozkır toprakları geniş yayılım gösterse de, rüzgar ve akarsu aşındırması ile incelmıştır. Orta dağlık kuşağa gelindiği zaman, toprakların rengi kahverengine dönmeye başlar ve kalınlıkları nispeten artar. Kalınlığın artması ile birlikte bitki örtüsünde canlanma yaşansa da, çay dereleri ve yüksek kuşakta yer-yer görülen seyrek ağaçlar dışında orman örtüsü bulunmamaktadır (Rehimov ve Hesenov, 2012).

Diğer çalışma alanı olan Antalya Beydağlarında ise yazları kuru ve sıcak olması ile Nahçıvan’a benzerlik gösterse de, buradaki nemli sıcak hava yerine Nahçıvan’da kuru sıcak hava gözlenmektedir. Aynı şekilde her iki bölge yağış mevsimi kış olsa da, Antalya’da bol yağmur şeklinde düşen yağış(yüksekliklerde kar şeklinde) Nahçıvan genelinde kar şeklinde düşmektedir.

Seferli ve Qedirzadenin “Nahçıvan tarihi” kitabının ilk cildine istinaden, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti adını, başkenti olan Nahçıvan kentinden almıştır. Tarihte Nahçıvan adına ilk olarak Yunan matematikçi, astronom ve coğrafyacı Batlamyus’un ‘Coğrafya’ adlı eserinde ‘Naksuana’ şeklinde söz edilmektedir. Orta asır Arap ve Fars kaynaklarında şehrin ismine ‘Neşeva’, ‘Neqçuan’ olarak rastlanmakla birlikte çeşitli kaynaklarda çok sayıda ihtimal ve olasılıklar olsa da tam olarak adın nerden meydana geldiği konusunda hemfikir olunamamıştır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yapılan arkeoloji çalışmaları sonucu şehrin MÖ 1500 yılında kurulduğuna dair fikirler mevcuttur. MÖ IX-VI asırlarda Nahçıvan Med

devleti sınırları içerisinde olduğu, Med devletinin çöküşü ile Ehemeniler devletini bir hissesi olmuştur. Orta asırlara gelindiğinde ise, Fars devleti olan Sasanilerin, daha sonra Arap hilafetinin işgali altına düşmüştür. IX asırda Arap hilafetine karşı kıvışan Hürremiler hareketinin en geniş yayıldığı bölgelerden biri de Nahçıvan olmuştur.

XI asırda Selçuk sultanı Alp Arslan Revvadiler devletinin varlığını sona erdirerek Nahçıvanı ele geçirmiş ve burada kendi ikametgahını inşa ettirmiştir. Nahçıvan şehri XII asrın 30'lu yıllarından 70'li yıllarına kadar Atabeyler devletinin başkenti olmuştur, bu yıllarda devlet hazinesi Nahçıvan'da tutuluyordu. Bu devirde sanatkarlık, ticaret gelişmiş ve bir çok abideler ve kaleler inşa edilmiştir. 1221 yılında şehir Moğol saldırılarına maruz kalmış ve tamamen dağıtılmıştır. Bundan sonra Nahçıvan 1386 yılında Altın Orda hükümdarı Toktamış tarafından işgal edilmiş ve viran konulmuştur. 1412 yılında Türk menşeli Karakoyunlu, 1468 yılında ise Akkoyunlu devletinin idaresinde olmuştur. 1501 yılında Safevilerle Akkoyunlular arasında Şerur savaşı sonucu savaşı kazanan Safeviler Nahçıvan topraklarını kendi topraklarına katmıştır. XVI XVII asırlarda Osmanlı ve Safevi devletleri arasındaki savaşlarda Nahçıvan birkaç kere daha yıkıma maruz kalmıştır. XVIII asra gelindiğinde Nadir şahın başında durduğu Safevi toprakları içerisinde yer alan Nahçıvan 1747 yılında Nadir şahın ölümü, Safevilerin zayıflaması Heydergulu Hanın Nahçıvanı işgal ederek Safevilerden ayrı, özgür hanlık ilan etmesi ile sonuçlanmıştır. 1797-cı yıla gelindiğinde İran şahı Ağa Muhammed Şah Nahçıvanı işgal etti ve Rusya İran arasındaki savaşların sonucunu belirleyen Türkmençay antlaşmasına kadar İran toprakları olarak kaldı. 1828-ci yıldan antlaşmanın şartlarına göre Rusya topraklarına katıldı. Bu dönemde medeniyet ve ticaret ilişkilerinde gelişmeler yaşandı. 1917 yılında Bolşevik ihtilalinin Çarı devirmesi ile özgürlüğüne kavuşsa da 1920 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler birliği Zengezur kazasını Azerbaycan'dan alarak Ermenistan'a verdi ve Nahçıvan Azerbaycan'dan ayrı düştü. 1921 yılında Nahçıvan'da yapılan oylama ile özerkliği korunarak Sovyetlere katılmaya "Evet" dedi. Sovyetler döneminde gelişen sanayi ve çiftçiliği ile kendi kendine yeten Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti 1991 yılında Sovyetler çöktükten sonra Azerbaycan'a bağlı Özerk Cumhuriyet olmaya devam etti (Hacıyev ve Hebیبbeyli, 2013).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde ahalinin nüfusu 452 bin 831 (22.02.2018) kişiye, yüz ölçümü 5363 km²-e tekabül etmektedir. Başkenti Nahçıvan şehridir. Yüz ölçümü 35.48 km², ahalisi 71,5 bin (01.07.2018) teşkil etmektedir. Özerk Cumhuriyette 7 ilçe (Sederek, Şerur, Kengerli, Babek, Şahbuz, Culfa, Ordubad) ve ilçelere bağlı olan 147 köy, 7 kasaba yerleşim yeri bulunmaktadır. Ahalinin büyük çoğunluğu köy yerleşim yerlerinde yaşamakla birlikte son yıllarda komşu ülkelere ve şehre göç vermektedir.

Sovyetlere katıldıktan sonra kolektif emekle gelişen tarım ve sanayi Sovyetlerin çöküşü ile çeşitli sebeplerden dolayı gerilemeye başlamıştır. Günümüzde Aras nehrinin yatağı boyunca oluşan ovalarda tarım için iklim ve sulama koşulları müsait olsa da bundan tam olarak yararlanılmamaktadır. Dağlık bölgelerde hava koşulları nedeni ile hayvancılık üstünlük teşkil etmektedir. Son yıllarda Bakü şehrine ihraç edilen peynir başta olmakla diğer hayvancılık ürünleri organik olduğu için tercih edilmesi ile hayvancılık gelişim göstermiştir. Bu ise yaylacılığın gelişimine etki etmiştir. Şehir ahalisi hizmet ve devlet sektörleri ile birlikte inşaat ürünleri üstünlük gösteren yerel üretim müesseselerinde çalışmaktadır. Turizm potansiyeli zayıf olmakla birlikte gelişime açıktır.

Amaç ve Metot

Çalışma Nahçıvan Özerk Cumhuriyetini kapsamakla birlikte ona bağlı olan Şahbuz ve Culfa ve Ordubad ilçelerine yönelmiş ve burada yapılan yaylacılık örneklem olarak seçilmiştir. Bu ilçelerde yapılan yaylacılık Özerk Cumhuriyetin yapılan yaylacılığın esasını teşkil etmekle beraber diğer ilçeler de yaylacılığın nasıl yürütüldüğüne ışık tutmaktadır. İklimin ve röliefin kendine has özelliklerinin olması geçmişten günümüze yaşam tarzını belirlediği gibi yapılan yaylacılığa da etkisini göstermiştir. Çalışmanın amacı Culfa ve Şahbuz ve Ordubad ilçelerinde seçilen örneklem yaylalar ölçeğinde bölgenin fiziki coğrafi şartlarının yayla kültürünü nasıl etkilediğini ve insanların zor şartlarla nasıl başa çıktığını, hayatlarını kolaylaştırmak, yaylacılığı daha yapılabilir kılmak için ne gibi tedbirler alınması gerektiğini belirlemektir. Aynı zamanda sahada yapılan yaylacılık faaliyetlerinin tarihi süreç içerisinde değişimini, özellikle son 30 yıl içerisinde Ermenistan'la savaş koşulları göz önüne alınarak yaylaların Ermenistan sınırına yakın olmasının ne gibi etkileri olduğunu belirlemek, çalışma sahasının yaylacılıkla ilgili literatürdeki boşluğu doldurmak amaçlanmıştır. Geçmiş ve günümüzde yapılan yaylacılığı ele alarak gelecek hakkında öngörülerde bulunmak, yaylaya çıkış ve inişlerin zamanını ve zaman tercihinin nedenin belirlemek, yaylada insanların ne gibi sorunlarını olduğunu ve kendilerinin doğal çevreye verdiği zararları belirleyip çözüm önerileri sunmak da çalışmanın amaçları içerisinde yer almaktadır. Aynı zamanda Türkiye'nin Antalya il sınırları içerisinde kalan Beydağlarında bulunan ve örneklem olarak seçilen yayla ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyetindeki örneklem seçilen yaylaları karşılaştırıp benzer ve farklı, eksik ve artı yönlerini belirlemek, fiziki coğrafi unsurların etkisini göstermek, ayrı-ayrı devlet sınırları içerisinde bulunan yaylalarda farklı dönemlerde farklı devlet idare biçimini yaylalara nasıl etki ettiğini incelemek maksat edinilmiştir.

Çalışmada kullanılan verileri elde edilmesi aşamasında ilk olarak literatür taraması yapılmıştır. Yapılan tarama sonucunda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yaylaları hakkında

kapsamlı bir çalışma olmadığı ortaya çıkmıştır. Arazide daha önce yapılan çalışmalar, yaylacılık yapılan bölgelerdeki bitki formasyonlarını, toprak dağılımını ve bir sıra başka fiziki coğrafi unsurlarını öğrenmiştir. Beşeri coğrafi bakımdan yaylalar hakkında bilgi sahibi ola bileceğimiz kaynaklar sadece halkın örf ve ananesinin anlatıldığı kitaplarda kısa şekilde değinilen yaylaya çıkış adetleri ve gelenekleri hakkında olmuştur. Başka herhangi kaynak bulunamamıştır. Daha sonra kurum ve kuruluşlardan (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti İstatistik Komitesi, Toprak ve Haritaçizme komitesi, Şahbuz Devlet koruğu, Milli Bilimler Akademisi) istatistiki bilgiler ve rakamlar elde edilmiştir. Sonra araziye inilerek gezi-gözlem metodu uygulanmıştır. Yaylacıların kullandığı yollar, hayvanların otarılma yerleri, elde edilen ürünler, buradaki insanların yaşam şartları, yaşadıkları zorluklar gözlenmiştir. Gözlenen bu durumlar izin alınarak fotoğraflanmıştır. Yayla halkı ve bilirkişilerle soru-cevap ve mülakat şeklinde yüz-yüze görüşmeler yapılmıştır. Yönlendirilen sorular ışığında yaylaya çıkan insanların buraya çıkma maksadı, ne zaman çıktığı, geçmişten günümüze olumlu ve ya olumsuz nelerin değiştiği, elde edilen ürünlerin nasıl değerlendirildiği, ne gibi zorluklarla karşılaştıkları, bu zorluklara ne gibi çözüm önerileri getirebilecekleri öğrenilmiştir. Kendilerinden izin alınarak, sesleri kayıt altına alınmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Çalışmada kullanılan tablo, grafik, şekil ve haritalar, veriler elde edildikten sonra farklı bilgisayar programlarında hazırlanmıştır.

Kurumlardan alınan istatistik ve rakamsal bilgiler elde edilip harita ve grafiklere aktarılmasında nicel, çalışma sahasında yapılan gezi-gözlem ve görüşmelerin yorumlanmasında nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA SAHASININ GENEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

1.1. Yer Yapısı Özellikleri

Nahçıvan diyarının oluşarak bugünkü görüntüsünü alması onun uzun bir jeolojik zaman diliminde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu gelişim aşaması sırasında Nahçıvan arazisi defalarca denizlerin istilasına maruz kalmıştır. Ş.E.Ezizbeyov'a göre 420 milyon yıl önce Sederek ilçesindeki Dehne ve Velidağ, bölgede su altından yüzeye çıkan ilk kara parçası oldu ve bu kara parçası birçok kez de deniz dibine dönüştü (Ezizbeyov, 1961). Zaman zaman denizin dibinden yüzeye çıkan volkan konileri ve tektonik yükselme hareketleri bu kara parçasını daha da büyüttü ve nihayet Paleosende kara kütlelerinin hâkimiyeti başlamış oldu. Miyosende arazinin deniz rejimi tekrar başladı ve Nahçıvan çökeği sadece doğudan ve güney doğudan kara ile kuşatıldı ve bu dönemin sonrasında ısınan iklim sığ deniz körfezinde tuzlu tabakaların oluşmasına neden oldu. Miyosenin sonu pliyosenin öncesinde ise deniz, Azerbaycan'ın şimdiki arazisi dâhilinde yalnız Nahçıvan çökeğini son kez terk etmiş oldu. Pliyosenin sonunda ve dördüncü devirde dağ oluşumları aktifleşmiş ve günümüzdeki rölyefin oluşması başlamıştır. Vurgulamak gerekir ki, yeryüzünde gözlenen çeşitli dağ oluşumlarının bütün genetik tiplerine Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde rastlamak mümkündür. Karmaşık (çok dönemli-toplam) jeolojik gelişim, volkanizma, zengin stratigrafi, tektonik hadiseler arazide zengin ve farklı kökenli doğal mineral kaynakların oluşmasına, bu ise beraberinde gelecekte yerleşmede ihtiyaç duyulan hammaddenin elde edilmesine ve yeterli derecede teminine zemin hazırlamıştır. Nahçıvan jeolojik yaşına göre de bölgede farklı bir statüye sahiptir. Yakın zamanda içinde Culfa ilçesi Gülüstan köyü ortaokul öğretmeni Vagif Babayev'in araziden bulduğu deniz fosilleri içerisinde Silüriyen dönemine ait buluntuların olması (Jeoloji Enstitüsü tarafından incelenmiştir) Nahçıvan arazisinin bilinenin aksine 420 milyon değil 450 milyon yaşında olduğunu ispat etmektedir (Bababeyli, İmat, Özdemir, 2003).

Kafkas dağlarının güneydoğu bitişinde yer alan Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin rölyefi dağlık ve dağlardan başlayan nehirlerin aşındırdığı vadi tabanlarından oluşmaktadır. Deniz seviyesinden orta yüksekliği 1400 metreyi bulmakla birlikte en yüksek noktası Zengezur dağlarında Kapıcık zirvesi (3904 m), en alçak noktası ise Aras nehrinin vadisinde bulunan Kotam noktasıdır (600 m). Arazinin %20'si 2000 metreden yüksekte yerleşmiştir (Tablo 1.1). Vadi tabanını teşkil eden "Arazboyu" kuşak 600-1000 metre yükseklikte yerleşen

geniş arazini kapsamaktadır. Bu arazi kuzeybatıdan Sederek ilçesinden başlayıp Ordubad ilçesinde dağlar tarafından Araz nehrine sıkıştırılmaktadır (Gül, 1959)

Tablo 1.1 N.İ. Şelepinin Hesaplarına Dayanılarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yükseklik Tanımı

Yükseklik (metre)	Yüz ölçümü (km ²)	Oran (%)
600-1000	1720	32.9
1000-1500	1600	30.2
1500-2000	1028	19.2
2000-2500	500	9.5
2500-3000	320	6.1
3000'den yüksek	80	1.5

“Arazboyu düzensizlik” olarak bilinen ve Araz nehrine paralel olarak uzanan Zengezur ve Dereleyez dağlarından başlayan çayların getirmeleri ile oluşan düzlükler Özerk Cumhuriyetin %32’ni kapsamakla birlikte, yer-yer dağların sahaya girmesi ile bölünmektedir. Bu sahanın en geniş yeri kuzeybatıda 20 kilometre, en dar yeri ise güneydoğuda 4-5 kilometredir. “Arazboyu” genel itibarı ile aşınma sonucu ortaya çıkan malzemelerin akarsularla erozyona uğrayarak toplandığı sahadır. Çalışma alanının en batı ucunda bulunan ve Ermenistan’ın Ararat düzüyle sınırı olan Sederek düzü kuzeyde Saraybulaq, güneydoğudan ise Velidağ-Dehne yüksekliği ile sınırlandırılmaktadır. Velidağ-Dehne yüksekliğinden doğuya doğru Şerur düzü gelmektedir. Ahalinin sık, topraklarını ekine elverişli olması ile çiftçilikte önemli yere sahiptir. Şerur düzünden doğuya Tuzdağ çıkıntısına kadar Böyükdüz’ü oluşturmaktadır. İklim ve hidrolojinin etkisi ile topraklarında tuzlanma görülmektedir. “Arazboyu”nun büyük bir hissesinin oluşturan Nahçıvan düzü, Tuzdağ çıkıntısından başlayıp güneydoğuda Nehrem-Erezin yüksekliğine kadar uzanmaktadır. Nahçıvan şehri de bu düzde yerleşmiştir. Zengezur dağları Nahçıvan düzünden sonra “Arazboyu”a daha fazla yaklaşmakta ve düzlüklerin sahasını daraltmaktadır. Batıdan doğuya doğru Elinceçay, Gilançay, Düylünçay, Venendçay ve Ordubadçayın getirmeleri ile birkaç tane daha düzlük oluşmuştur. Bunlardan en fazla dikkati çeken Culfa, Yaycı, Deste, Ordubad düzlükleri olmakla birlikte, her birinin yüz ölçümü 10 bin hektara yakındır (Budaqov ve Babayev,1968).

Arazi rölyefinin ikinci hissesini dağlar oluşturmaktadır. Bu saha 1200 metreden 3900 metreye kadar yükselmektedir. Dağlar kuzeybatıdan güneydoğuya doğru kesintisiz olarak

uzansa da bir-birinden keskin şekilde farklı olan iki sıradağdan oluşmaktadır. Bunlar Zengezur ve Dereleyez sıradağlarıdır.

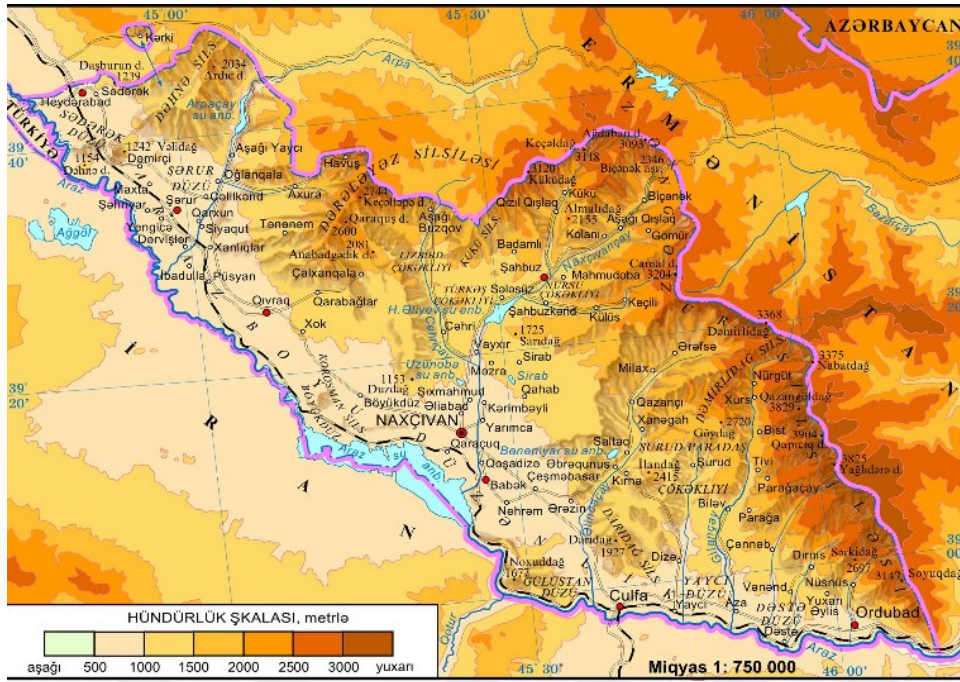
Orta yüksekliği 3200 metreyi bulan Zengezur sıradağları Güneydoğu Kafkasların en yüksek sıradağıdır (Fotoğraf 1.1). En yüksek zirvesi Kapıcık 3904 metre yüksekliği ile 3865 metre olan daimi kar hattından yüksekte yerleşmiştir. Bu sıradağda birçok zirvenin yüksekliği 3500 metrenin üstündedir. Zengezur sıradağlarının arazi farklılıklarını ve aşınma durumunu göz önünde bulundurarak üç hisseye bölmek mümkündür; ilk olarak Dereleyez silsilesinin bitişinden başlayan ve Gedik yüksekliğine kadar devam eden Salvartı dağı gelmektedir. Bu dağın orta yüksekliği 3000 metre olmakla, bazı yerlerinde zirveleri aşınmıştır ve eski buzul izlerine sık-sık rastlamak mümkündür. Salvartı dağından sonra en yüksek zirvesi ile aynı adı taşıyan Kapıcık dağı gelmektedir. O, Demirli dağla Soğuk dağ arasındaki sahanı kapsamaktadır. Yüksekliği 3400-3900 metre arasında değişen bu saha Zengezur sıradağlarının en yüksek bölgesidir. Burada çok sayıda zirveler, uçurumlar, yamaçlar ve kayalıklar vardır. Geniş ve derin tekne buzullarına, iri moren çökellerine sık-sık rastlanmaktadır. Kapıcık dağının her iki tarafı şiddetli şekilde parçalanmıştır, öyle ki, bazı yerlerde yamaç eğimi 80-90 dereceyi bulmaktadır. Zengezur'un üçüncü ve sonuncu hissesi yüksekliği 2000-3000 metre arasında değişen Soğuk dağıdır. Bu saha hem güney hem de batı istikametinde alçalmakla 5-6 km'lik mesafede 3000 metreden 700-800 metreye inmektedir. Yamaçların eteklerinde ve çay vadilerinde toplanan kayalar sel riskini artırmaktadır (Miriyeve, 2009).

Zengezur sıradağları kuzeybatıda neojen devrinin efüzif kayaçlarından, merkez hissede palaojen devrini volkanik menşeli kayaçlarından, güneybatı hissesi ise miyosene kadar yaranmış intrüzif kayaçlardan oluşmuştur.

Fotoğraf 1.1 Zengezur Sıra Dağlarından Bir Görünüm

Dereleyez sıradağları Özerk Cumhuriyetin kuzeydoğu istikametinde uzanmakla birlikte iki hissedenden oluşmaktadır: biri Cehri çayının vadisinden batıya, biri ise doğuya doğru yönelmektedir. Sıradağın Cehri çayından batıda bulunan bölümü hilal şeklinde olup kabarık tarafı batıya doğru uzanmaktadır. En yüksek noktası 2740 metreyle Keçeltepedir. Dereleyez sıradağları kuzeydoğuda 3087 metre adsız yükseklik yakınlarında Zengezur sıradağlarına birleşmektedir. Dereleyez sıradağları Zengezur sıradağlarından farklılık göstererek, esasen devoniyen, karbonifer, permien, trias, jura ve kretase devirlerinin çökellerinden oluşmuştur (Harita 1.1), (Müseyibov, 1998).

Harita 1.1 Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Fiziki Coğrafi Haritası

Beydağlarının jeolojisine gelindiğinde ise, temelini mermer kalkerlerden oluşan Eosen-Kretase serisi teşkil eder. Lakin, arada yer yer killi ve çürük, çoklukla mor renkli, bazen tabakalaşmış çamur niteliğinde, Fliş teşekkülü pek az kırmızı yükseklikler meydana getiren serpintiler de görülür (Saraçoğlu, 1989: 199). Beydağları ve yakın çevresinde Paleozoik'ten Kuvaterner'e kadar çeşitli zaman ve devrelere ait birimler bir arada bulunmaktadır. Sahada Paleozoik, Permien yaşlı kalker ve dolomitlerle temsil olunur. Feslikan yaylası çevresindeki Fesliğin dolomitleri bunlara örnek verilebilir (Zaman, 2007)

Karşılaştırma yapılacak yaylaların bulunduğu saha, Türkiye'nin Antalya il sınırları içerisinde, Batı Torosların Kıyı Beydağlarında yer almaktadır. Teke Torosları ya da Likya Torosları olarak da bilinen Batı Torosların Antalya Körfezi batısında, orografik uzanış doğrultusu kuzeydoğu-güneybatı olan en belirgin kolu Beydağlarıdır. Beydağları, bir-biri ile adeta iç-içe girmiş, ayırt edilmesi oldukça güç olan bazı yüksek alanların birleşmesi ile ortaya çıkan, geniş yayılışlı dağlık alana bir bütün olarak verilen addır. Beydağları bir-birine paralel uzanan iki sıradağdan oluşur. Bunların ilki, Antalya körfezinin batı kıyıları boyunca yükselen ve körfeze paralel uzana kıyı sıradağları ya da başka bir ifadeyle Kıyı Beydağları; ikincisi ise, Batıda Elmalı Ovası ile doğuda Kıyı sıradağları arasında uzana ve nispeten daha yüksek Asıl Beydağlarıdır. Beydağlarının günümüzdeki görünümünü kazanması çok çeşitli faktörlerle ortaya çıkmıştır. Bunu en önemli göstergesi sahasının polijenik bir sürece sahip olmasıdır. Tetis Denizinin çekilmesi ile yükselmeye başlayan Torosların batı kanadını oluşturan Beydağları, daha sonra flüviyal etken ve süreçlerle işlenmeye başlamıştır. Yapıyı oluşturan

litolojinin genellikle kalın, saf kalkerlerden meydana gelmesi, akarsuların işini kolaylaştırmış ve topografya adeta peynir dilimleri gibi işlenmiştir (Zaman, 2007).

1.2. İklim Özellikleri

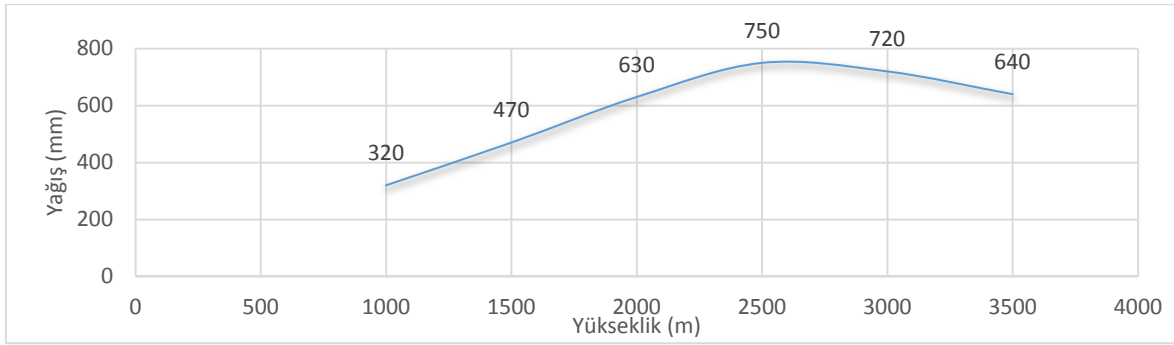
Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde sıcaklığın aşırı uçlarda seyir etmesi, kontinental iklime uyum sağlayan bitkilerin yayılışına sebep olmuştur. Bitkilerde vejetasyon döneminin başlaması ve bitmesini şekillendirmek için günlük ortalama sıcaklığın farklı sınırlardan geçmesi durumunu öğrenmek önemlidir. İlkbaharda günlük ortalama sıcaklığın sıfır dereceyi aşması alçak bölümlerde mart ayın 1'e, orta dağlıkta Martın 20'e, yüksek dağlıkta ise Nisanın 10'a denk gelmektedir. Sonbaharda ise günlük ortalama sıcaklığın 0 dereceden inmesi en erken (yüksek dağlık kuşak) ekim ayının 10'da, en geç (alçak araziler) ise aralık ayının 10'da ölçülmektedir (Tablo 1.2).

Zirai faaliyetlerin sürdürüldüğü Aras vadisinde ve alçak dağlıkta günlük ortalama sıcaklığın 5 derecenin üstünde olduğu günlerin sıcaklık toplamı 4500 derece, 15 derecenin üstünde ise 3500 dereceye eşittir (Hesenov ve Tağıyeva, 2016)

Tablo 1.2 Yıllık Ortalama Sıcaklık

Yıllık Ortalama Sıcaklık	Yükseklik
12-14 Derece	600-1200 metre
5-8 Derece	1200-2500 metre
1-2 Derece	2500-3000 metre
0-(-4) Derece	3000 metre üstü

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde yağışlar eşit olarak dağılmayıp yükseklik farkına nazaran artıp azalmaktadır. Aşağıdaki grafikte yükseklik ile yağış arasındaki ilişki gösterilmiştir (Grafik 1.1). Ancak bazen aynı yükseklikte olup farklı oranda yağış alan araziler de bulunmaktadır. Demek ki arazide yağış dağılımı yalnızca dikey değil yatay şekilde de değişmektedir. Özerk Cumhuriyetin batısında, 900 metre yükseklikte 250 mm olan yıllık ortalama yağış, doğuda 700 metre yükseklikte görülmektedir (Babayev, 1999).

Grafik 1.1 Yükseklikle Yağış Arasındaki İlişki Eğrisi (Yağış Orta Yıllık Olarak Yansıtılmıştır)

Yağış dağılımına mevsimler de önemli etki etmektedir. Kış aylarında genellikle kar olarak düşen yağışlar yeraltı suların beslenmesi ve bitki örtüsünü korumak adına faydalı olmaktadır. En fazla yağışın düştüğü ilkbaharda bitki örtüsünde kısa süreli canlanma, çayların su artımı gözlenmektedir. Çok az yağış alan yaz mevsiminde çevre yeniden kuraklaşır, az sulu çaylar kurur. Sonbaharda ise kısa ve etkili yağmurlarla birlikte sel riski artmaktadır.

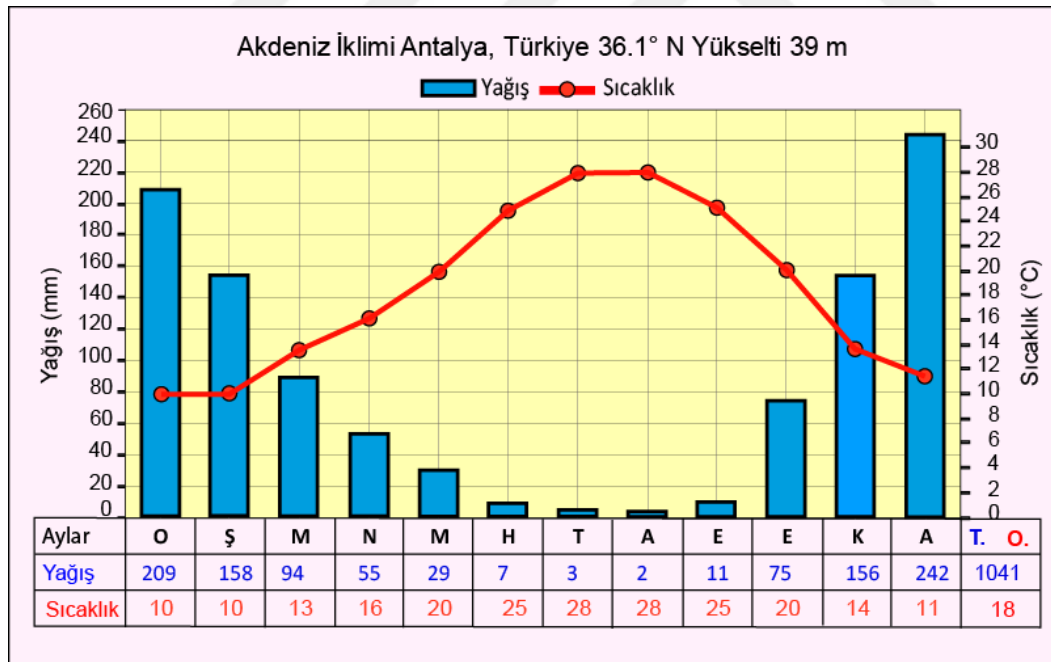
Özerk Cumhuriyetle karşılaştırma yapılacak olan Antalya Beydağlarında yağış miktarının yüksek oluşu, ağırlıklı olarak yağışın kış mevsiminde toplanması, yıllık ortalama sıcaklıkların iç kısımlarda görülmeyecek ölçüde yükselmesi, don olaylı günler sayısının az olması burada Akdeniz ikliminin yaşandığını söylemeye izin vermektedir. Bununla birlikte belirtilen iklim tipi, bölgenin her tarafında aynı karakteri göstermez, yer yer değişikliğe uğrar. Bunun başlıca nedeni, bölgede dağların fazla yer tutması ve Akdeniz iklimi özelliklerinin, yükseltiye bağlı olarak çabucak değişmesidir (Arınç, 2011: 32).

Araştırma sahasında yıllık sıcaklık ortalamaları kıyı istasyonlarında son derece yüksek değerlere ulaşırken, iç kesimde yer alan istasyonlarda belirgin bir düşüş gözlenmektedir. Sıcaklık dağılışında yükselti, denizellik, bakı koşulları ve orografik özellikler öncelikli etmenlerdir (Zaman, 2007: 48).

Akdeniz Bölgesi meteoroloji istasyonlarında kaydedilen yıllık ortalama sıcaklıklar, 12,1 C⁰ ile 19,4 C⁰ arasında değişiklik göstermektedir. Elde edilen verilere göre, bölgenin kıyı kesiminin yıllık ortalama sıcaklığı, 18 C⁰ civarındadır. Buna karşılık bölgenin iç kesimlerine doğru gidildikçe ve yükseklik arttıkça, yıllık ortalama sıcaklıklar azalmaya başlar. Bölge genelinde en soğuk geçen ay uzun yıllık ortalamalarla göre Ocak'tır. Bu ayın sıcaklık ortalamalarının, kıyı boyunda sıralanmış istasyonlarda 10 C⁰ civarında olduğu, buna karşılık, kıyıdan uzaklaştıkça düştüğü gözlenmiştir. Bölgede maksimum yüksek sıcaklıklar 45 C⁰ e kadar çıkmakla birlikte minimum sıcaklıklar kıyının hemen gerisinde eteklerde -7 C⁰'yi geçmemektedir (Arınç, 2011: 35), (Tablo 1.3).

İki esaslı faktör Akdeniz Bölgesi yağışlarına sebep olur: Kuzeyde, kışın soğuk ve yüksek basınç merkezi oluşturan karalarla; güneyde devamlı olarak alçak basınç merkezi oluşturan ılık, dolayısı ile devamlı su buharı kaynağı oluşturan geniş bir denizin yan-yanına bulunmasıdır. Diğer faktörler bundan türemedir (Saraçoğlu, 1989: 41). Yağışlar dağılımında belirgin bir eşitsizlik gözlenmektedir. Öyle ki, yağışların büyük çoğunluğu kış aylarında düşmekte ve yaz aylarında kurak ve sıcak hava hakim olmaktadır (Grafik 1.2).

Araştırma sahasını içinde bulunduran Beydağları geniş bir yayılım alanına sahip olduğundan, doğal çevre özelliklerinde kısa mesafede belirgin farklar ortaya çıkmıştır. Bu saha, tipik bir geçiş bölgesi olup, kuzeydeki karasal özellikler ile güneydeki denizel özelliklerin izlerini taşımaktadır. Beydağları ile Akdeniz arasında kalan kıyı kuşağı istasyonlarında yıllık yağış miktarının yaklaşık 1000 mm dolayında olduğu, buna karşın iç kesimlerde dönük cephedeki istasyonlarda ise 350-475 mm arasında değişen değerler göze çarpmaktadır. Yıllık yağış miktarının en yüksek olduğu (1063,5 mm) saha Beydağlarının doğusunda yer alan Antalya istasyonudur. En düşük ortalama ise Korkuteli'ne (354,3) aittir (Zaman, 2007: 54).

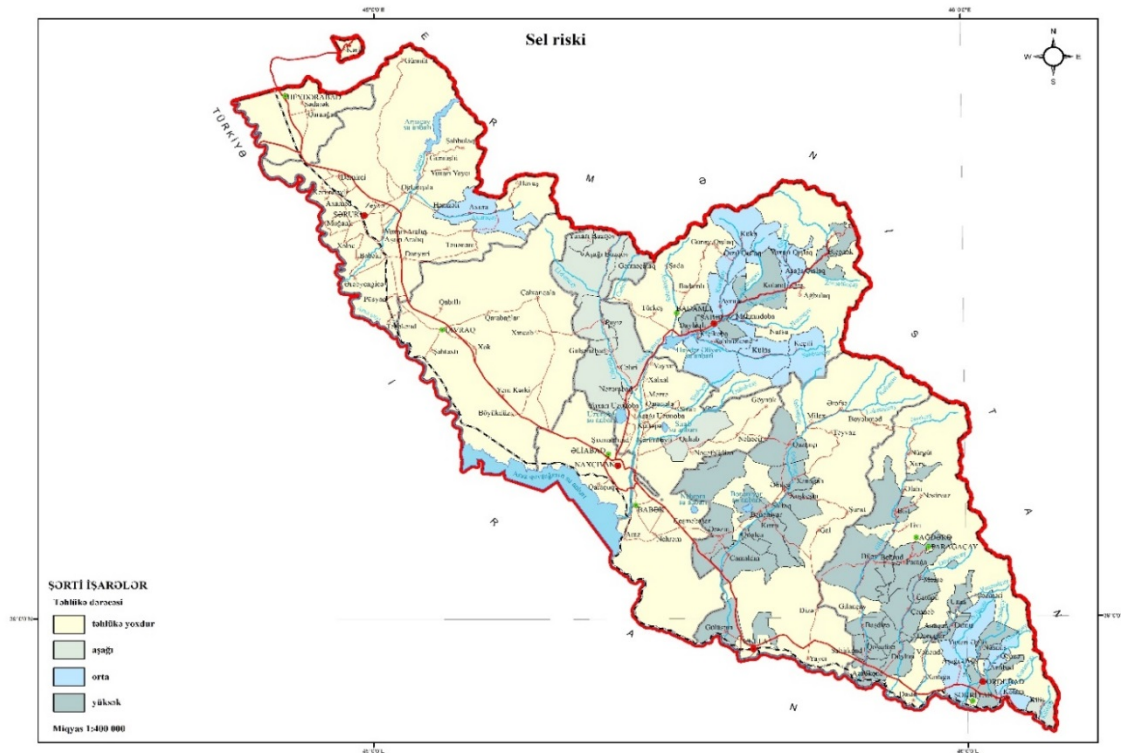
Grafik 1.2 Antalya'nın Yıllık Ortalama Yağış Ve Sıcaklık Değerleri Grafiği.

1.3. Hidrolojik Özellikleri

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisi küçük dağ çayları ile zengindir. Burada akarsuların sayının 400 kadar olmasına karşılık, onlardan yalnız üçünün uzunluğu 50-100 km arasında, bir tanesinininki ise 100 km'den fazladır. Özerk Cumhuriyetin sınırları içerisindeki

çaylar Aras havzasını kapsar ve başlangıçlarının Zengezur ve Dereleyez sıradağlarından alırlar. Çayların çoğu yaz aylarında Arasa ulaşmadan kurumaktadırlar. Buna sebep olarak yaz ayları az yağışı ve toprakların bu sularla suvarılmasını söylemek mümkündür. Çaylar yağmur suları, yeraltı sular, çeşme ve pınarlar, eriyen kar suları ile beslenmekle birlikte, mevsime ve aktığı araziye göre beslenme oranı değişmektedir. Esas besin kaynağı olan kar suları haziranın sonuna temmuzun başlarına kadar eriyerek çayların akımını sabit tutmaktadır. Çayların suyunun az olduğu ve birçok çayın Arasa varmadan kuruduğu temmuzdan eylüle kadar olan zamanda çaylar yeraltı ve çeşme suları ile beslenmektedirler. İlkbahar ve sonbaharda çayların akımı fazla olmakla birlikte, taşıdıkları yük de artmaktadır. Akarsu havzasında doğal denge bozulduğu için taşınan yükün miktarı oldukça fazladır. Özerk Cumhuriyetin arazisi erozyon sonucunda yılda 0,061 mm alçalmaktadır (Bababeyli, Bababeyli, Ebdülezizova, 2011).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde bitki örtüsünün zayıf gelişimi, çay havzalarının dağlık arazide bulunması, kurak iklim, yüksek seviyede erozyon ve sonbaharda yağın şiddetli yağmurlar sel olayların yaşanmasını tetiklemektedir (Harita 1.2). Sellerin gücünü getirdiği süspanse yük belirlemektedir. Arazide orta düzeyde bir sel bir milyon m³ süspanse yük getirmektedir (Babayev, 1999). Sellerin büyük çoğunluğu Zengezur dağlarından akan çaylarda gözlenmektedir. Eğimin, yağmurun fazla olması ve arazini sediman yapısı sellerin Zengezur sıradağlarının doğusunda sık-sık rastlanmasına olanak vermektedir. Tarihe bakıldığında bu bölgede güçlü seller daima mal ve can kaybına neden olduğu görülmektedir.

Harita 1.2 Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Sel Riski

Kaynak: Harita çizme komitesinden alınmıştır

Uzunluk ve bol sululuk ele alınarak Özerk Cumhuriyetin en büyük çayının Arpaçay olduğunu söylemek mümkündür. Başlangıcını Ermenistan'ın 3000 metreyi bulan dağlarından alan çay 780 metrede Arasa kavuşmaktadır. Uzunluğu 126 km olmakla büyük bir bölümü Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinden geçmektedir. Yıllık ortalama su akımı $25,7 \text{ m}^3/\text{san}$ olmakla Şerur ilçesinde toprakların suvarılmasında kullanılmaktadır (Bababeyli ve Qurbanov, Hesenov, 2016).

Arpaçay'dan güneydoğuda Özerk Cumhuriyetin ikinci en büyük çayı olan Nahçıvançay akmaktadır. Başlangıcını Zengezur ve Dereleyez sıradağlarının çeşmeleri ve kar erimesinden alan, uzunluğu 81 km olan çay Nahçıvan şehrinden geçerek Arasa birleşmektedir. Suyundan suvarımda fazlasıyla kullanıldığı için vejetasyon döneminde suyu fark edilecek şekilde azalmaktadır. Şahbuz ve Babek ilçelerinde hektarlarla alan Nahçıvançayın suyundan yararlanmaktadır.

Nahçıvançaydan doğuya sahanın büyük çaylarından biri de Elinceçaydır. Başlangıcını Zengezur sıradağlarından alan Xezinedere ve Leketağsu çaylarının birleşmesinden oluşan Elinceçay, Gülüstan köyü yakınlarında Arasa kavuşmaktadır ve uzunluğu 61 km olmakla, esasen kar ve yeraltı suları ile beslenmektedir

Uzunluğu 53 km olan ve başlangıcını 2700 metre yükseklikten alan Gilançay başlangıçta dar ve derin yatakla akmasına karşın, aşağı akımında yatağını genişleterek yükünü bırakmaktadır. Beslenmesi yağmur ve kar sularından sağlanarak Ordubad ve Culfa ilçelerinde toprakların suvarılmasında kullanılmaktadır.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde göller başlıca olarak yüksek rakımda yerleşip (2000 metrenin üstünde) kar ve kaynak sularından beslenmektedir. Çoğunlukla küçük ve temiz olmaları ile farklılık yaratan göllerden akarsular başlamaktadır. Bu göllerin en bilineni Göygöl, 3065 metre yükseklikte yerleşmiştir. Su tutumu 9.75 bin m^3 olmakla mevsimsel olarak değişmektedir (Fotoğraf 1.2). Salvartı gölü 2879 metre yüksekte yerleşmekle kar suları ile beslenmektedir. Aynı şekilde başka bir göl ise Batabat gölüdür. Batabat yaylasında 2113 metre yükseklikte yerleşen bu göl, içinde dolaşan yüzen adası ve doğal güzelliği ile yaylaya çok sayıda yerli turist çekmektedir. Başka bir yaylada yerleşen göl ise Kanlı göldür. 2420 metre yüksekte yerleşen bu gölü 1965 yılında yaylaya çıkan insanların ve hayvanların suya olan ihtiyacının karşılanması için akarsuların önü kesilerek oluşturulmuştur (Müseyibov, 1998)

İklim müsaade etmediği için rakımın az olduğu Aras nehrinin vadi tabanında doğal göller bulunmamaktadır. Buna karşılık zirai faaliyetlerin yapıla bilmesi için suni şekilde birçok baraj inşa edilmiştir. Bunlardan en büyüğü Aras nehri üstünde İran İslam Cumhuriyeti

ile ortak inşa edilen Aras barajıdır. Tutumu 140-150 milyon m³ olan bu barajdan aynı zamanda elektrik üretimi de yapılmaktadır. Nahçıvan çayı üzerinde kurulmuş Vayhır barajı başta Vayhır köyü olmakla çevredeki birçok köyü ve ekin sahasını su ile temin etmektedir. Tutumu 100 milyon m³ teşkil etmektedir. Bir diğer baraj ise Arpaçay üzerinde inşa edilmiş Arpaçay barajıdır. Şerur düzünün ve ilçedeki birçok köyün topraklarının suvarılmasında büyük katkısı vardır. 1977 senesinde inşa edilen barajın su tutumu 130-140 milyon m³ dür (Rehimov ve Hesenov, 2012). Bu barajların beslenmesi üzerlerinde bulundukları çaylarla mümkün olmaktadır. Yaz aylarında suyu fazlasıyla azalan çayların, kalan sularını da bu barajlara vererek çoğu zaman Aras nehrine ulaşmaları mümkün olmuyor.

Fotoğraf 1.2 Zengezur Dağlarında 3065 Metre Yükseklikte Bulunan Göygöl

Beydağlarının doğu, batı ve güneyi, Akdeniz su toplama havzası içinde yer alır. Beydağları yeterli yüzeysel akışın olmaması nedeniyle akarsu ağı bakımından fakirdir. Mevcut akarsular ise bir sıra ortak özelliklere sahiptir. Bunlar; kısa boylu olmaları, havza alanın sınırlı oluşu, yüksek akış hızları, kuvvetli akış özellikleri, kalker yapı içerisinde derine doğru gömülmeleri, dar ve derin vadilerde akmaları, yılın önemli bir bölümünde kuruma noktalarına gelmeleri gibi aslında Akdeniz bölgesinin çoğunlukla ortak özelliklerine sahiptir (Zaman, 2007: 79). Bölgede kısa ve az sulu olan birçok çayın beslenmesinde yağış ve kaynak suları etkili olmakla birlikte, iklimsel ve antropojen etkilerle yaz aylarında kurumaktadırlar. Sahanın nispeten büyük çayları Alakır, Çandır ve Boğaçayıdır. Alakır çayı Asıl Beydağları ile Kıyı Beydağları arasında doğal sınır olup Finike körfezine dökülmektedir. Antalya körfezine dökülen Çandır çayı bölgenin önemli çaylarından ve vadisinde birçok yerleşim yeri bulunmaktadır. Antalya körfezine dökülen akarsulardan biri de Boğaçayı'dır. Karstik bir kaynaktan başlayan bu çay toprakların suvarılmasında kullanılmaktadır.

Akdeniz Bölgesi, ülkemizde göl varlığı fazla olan bölgelerinden biridir. Bölgenin doğal çevre elemanları arasında irili ufaklı göller dikkati çeker. Bölgenin ekolojisi üzerinde önemli rol oynayan göllerin, bilhassa küçük yüzölçümlü olanları, yaz kuraklığının yaşanması ve tarımsal arazi varlığının az oluşu nedeniyle kurutulmakta ve önemli çevre problemleri ile karşılaşmaktadır (Arınç, 2011).

Akdeniz Bölgesinde karstik kökenli göller oldukça yaygındır. Bu tür göller Batı Toroslarda daha fazla göze çarpar. Batı Toroslarda Elmalı Polyesi'ni çevreleyen Yumru dağı, Susuz dağı, Alacadağ ve Beydağları gibi kalker masiflerinin üzerinde de çok sayıda küçük göl bulunur (Arınç, 2011).

1.4. Toprak Örtüsü Özellikleri

Özel Cumhuriyet arazisinde aşınma malzemeleri akarsu ve rüzgarın etkisi ile taşınıp toplanmakta ve toprak oluşumunun ilk evresini tamamlamaktadır. Sonrasında iklim ve buna bağlı olarak bitki örtüsü topraklara şekil ve özelliklerini kazandırmaktadır. Bundan başka, insanlar yerleşik düzene geçerek çiftçilikle uğraşmaya başladıktan sonra topraklara fark edilir etkileri olmuştur. Eskiden beri suvarılan kurak Araz vadisi toprakları humustan yoksun elverişsiz sahalara dönüşmüş, bazı yerlerde toprak tuzlanmıştır. Yay otlaklarında ise aşırı hayvan otarılması sonucu erozyona uğrayarak toprak örtüsünü kaybetmiştir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde dağlık sahalarda akarsuların, iklim özelliklerinin ve yağışın etkisi ile güçlü aşınma ve erozyon sonucunda geniş arazilerde topraklar dağılmış, yerini çıplak kayalara, vadilerde ise aşınma malzemelerine bırakmıştır (Harita 1.3).

Memmedov ve Xelilova Özerk Cumhuriyet topraklarını genel hatları ile 4 tipe ayırmaktadır.

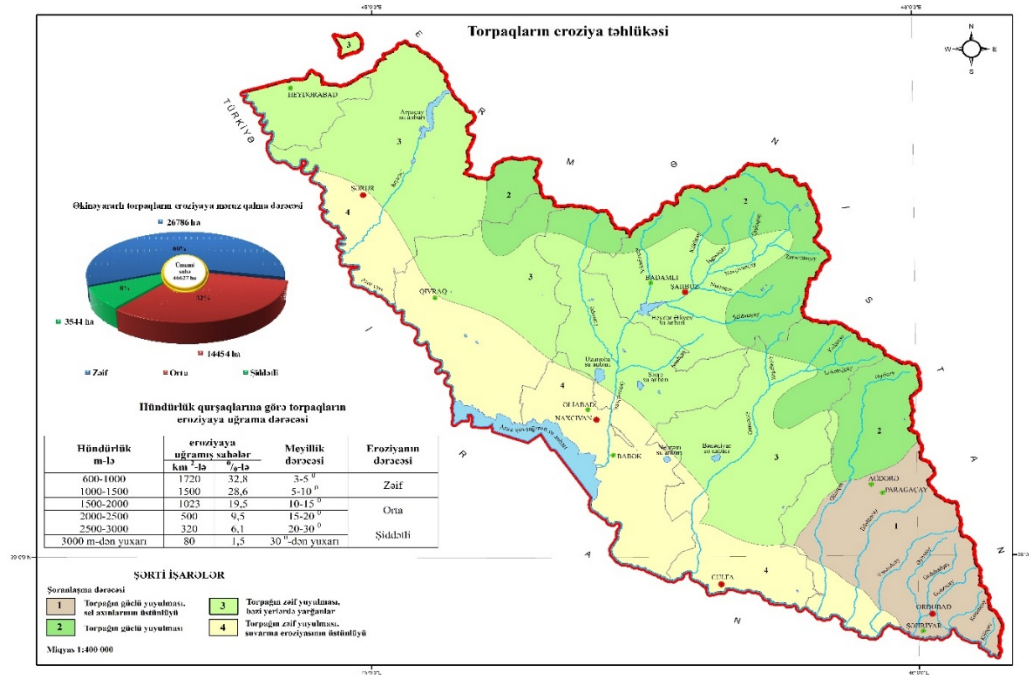
Dağ-çimen toprakları 2200-2500 metre yükseklikte, yıllık ortalama yağışın 500-600mm olduğu sahalarda yayılış göstermektedir. Orta kalınlığı 60 santimetre olan bu topraklarda humusun miktarı 2,04% ile 4,2 % arasında değişmektedir. Dağ-çimen topraklar üzerinde yayılış gösteren Alpin çayırları yaz aylarında hayvancılık için elverişli olmaktadır.

Dağ koyu kestane renkli topraklar Özerk Cumhuriyet arazisinde kuşak oluşturmaktadır. Humusun miktarı 3% ile 1% arasında değişmekle dik sarp yamaçlarda erozyona maruz kalmaktadır. Bitki örtüsü kuru step bitkilerinden oluşmaktadır ve eğimin müsait olduğu yerlerde zirai faaliyetler yapılmaktadır.

Açık kestane renkli topraklar dağ eteklerinden başlayıp düzlüklere doğru inmektedir. Kalınlığı diğer topraklara oranla fazla olup alüvyal çökeller üzerinde ve kuru bozkır bitkileri altında oluşmaktadır. Humusun miktarı az olsa da (2%) suvarılarak tahıl ve sebze bitkileri

ekilmektedir. Uzun süre suvarılmadan dolayı yer-yer yüzeyi yıkanarak humusun miktarı 1% 'in altına düşmektedir.

Kahverengi topraklar Aras nehrinin vadisinde gelişmiş olup batıdan doğuya kuşak oluşturmakla kahverenginin farklı tonlarına bürünmektedir. Humusun miktarı 1,5 % olup verimi düşüktür. Bu topraklarda tuzlanmaya daha fazla rastlanmaktadır (Memmedov ve Xelilov, 2006).

Harita 1.3 Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Toprak Erozyonu Tehlikesi

Kaynak: Harita çizime komiesinden alınmıştır

Beydağlarının da içinde yer aldığı Akdeniz Bölgesi Toprak bakımından fakirdir. Arazi yapısı ve iklim bu duruma etki eden başlıca amillerdir. Yazın uzun süren kuraklık döneminden sonra yağışların kış mevsiminde ve şiddetli olması, aynı zamanda arazinin meyilli oluşu toprağı yıkayarak temizlemektedir. Verimli topraklar ise çayların ovalara çıktığı yerde oluşmaktadır.

Zonal toprak grubu içerisinde karakteristik kırmızı renkli terra-rossalar gelişmiştir. Terra-rossalar, 800-1250 mm arasında yağış alan kuşakta iyi şekilde korunmuştur. Bu tür topraklar, genellikle kalsiyum karbonat bileşimli kayalar üzerinde gelişirler. Terra-rossaların üzerinde, yükseklik arttıkça oluşumunu henüz tamamlamamış intrazonal topraklar gelişmiştir (Arınç, 2011: 50).

Bölgede en geniş yayılmış topraklardan bir diğeri ise alüvyonal topraklardır. Akarsular bol alüvyonal taşıyarak bunları hızlarının kesildiği çukur yerlere taşırlar. Uzak mesafelerden

ve her çeşit kayaların ince topraklarının birikmesiyle meydana gelen bu topraklar çok verimlidirler. Arazide alüvyal toprakların geniş yer kapladığı sahaların başında Alakır ve Göksu çaylarının oluşturduğu Finike ovası gelmektedir.

Beydağları ve çevresinde geniş yayılış gösteren büyük toprak gruplarından birisi de Kahverengi orman topraklarıdır. Bu toprak örtüsünün dağılışı ile engebeli, eğilimli ve orman alalarının geniş yer kapsadığı sahaların dağılışı arasında paralellik gözlenir (Zaman, 2009: 94).

1.5. Bitki Özellikleri

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yağışın azlığı, havanın kurak oluşu, yazın çok sıcak geçmesi, günlük ve mevsimlik sıcaklık farkının aşırı derecede olması bitki örtüsünün zayıf ve tek tip bitkilerin gelişmesini sağlamıştır. Bu amiller yalnızca düzlük ve alçak dağlıkta değil orta ve yüksek dağlıktaki bitki örtüsüne de etki etmiştir.

Talıbov ve Nesirova'ya göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde 4 bitki kuşağı yer almaktadır: yarı çöl, dağlık kserofit, yüksek dağ bozkırları, alpin bitkiler.

Yarı çöl kuşağı arazinin 'Arazboyu' hissesini ve 1200 metreye kadar olan bölgeleri kapsayarak kuzeybatıdan güneydoğuya uzanmaktadır. Toprağın üst tabakasının şiddetli ısınmasıyla hava kurak, yağış ise son derece az olmaktadır. İlkbaharda aylarında yağmurla birlikte efemer bitkiler hızla gelişir ve temmuzun başlarında tamamen kururlar. Sıcak yaz aylarında seyrek şekilde kalan çok yıllık bitkiler vejetasyon dönemini devam ettirirler.

Dağlık kserofit bitkiler kuşağı Özerk Cumhuriyetde 1200-1600 metre yükseklikte olan sahalarda gelişmiştir. Geniş alanlar kaplayan dağlık kserofit bitkiler farklı çok yıllık kserofit otlardan oluşur ve çoğunluğu İran-Turan step elemanlarına aittir.

Yüksek dağ bozkırları 2400-3000 metre yükseklikteki kuşağın dağ yamaçlarına yayılım göstermektedir. Taşlı ve kayalı yerlerde açık gruplaşmalarla, rutubeti fazla olan sahalarda ise çimen bozkırlar şekilde gelişirler. Önemli temsilcileri geven ve kekik otudur.

Alpin bitkiler 2400-2600 metre yükseklikte dar kuşak şeklinde uzanmaktadır. Aslında Özerk Cumhuriyetin tipik alpin bitkileri tam olarak yalnızca Kükü ve Biçenek köyü boyunca gür ve iyi gelişmiş olarak bulunmaktadır. Bunu sebebi ise Hazar denizinden gelen rutubetli havanın sadece oradaki Salvartı dağını aşarak araziye girmesi ve burada etkili olarak aynı zamanda orman gelişimini de desteklemesidir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti sınırları içerisinde doğal yollarla gelişmiş ve kısa da olsa kuşak şeklinde uzanan orman alanı sadece bu bölgede yer almaktadır. Yukarıda da bahis edilen Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin olumsuz iklim ve rölyef koşulları Kükü ve Biçenek köyleri haricinde alpin bitkilerine de etki etmiştir.

Buradaki alpin bitkilerin boyları kısa ve çeşitliliği az olmakla birlikte, erken kurumaktadırlar (Talibov, Nesirova, 2015).

Beydağları Akdeniz Fitocoğrafya Bölgesi sınırları içerisinde kalır. İklim ve edafik şartlar değerlendirildiğinde, doğal bitki örtüsünün orman olması sonucuna varmak mümkündür. Ancak, bölgede yaşanan sıcak-kurak yaz mevsimi nedeniyle, doğal bitki örtüsü kurakçıl karakter taşır ve kolayca bozulma eğilimi gösterir. Orman örtüsü, çok yerde çalılık ve fundalıklara dönüşmüş, önce çalılık olan yerler seyrekleşmiş ve ovalarda tamamen ortadan kalkmıştır.

Bölgenin doğal bitki örtüsü, beş grupta ele alınabilir:

Kıyı şeridi bitkiler- Yaz sıcakları ve kuraklığın en şiddetli olduğu kesimdir. Buradaki bitkiler ksrofil bir nitelik kazanmışlardır. Kıyı şeridinin n tipik bitki örtüsü makidir. Makinin özelliği, kışın yaprağını dökmeyen çalı görünüşlü bitkiler topluluğu olmasıdır.

Step bitkileri- Bölgenin Anadolu'nun step sahalarından yüksek dağ kuşaklarıyla ayrılmış oluşu nedeniyle, gerçek step sahası olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bununla birlikte doğal step türleri, İç Anadolu'dan Göller Yöresinin yüksek ovalarına ve Teke Yöresinin iç kesimlerine kadar sokulabilmiştir. Esasında bu yöreler, ilk çağda orman elemanlarının sık ve ya seyrek şekilde yayıldığı yerlerdi. Ama, insanlık tarihinin olumsuz etkileri nedeniyle bu yerler steplere dönüşmüştür.

Yamaç ormanları- Yaklaşık olarak 300 metre yükseklikte sonra kızılçamlar ve bunların arasına giren meşe türlerinden oluşan kurakçıl karakterli bir orman örtüsü dikkati çeker. Kızılçamlar yamaç ormanlarının temel türlerini meydana getirir. Kızılçamın üst sınırı, Alanya'nın Kuzeyinde 1225 metreye ulaşır.

Yüksek ormanlar katı- 1100-1200 metre yükseklikten sonra karaçamlar yoğunlaşmaya başlar. Ancak, karaçamlar bölgenin her tarafında yaygın değildirler. Aynı zamanda iğne yapraklı Toros köknarı ve Lübnan sediri de yüksek orman katında yayılış göstermektedir.

Alpin bitkiler katı- Yüksek ormanlar katının sona erdiği noktalar yaklaşık olarak 2100 metrelerden geçer. Bununla birlikte Alpin bitkileri katıyla orman alanları arasında 2000-2100 metreler arasında sınır değişiklikleri görülür. Yükseltisi bazen artan bazen ise azalan bu geçiş kuşağının üstünde ise yaz mevsiminde de yeşilliğini koruyan yüksek boylu Alp çayırları kuşağı başlar (Arıncı, 2011: 51-56).

1.6. Beşeri Coğrafi Özellikleri

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti 1920 senesinde Sovyetlerin Zengezur vilayetini Ermenistan'a vermesi ile ana toprağından ayrı düştü. Ermenilerin hücumları ile iyice

yıpranmış Nahçıvan halkı Ermeni işgaline maruz kalmamak için Azerbaycan dahilinde özerklik almaya karar verdi. Sovyet Rusya'sı ve Türkiye arasında süresiz imzalanan 13 Ekim 1921 Kars ve 16 Mart 1921 Moskova antlaşmaları ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazi bütünlüğü korunmuş oldu. Yine 1921 senesinde yapılan referandumla Nahçıvan ahalisi Sovyetlere katılmayı karara aldı. 1991 yılında Sovyetlerin çökmesi ile yeniden Azerbaycan dahilinde özerkliğe sahip oldu (Hacıyev ve Hebibbeyli. 2014).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti iç işlerinde özerk cumhuriyet olup, dış politikaları bakımında, Ana vatan Azerbaycan'a bağlıdır. Bağımsızlığı için Türkiye, garantör devlettir. Başkenti Nahçıvan şehri olup, 45 milletvekilinden oluşan bir Yasama meclisi ve Bakanlar kurulu vardır. Meclis, seçimle oluşur (Doğanay, Orhan. 2016).

Devlet İstatistik komitesinin 2018 yılı nüfus sayımına bakıldığı zaman Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin 456 bin nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Nüfusun 321 bin (70%) gibi büyük bir hissesi köy ve ya kırsal yerleşimlerde, geri kalan 134 bini ise şehirlerde yaşamaktadır. Köylerde çiftçilikle geçim sağlamanın zorlaşması, şehirlerde ise yeteri kadar iş imkanının bulunmaması nedeni ile nüfusun büyük çoğunluğu Azerbaycan'ın başkenti Bakü'ye ve ya yurtdışına göç etmek zorunda kalmışlardır. Yurtdışına göçün esas istikameti Türkiye ve Rusya'dır. Özerk Cumhuriyetin batısında bulunan ve Türkiye sınıra yakın olan Şerur ilçesinin her köyünden en az birkaç aile İstanbul başta olmakla Türkiye'ye, Özerk Cumhuriyetin doğusunda bulunan Ordubad ilçesinde ise ahalinin daha çok Rusya'ya göç ettiği görülmektedir. Göç eden insanların birçoğu ise kaçak yollar ile gittiklerinden nüfus sayımı zamanı Özerk Cumhuriyet sınırları içerisinde yaşıyorlarmışlar gibi sayıma dahil edilmişlerdir. Bu ise yukarıda verilen nüfus sayıyla ilgili rakamların doğruluğunu kuşku altına almaktadır. Nitekim, köylerde nüfusun azaldığını ve evlerin boşaltıldığını herhangi bir köye gidildiği zaman bile fark etmek mümkündür. Mevcut nüfusun 99% Azerbaycan Türklerinden geri kalan 1% ise Kürt, Rus ve Gürcülerden oluşmaktadır. Dini mensubiyet ise yüzde yüze yakın Müslüman olmakla, 99% Müslümanlığın Şia mezhebine mensuptur. Resmi dili Azerbaycan dilidir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyet Sovyetler Birliğinin çöküşle birlikte siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı Sovyetler döneminde kurulan fabrikalar çalışmamaya, geniş topraklar ise ekilmemeye başlandı. Bu durum kısa dönem içinde Özerk Cumhuriyeti dışa bağlı hale getirdi. Günümüzde bu durum devam etmektedir ve yukarıda bahsedilen göç olaylarının da esas sebebi iş imkanlarının kısıtlı olmasıdır. Şehir ahalisinin büyük bir hissesi devlet müesseselerinde çalışmaktadır. Köy yerlerinde yaşayan insanlar ise kendilerine yetecek kadar hayvancılık ve ziraatla uğraşmaktadırlar.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde 7 ilçe (Sederek, Şerur, Kengerli, Babek, Şahbuz, Culfa, Ordubad) ve bu ilçelere bağlı olan 5 şehir (Nahçıvan, Ordubad, Şerur, Şahbuz, Culfa), 8 kasaba ve 205 köy yerleşim yeri bulunmaktadır (Harita 1.4). Bu şehirler içinde hem nüfus sayı hem yüz ölçümü hem de sosyal kültürel gelişmişlik bakımından en öne çıkan Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin de başkenti olan Nahçıvan şehridir. Nüfusu 93 bin teşkil etmektedir. Yukarıda bahsi geçen 7 ilçeden ilki 1990 yılında Sovyetlerin dağılması ve Türkiye ile sınırın açılması ile gelişen sınır bölgesinde kurulan ve Özerk Cumhuriyetin en batısında, Türkiye ile sınırda bulunan Sederek ilçesidir. Sederekden doğuda Şerur ilçesi gelmekle kuzey batıdan Ermenistan, güney doğudan İran'la sınıra sahiptir. Şerur ilçesine bağlı köy sayısı 65 olmakla diğer ilçelerin hepsinden fazla köy yerleşim yeri bulunmaktadır. Nüfusu 114 bin kişi teşkil etmektedir. Bu köylerdeki hayvanların bir kısmı yazın çalışma alanımızda yer alan Şahbuz ilçesinin yaylalarına çıkarılmaktadır. Şerur'dan güney batı yönünde Kengerli ilçesi gelmektedir, oda kuzey doğudan Ermenistan, güney batıdan İran'la sınıra sahiptir. İlçede 10 köy yerleşimi vardır ve toplam nüfusu 32 bin kişidir. Kengerli ilçesinde İran'a gümrük kapısı vardır ama yalnızca yük taşımacılığı için kullanılmaktadır. Güney doğu istikametinde Babek ilçesi yerleşmektedir. Güneyden İran'a sınırı vardır. Nahçıvan şehrinin de bulunduğu bu ilçede 35 köy bulunmakta ve nüfusu 74 bin kişi teşkil etmektedir. Babek ilçesindeki bazı köylerden de çalışma alanımızda olan yaylalara hayvan çıkarılmaktadır. Babek'den kuzeyde ise Şahbuz ilçesi bulunmaktadır. Şahbuz kuzey ve doğudan Ermenistan'la sınıra sahiptir. 1000-1200 metre yükseklikten başlayıp kuzeye doğru yükselip Ermenistan'la sınırda 3000-3500 metreyi bulan ilçe arazisi yaylacılık için oldukça elverişlidir. 22 köyü bulunan Şahbuz ilçesinin ahali sayı ise 30 bin kişidir. Çalışma alanı olması sebebi ile ileride daha geniş bilgiler verilecektir. Şahbuz'dan doğu ve güney doğu istikametine gidildiğinde Culfa ilçesine varılacaktır. Culfa kuzey doğuda Ermenistan, güneyde İran'la sınıra sahiptir. Bünyesinde 22 köy barındıran Culfa'nın nüfus sayısı ise 50 bindir. Arazinin orta yüksekliği 1200 metre olup Aras nehir yatağından 750-800 metreden başlayarak 3364 metre yüksekliği olan ve ilçenin en yüksek bölgesi olan Demirli dağa kadar uzanmaktadır. Culfa aynı zamanda İran ile gümrük kapısının bulunduğu ilçedir. İlçe yaylacılık yapmak için oldukça elverişlidir ve çalışma alanımız içinde yer aldığı için ireli bölümlerde daha fazla irdelenecektir. Culfa'dan doğuda Ordubad ilçesi yerleşmektedir. Ordubad güneyden İran, kuzey doğu ve doğudan Ermenistan'la sınıra sahiptir. Diğer ilçeler içerisinde arazi bakımından en büyüğü olsa da arazisinin çoğu dağlarla kaplandığı için köy sayısı 43, ahali sayı ise 49 bindir. Özerk Cumhuriyetin en yüksek noktası olan Kapıcık (3904 m) Ordubad ilçesi arazisindedir (Mustafayev, 2011).

potansiyel ve ekolojik uygunluk açısından Türkiye tarımında önemli bir yere sahiptir. Antalya topraklarının beşte birinde tarım yapılan bir bölgedir. Antalya'da tarım yapılan yerleri kıyı kesimi ve kıyıdan uzak kesimler olarak ayırırsak kıyı kesiminde portakal, muz, avakado gibi tropikal bitkilerin yetiştirilebilmesinin yanında sera tarımına da uygundur. Ama kıyıdan uzak kesimlerde ise elma, armut, ayva gibi soğuğa dayanıklı meyve türleri yetiştirilebilir. En çok yetiştirilen tarım ürünlerinin başında domates, salatalık ve portakal gelir. Antalya ili yıllık 3.368.357 ton sebze üretimiyle Türkiye'deki üretimin %13,4'ünü; 1.011.917 ton meyve üretimiyle Türkiye'deki üretimin %6,06'ını karşılar. Diğer bitkisel kalemler göz önüne alındığında Antalya, Türkiye'nin yıllık tarım ihtiyacının %4,41'ini karşılar (Antalya.gov.tr).

Antalya'da kültür turizmi başta olmak üzere deniz, spor, sağlık, kış, kongre, yayla, mağara, kamp ve inanç turizmi yapılabilmekte bu turizm seçenekleri için tesisler bulunmaktadır. 2017 yılı turizm istatistiklerine göre Antalya, dünyada en çok ziyaret edilen yirmidokuzuncu şehir durumundadır. Antalya iline 2017 yılında 10.486.191 turist gelmiştir. 2015 yılının son aylarında Türkiye ile Rusya arasında yaşanan uçak krizi sonrası Rusya'nın Türkiye'ye karşı yaptırımlar uygulaması, tatil için Türkiye'yi tercih eden Rusya vatandaşlarının sayısında büyük bir düşüşe neden olmuş ve Türkiye'deki turizm etkinliklerini daraltmıştır (<http://www.antalyakulturturizm.gov.tr>).

İKİNCİ BÖLÜM

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİNDE YAPILAN YAYLACILIK

2.1. Yayla Kavramı

Konar-göçerlik ve yaylacılık Türk kültürü ve yaşam tarzı içerisinde özel bir yere sahiptir. Türkler Orta Asya'dan başlayarak gittikleri her yere kendi yaşam tarzlarını da götürmüş, bu şekilde geçimlerini sağlamaya devam etmişlerdir. Büyük bir sahada dağılıp gösteren Türk halkları farklı sosyal, ekonomik ve fiziki koşullarda farklı devletler kurup, farklı devlet idaresine girseler de, yüzeysel değişimler dışında yaşam tarzları ve kültürlerinin özünden bir şey kaybetmemişlerdir. Lakin, uzun müddet bir birinden fiziki olarak uzak kalmaları kullandıkları kavram ve sözlerde bir sıra farklılıkların oluşmasına sebep olmuştur.

Yaylacılığın sürdürüldüğü farklı Türk devlet ve kurumlarının hemen hepsinde yayla, yurt, oba, kışlak, aul ve mezra gibi terimler başta olmakla yaylacılık terimleri değişik telaffuz ve yazım şekilleri ile kullanılmaktadır. Bu terimlerin hepsi yaylacılık için kullanılsa da birbirinin yerine geçme ve ya farklı yaylacılık kavramını tanımlamada kullanıla biliyor.

Yayla teriminin kökenine bakıldığında: Eski Türkçe (Osmanlıca) ile eski Türk lehçelerinde (Azerbaycan Türkçesi ve Çağatayca gibi) geçen yay (yaz), yaylamak (yazı geçirmek) terimleri ile ilgili olduğu kabul edilir (Doğanay, 2014: 301). Hatırlatmakta fayda vardır ki, günümüzde Azerbaycan dilinde “yaz” sözcüğü ilkbahar, “yay” sözcüğü ise yaz anlamına gelmektedir. Yayla sözcüğü yerine “yaylaq”, kışın mesken tutulan yerlere ise “kışlaq” denmektedir. TDK (Türk Dil Kurumu) resmi internet sayfasında karşımıza çıkan tanım ise şöyledir: “ Dağlık yüksek bölgelerde, kışın hayat şartları güç olduğu için boş bırakılan, yazın havası iyi ve serin olan, hayvan otlatma ve dinlenme yeri” (erişim tarihi: 09.05.2019). “Azerbaycan dilinin izahlı lügatı” da ise şu şekilde tanımlanmıştır: “ Alpin çimleri ile kaplı dağ yamacı. Sıcak yaz aylarında nispeten serin olduğu için hayvan sürülerinin çıkarıldığı, dinlenme ve mevsimlik yaşamak için gidilen yer” (erişim tarihi: 09.05.2019).

Yaz başlangıcında, sıcaklarla beraber, binlerce insan köylerini, kışlaklarını bırakır ve sürülerinin peşinden taze havalı, hayvanlar için bol besinli yerlere çıkar; kasabalar boşalır, sulak, yeşil vadilerdeki serin yamaçlardaki bağlar şenlenir. Kışın soğuk kendini hissettirince herkes sabit yurduna, sürüler ağıllarına, kışlaklarına döner. (Alagöz, 1993).

Bir yerleşim yeri ve ekonomik faaliyet alanı olarak ele alındığında yayla, farklı yerleşmelerde yaşayan, farklı sosyo-ekonomik yapıdaki grupların yılın belirli bir döneminde çıktıkları ve orada beşeri ve ekonomik faaliyetlerde bulundukları alan olarak tanımlanır (Emiroğlu, 1977: 9).

Diğer taraftan yaylacılık, yayla ile köy yerleşmeleri arasında etkinliklere verilen addır. Başka bir anlatımla, havaların ısınması ile yaylalara çıkıp, bir süre burada çeşitli etkinliklerde bulunduktan sonra havaların soğuması ve kışın yaklaşması ile daha aşağıdaki yerleşim yerlerine dönme olayıdır (Zaman, 2007: 234).

Davar ve sığır sürüsü sahiplerinin, yaz boyunca taze ve kendini yenileyen verimli otlaklarda kolayca beslenebilmesi için, genellikle ilkbaharda çıktıkları; yaz boyunca kalarak, bazı hayvansal ürünler ürettikleri (sınırlı ekip biçmeler de söz konusudur); sonbaharda alçak yörelere (köylere) göçtükleri; sıra dağlar ve yer yer küme dağların, orman örtüleri üst sınırları üstünde kalan Alpin çayırılık alanlar ve buralarda kurulmuş konut toplulukları ile temsil edilen geçici yerleşmeler, yayla yerleşmesi diye tanımlanır (Yücel, 1995: 352).

Beşeri coğrafyanın bir kavramı olan yayla Türk kültürünün Orta Asya'dan bu yana süregelen bir geleneğidir. Bu gelenekte hayvancılıkla, özellikle küçükbaş hayvancılıkla geçimlerini sağlayan ailelerin yaz aylarında sürülerini otlatmak ve ekonomik faaliyetlerini devam ettirmek amacıyla yaz aylarının geçirdikleri bölgede yaylacılık faaliyeti için seçilir. Yayla bir platoda, bir ovada, dağ yamacında, dağ içi ovasında kurulabilir (Meydan, 2016: 73).

Yukarıdaki paragraflarda yayla ve yaylacılık klasik şekli ile tanımlanmıştır. Ancak içinde bulunduğumuz teknoloji çağında, üretimin hızlı, kolay ve az maliyetle yapılması, yeni ihtiyaçların ve isteklerin ortaya çıkması, şehirlerin daha cezbedici görünmesi, sosyal ve ekonomik durumun değişmesi klasik yaylacılığın gerilemesine sebep olmuştur. Bununla birlikte, yine şehirleşmenin getirdiği hava kirliliği, daha az yeşil alan ve stres özellikle yaz aylarında bunaltıcı sıcakla birlikte dayanılmaz hale gelmesi sosyal-ekonomik durumu iyi olan insanları farklı mecralara itmektedir. Bu mecraların başında yaylalar gelmektedir. İster serin havası, ister yeşil doğası, isterse de organik yeme içmesi ile yaylalar, son yıllarda insanların rekreasyonel ve sayfiye amaçlar için kullandığı alanlara dönüşmektedir. Bu fonksiyonel değişim safhasında yaylaların nüfusu korunsun da, yaylaya çıkan insanların maksadı değişmiş, üretici konumundan tüketici konuma geçmeye başlamışlardır. Artık yaylalar özelliklerine göre çeşitlenerek farklı amaçlara hizmet etmeye başlamıştır. Yaylaya çıkan insanların yaşı, ekonomik yapısı, eğitim düzeyi, yaylaya çıkma maksadı ve s özelliklerinde farklılıkların görülmesi, yaylaların fonksiyonlarını da farklılaştırmıştır.

S. Zaman yaylacılık uygulaması biçimlerini 4 başlık altında sınıflandırmıştır:

1. Kentli nüfusun etki sahasından uzakta kalabilmiş geleneksel yaylalar
2. Kentli nüfusa hizmet eden sayfiye amaçlı dinlenme yaylaları
3. Kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfusun dinlenme-serinleme ihtiyaçlarına yönelik sayfiye amaçlı yaylalar

4. Çok fonksiyonlu yaylalar (Zaman, 2007).

Yukarıda belirtilen yayla biçimlerinin hemen hepsi çalışma alanları içerisinde bulunmakla birlikte, ileriki bölümlerde işlevleri hakkında daha geniş bilgiler verilecektir.

2.2. Geçmişten Günümüze Türkler Ve Yaylacılık Faaliyetleri

Coğrafi unsurların doğanı şekillendirdiği gibi doğa da insanı şekillendirir ve kendi sırasında insan ise, doğada hayatta kala bilmek için yaşam tarzını ve buna bağlı olarak kültürünü şekillendirir. Bu sebep sonuç ilişkisinde Türkler de göçebelik ve konargöçer hayat tarzını yaşadıkları çevreye en uygun hayat tarzı olarak seçmişlerdir. Suyun ve yeşil bozkırların peşinde atları ve sürüleri ile ilerleyen Türkler tarihin farklı safhalarında Avrasya boyunca geniş arazilere yayılmışlardır. Lakin Türklerin ilk olarak nerede ortaya çıktığı ile ilgili ortak fikre gelinebilmiştir.

Eski Türklerin tarihi göçlerden önce oturdukları anayurdun neresi olduğu problemi, geçtiğimiz yüzyıldan itibaren tartışılan bir konudur. Batılı araştırmacıların çoğu problemi kendi uğraştıkları bilim dalları açısından ele aldıklarından bu konuda farklı sonuçlara varılmıştır. Tarihçiler Çin kaynaklarına dayanarak Altay dağlarını ve etrafını Türklerin ilk anayurdu olarak kabul etmişlerdir. Sanat tarihçileri Tanrı dağları-kuzeybatı Asya sahasını anayurt olarak belirtmişlerdir. Bazı kültür tarihçileri ise İrtiş nehri-Uralar arasını veya Altaylar-Kırgız bozkırları arasını veya Baykal gölünü güneybatısını anayurt olarak göstermişlerdir. Bazı dil araştırmacıları da Altayların doğusunun veya Kingan dağları bölgesinin ya da 90 derece boylamın doğusunun eski Türk anayurdu olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Salman, 2006).

Menghin, beşerin yarattığı üç büyük kültür çevresinden biri olan göçebe kültürünün gelişmesini ve önemini aşağıdaki şekilde izah eder:

Buz çağının sona ermesi üzerine Baykal gölünden Baltık denizine kadar uzana geniş sahada yeknesak bir kültür gelişti. Bu kültürün başlıca özelliği: Kemikten işlenmiş aletler ve yer değiştiren balıkçı-avcı hayat tarzıdır. Ural-Altay dil ailesine mensup kavimlerin asli kültürü bu idi; ancak bunu tesiri Amerika ve Güney Asya'da da görülür (Menghin'den akt. Rasyonu, 1993: 4).

Gyula Nemeth' e göre ise, en eski Türkçe ve Ural dilleri arasında bağ bulunduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Nemeth aynı zamanda bazı eski Hint ve eski Türk sözleri arasında benzerliğin de kabul ettikten sonra, şu soruyu ortaya atıyor: Acaba hangi bölgede en eski Türklerle bugünkü Urallıların atalarının komşu bulundukları sırada eski Hint sözlerini alabilirler? Nemeth'e göre bu bölge Batı Asya'da, Aral gölü çevresi ve belki de Ural ve Altay

dağları arasındaki bozkırlarda, bugünkü Kazakistan'da ola bilir. Buradaki ikametleri, tarih sahnesine çıkışları ve dağılışları safhasına doğrudan doğruya takaddüm etmiş olabilir (Nemeth'den akt. Rasony, 1993: 2).

Alıntılardan da yola çıkarak Türklerin anayurtlarını Altay dağı çevresi olduğunu söyleye biliriz. Buradaki geniş, sulu ve bol otlu bozkırlar bu ihtimali daha da güçlendiriyor. Ama çeşitli nedenlerden dolayı Türkler anayurtlarını terk etmiş ve yayıldıkları arazilerde de güçlerini korumayı başarmış, devletler kurmuşlardır. Salmana göre bu sebeplerin başında iklim değişikliklerinin kuraklığa sebebiyet vermesi ve anayurt topraklarının geçim bakımından yetersiz kalması, Moğol istilaları ve yeni toprakların elde edilme dürtüsü gelmektedir. Ayrıca ilerleyen dönemlerde nüfus yoğunluğu ve buna bağlı olarak otlak darlığını da göstermek mümkündür (Salman, 2006).

Göçebe ve savaşçı olan Türk toplumları M.Ö. 1700 yılları ile 1300 yılları arasında Altaylar ve Tanrı dağları eteklerinde kalırlarken bir başka kısım bugünkü Kazakistan üzerinde Maveräünnehir bölgelerine kadar yayılmışlardır. M.Ö. 700 yıllarında Sibirya, Baykal, Moğolistan ve Yedisu bölgelerinde Etnik yönden Mongoloid ırkının üstünlük kazandığı görülmüştür. Bu yüzyıllarda Anayurdu boşaltan Türk kütleleri doğuda Ordos'a, batıda Volga'ya kadar yayılmışlar ancak bunlardan Çuvaşlar batıya yönelirken Yakutlar şimdiki bölgelerine çekilmişlerdir. Milattan sonra göçlerin daha açıklık kazandığını görüyoruz. Öyle ki, M.S. 300 yıllarında Çin baskısı sonucu bazı Hun kütleleri Akhunlar adı altında Afganistan ve kuzey Hindistan bölgelerini kendilerine yurt edinmek zorunda kalmışlardır. M.S. 375 yılında bilindiği gibi büyük bir göç dalgası olduğu ve meşhur kavimler kapısı denilen Hazar denizinin kuzeyinde büyük bir kütlenin geçip Avrupa'ya göçerek bölgedeki yerli kavimlerden Ostrogotlar, Vizigotlar ve Vandalların daha batıya, hatta Afrika'ya kadar yer değiştirmeye sebep oldukları ve Batı Hunları olarak Türk tarihinde yer aldıklarını görüyoruz. M.S. 475 yıllarından itibaren Sabarların Aral bölgesinden Kafkaslara yayıldıkları, 550 yılında Avarların batı Türkistan'dan orta Avrupa'ya geçtikleri, bunu 668 yıllarından itibaren Bulgarların Karadeniz'in kuzeyinde Balkanlara ve Volga nehrinin kıyılarına yayıldıkları bilinmektedir. 10 ve 11. asırlarda Oğuzlar Orhun bölgesinden Maveräünnehir, İran ve Anadolu'ya uzanan göçler yapmışlardır (Nesimi, 2006).

Şüphesiz ki, 10 ve 11. Yüzyıllarda yapılan Oğuz göçleri bizim için fazlası ile kayda değer olmaktadır. Türkler daha önce küçük topluluklar şeklinde Anadolu'ya gelip yerleşse de Oğuz göçleri Anadolu'nun kapısı sonuna kadar aralamış oldu. Birçok özelliği ile Orta Asya bozkırlarına benzeyen Anadolu topraklarında Türkler kendi kültür ve hayat şekillerini yaşamakta zorlanmadılar ve İslam dininin kabul edilmesi ile daha da güçlenerek ilk İslam

Türk Devleti olan Selçuklar devletini kurdular. Selçuklar sultanı Alp Arslan 1064 yılında Nahçıvan topraklarını ele geçirerek burada kendine ikametgah yaptırdı. Devletin sağladığı güvence ile Anadolu topraklarına ve Güney Kafkaslara (şimdiki Azerbaycan) iyice yerleşen Türkler kendi inanç ve kültürlerini de burada sürdürmeye devam ettiler. Anadolu Selçukluları Bizans devletine karşı kazandığı savaşlar ve ele geçirdiği topraklarla arazisini genişletmeye devam etti. Ağırlıklı olarak hayvancılıkla geçimlerini sağlayan konargöçer Türkler için Anadolu'nun geniş bozkırları, bol suyu ve havasıyla ilk anayurtlarına çok benziyordu ve bu sebepten Anadolu toprakları Türkler için ikinci anayurdu konumuna geldi (Süleymanov, 2019).

Sonraki dönemde Selçuklu devleti Haçlı Seferleri ve Moğol istilasını nedeni ile zayıfladı ve çöktü. Selçuklu devletinin güvencesi altında yaşayan Türk boylarının ise hayvanları telef oldu veya işgalciler tarafından ganimet olarak ellerinden alındı, kendileri esir olarak tutuldu. Bu yağmacı yürüyüşler neticesinde yaylacılık ve göçebelik darbe almış oldu. Selçukluların dağılmasından sonra Anadolu'da merkezi bir devlet olmaması sebebi ile farklı Beylikler kuruldu. Beyliklerden bazıları güçlenerek yeni Türk Müslüman devletleri kurdular. Bu devletlerden Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Atabeyler ve büyümekte olan Osmanlılar 14-15. yüzyıllarda Orta Asya, İran, güney Kafkaslar, Orta Doğu ve Anadolu ve doğu Avrupada arazilerini genişletmek için Bizans ve bir birleriyle çekişmekte idiler. Yukarıda adı geçen devletler arasındaki savaşlarda konargöçer Türklere de büyük zararlar geliyordu. Öyle ki, muharebelerde çok sayıda insanlar ölüyor, hayvanları ve mal mülkleri ellerinden çıkıyor, verimli toprakları savaş alanına dönüyor ve yük hayvanları ve ürünleri savaş için tahsis ediliyordu (Qəniyev, 2019).

16. asra gelindiğinde Akkoyunluların varlığına son koyan Safeviler devleti tarih sahnesine çıktı. Orta Asya'da zayıflamakta olan Timurlular devletini saymazsak Osmanlılar ve Sefaviler dışında Türk Müslüman devleti kalmamıştı. Şii mezhebine sahip Safeviler'in Kızılbaş diye bilinen müritleri Osmanlı topraklarında kendi mezheplerini yaymaya çalışmaları ve güçlenerek topraklarını büyütme isteği Osmanlılar için tehdit oluşturmaya başlamıştı. 1514 yılında Çaldıranda Osmanlılar ve Safevilerin karşı karşıya getiren meydan muharebesi Osmanlı devletinin zaferi ile sonuçlandı ve bütün Anadolu topraklarının sahibi Osmanlılar oldu (Çamuroğlu 2004).

Osmanlı toplumunun önemli bir kısmının yerleşikler, bir kısmının ise göçebe olarak bilinen gruplar meydana getirmektedir. En temel ekonomik faaliyeti hayvancılık olan göçebeler, yerleşik halk gibi devletin idari, mali ve hukuki bir organizasyonu içinde idiler. Bu durum onların sosyal yapı, ekonomik faaliyet ve nüfusları başta olmak üzere merkezi idare ve

yerleşik halk ile olan ilişkilerinin araştırılmasında veya ortaya konulmasında, ana yazılı kaynak olarak resmi devlet evrakını, diğer bir ifade ile Osmanlı arşiv kaynaklarını ön plana çıkarmaktadır. Ama göçebeler hakkında bilgi veren yazılı kaynakların dışında, onların kendileri tarafından yazılmış bir tarihleri maalesef yoktur. Bunun en önemli sebebi, yaşadıkları hayat tarzından ireli gelmektedir. Böyle olmakla beraber göçebeler tarafından ağızdan ağıza söylenen ve önemli bir kısım anonim olan çeşitli olaylarla ilgili destanlar, efsaneler, masalar, halk hikayeleri, hatıralar, ağıtlar, maniler, türküler, atasözleri ilk anda önemsiz gibi görünse de yazılı kaynaklar yanında onların tarihinin bir başka kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır (Şahin, 2006).

Osmanlı devletinde yaz ve kış mevsimleri arasında hayvanlarını beslemek için göç eden topluluklar farklı isimlerle çağrılmakta idiler. Bunlardan Türkmen, Yörük, Konar-göçer, Göçebe gibi adlar kaynaklarda sık-sık karşılaşılsa da Yörük sözcüğü daha fazla kullanılmıştır.

Yörüklerin yaşadığı her yerde olduğu gibi Toroslarda yaşayan Yörüklerin de ciddi sayılabilecek bir hayvan sayısına sahip oldukları görülür. Marmara ve İç Anadolu'nun güney kısımlarında yaşayan Bozdoğan Yörüklerinin 18. yüzyılın ilk çeyreğinde 503 bin koyun, 8 bin civarında deveye sahip oldukları ireli sürülür. Karaman vilayeti dahilindeki 21 kazada bulunan konar-göçer unsurların 16. yüzyılın ilk yarısında hayvan sayıları ise ödedikleri koyun vergisi bağlamında değerlendirilmiş ve 1500 yılında 1.558.228, 1522 yılında ise 1.674.192 olarak hesaplanmıştır (Kılıç, 2018).

Osmanlıların merkezi bir devlet olmaya başlaması belirli ikamet yeri olmayıp, mevsimlere göre hareket eden Yörükleri kontrol altına almak istemelerine sebep olmuştur. Bunun için eski Türk devletlerinin de kullandığı yurt tahsis etme yoluna gidilmiştir. Konar-göçer aşiretler için bulundukları bölgelerde yaylak ve kışlak yerleri ayrılmış ve bu şekilde Yörükler vergiye bağlanmıştır. Ancak Yörüklerin mevsimlik göçleri sırasında oturak ahali ile bir sıra sorunlar yaşaması ileri safhalarda Osmanlı devleti tarafından iskan edilmek istenmeleri ile sonuçlandı.

Kılıç'a göre Yörük toplulukların en büyük sorunu yerleşik halk ile arasında yaşanan sorunlardı. Bu nedenle merkezi yönetimin yaylak ve kışlak gidiş gelişini bütün yönü ile düzenlediği ve güzergahları bile kanunnamelere ve tahrir defterlerine kaydettiği görülür. Buna rağmen yerleşik halk ile konar-göçerler arasında anlaşmazlık yaşandığına dair oldukça vaka mevcuttur (Kılıç, 2018). Bu vakalar ve şikayetlerden yola çıkarak Osmanlı devleti konar-göçer aşiretleri iskan ettirme politikasına başladı. Tabii ki, bu durum Yörükler arasında hoş karşılanmadı. Asırlardır devam eden ve atalarından miras olarak aldıkları bu yaşam tarzını bırakmak konar-göçerler için hem zor hem de kabul edilmezdi. Şahin'e göre Osmanlı konar-

göçerlerinin geçici yaylak ve kışlakları, zamanla önce mezralar sonra da köy olmak üzere kalıcı yerleşim yerlerine dönüşmüştür (Şahin, 2006). Ama Osmanlıların bu politikasına karşı gelip, mevsimlik hareketlere devam eden aşiretler de yok değildi.

Yörükler de Osmanlı mali sistemi içerisinde değerlendirildiği için vergi mükellefi idiler. Yörük gruplar hayvancılıkla iştigal ettikleri için hayvancılıkla ilgili vergiler hepsi geçerli idi. Yörüklerin vergi sistemi Osmanlı devleti genel mali uygulamaları çerçevesinde hangi sancak dahilinde iseler oranın sancak kanunnamesinde bulunurdu. Bunlar: adet-i ağnam, resm-i arüsane, badı-ı heva ve resm-i yava vergisidir. Adet-i ağnam yani koyun vergisi 2 koyuna 1 akçedir. Gerdek akçesi denilen resm-i arüsane evlenen kızdan ve ya kadından alınmaktaydı. Bu vergilerden başka her oymak kendi ekonomik iştigal alanına uygun özel vergiler de verebiliyordu. Yörükler de yerleşik hayattakiler gibi mücerret ve hane olarak ikiye ayrılırlardı. Bu vergiler de mücerretler için 6, hane yani bennak için 12 akçe idi. Toroslarda ağnam vergisinin yanı sıra resm-i ma'z adı ile keçi vergisi, resm-i camus adıyla su sığırı vergisi ödenirdi. Yörüklerin sahip oldukları develer eğer taşımacılık için kullanılmıyorsa vergiden muaftı. Aksi halde 1 Deve 30 koyuna denk tutulup vergiye tabi kılınırdı (Sümer, 2013).

Osmanlı devletinin son dönemlerinde devletin sosyal ve ekonomik olarak bir değişime girdiği ve bu manada hızlı bir değişimin yaşandığı bilinmektedir. Yapılan yeni savaşlar ve bu savaşların mağlubiyetle sonuçlanması devleti ekonomik olarak çok zor bir duruma sokmuştu. Bir ekonomik bunalım ortamı olarak nitelendirilebilecek olan bu ortamda Osmanlı devleti bünyesinde konar-göçerler, devletin genel yapısına göre daha geri kalmış bölgelerde iskan edilmeye başlamışlardı. Bu iskan faaliyetinde temel amaç konargöçerleri ikinci plana itmek değildi. Bunun aksine geri kalmış olarak nitelendirilen bölgelerdeki üretim faaliyetlerini konargöçerler ile bir düzene bindirilmesi ve bu şekilde devlete ekonomik fayda sağlanması amaçlanmıştır. Yapılan bu uygulamanın Osmanlı devletinin yıkılışına kadar sürdüğü görülmektedir (Zafer, 2018).

Osmanlı devletini toprakların üretici sınıfını oluşturma gayesi için önemli bir unsur olan aşiretlerin iskanı konusu Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemini de en önemli sorunlarından olmuştur. 1926'da düzenlenen iskan muhtırasına göre ise konar-göçer aşiretlerle bütün göçebelerin, dağlık ve ormanlık yerlerde olan köylülerin müsait yerlere iskanı, haneleri çok dağınık olan bazı köylerin uygun merkezler etrafında toplanması ve denetim altına alınmasına karar verilmiş bu kanunla devletin muhacir işleri iskanında takip edeceği siyaseti de kapsamlı şekilde tanımlamıştı. Kabul edilen 85 sayılı bu kanunun 3. maddesi gereğince, “memleket içerisinde göçebeliliğin kaldırılması, sıhhat ve geçim sebepleri

ile bazı köy ve evlerin başka yerlere götürülmesi, dağınık köylerin toplanmasını gerekliliği” belirtilmiştir (Erdal, 2016).

Türk tarihi boyunca çadırları ve hayvanları ile göç etmiş toplumlar tarihin farklı safhalarında devlet politikalarıyla iskan ettirmeye çalışılsa da tam olarak maksadına ulaşmamıştır. Ama Cumhuriyetin ilerleyen dönemlerinde sanayileşme ve teknolojinin gelişmesinin göçebe aşiretleri iskan ettirmeye yetmiştir. Geçmişten beri devlet ve oturma ahalie göçebelerin çekişmeleri, sanayileşme ile elde ettikleri ürüne Pazar bulamamaları, geçlerin konar-göçerlik yapmak istemeyip şehre taşınması ile Anadolu’daki son aşiretleri de oturma hayata geçmeye zorlamıştır. Ancak iskan ettikleri yerlerde yine hayvancılıkla uğraşıp, yazın ise yaylaya çıkmakla yaylacılık kültürünü yaşatmaya devam etmişlerdir.

M.S 475 senesinde Sabarlar’ın Aral gölü etrafından Hazarın denizinin kuzeyi ile Kafkaslara göç etmesi Nahçıvan topraklarında bir sıra Türk göçebe toplumlar yerleşmesine sebep oldu. Ama Anadolu’da olduğu gibi Azerbaycan ve dolayısı ile Nahçıvan topraklarına Türklerin büyük toplumlar şeklinde akımı 10 ve 11. yüzyıllarda olmuştur. 1064 yılında Selçuklu sultanı Alp Arslan Nahçıvan topraklarını ele geçirdi. Burada kendine ikametgah yaptıran Alp Arslan Azerbaycan topraklarını Nahçıvan’dan yönetmeye başladı. Sonraki dönemlerde Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf’un orduları sefer zamanı Nahçıvan yaylaklarında duraklıyordu. 15. asrın sonunda Akkoyunlu ordularının yerleştiği esas askeri duraklar güneyde Şiraz, kuzeyde ise Nahçıvan idi. Akkoyunlu ordusunun esasını teşkil eden süvariler kışta Nahçıvan kışlaklarında, yazın ise Pazarçay yaylaklarında yerleşmişlerdi (Hacıyev ve Hebibbeyli, 2013).

Safeviler devleti ortaya çıkana kadar Nahçıvan toprakları kısa dönemlerde farklı devletlerin idaresine geçmiş ve bu geçişler zamanı Nahçıvan’da yaşayan oturma ve göçebe toplumlar mallarını ve canlarını kaybetmişlerdi. Safeviler’den sonra nispi sakin bir döneme geçen Nahçıvan, Osmanlı devletine en yakın Safevi sınırları içerisinde yer aldığı için savaşlarda en çok zarar gören yerlerden olmuştur.

Merkezi bir devlet kurmayı başaran Safeviler himayelerinde bulunan topraklarda zirai ve hayvancılık faaliyetleri gelişmeye başlamıştı. Nahçıvan’da da bu durum kendini göstermiş Araz nehri yatağında ziraat, dağlarda ve kışlak için kullanılan Aras nehri yatağında ise hayvancılık teşekkül bulmuştur. Dönemin pazarlarında satılan deri, yün, et ve süt ürünlerinin çoğu konar-göçerler tarafından üretilmekteydi. “Nahçıvan sancağının müfessel defteri” adlı tarihi senette 18. asrın başlarında sancağın ekser köylerinde koyun beslenmesi geniş yayıldığı gösterilmiştir. Bu senette aynı zamanda yaylak ve kışlak arasında göç eden toplumlardan nakit olarak “rüsumat” adı altında vergi alındığı da belirtilmiştir. Nahçıvan’ın Şerur ilçesinden

“Demirçi”, “Çerçiboğan” ve “Serhanlı” yurtlarına aşiretler hayvan çıkarmaktaydılar (Zeynaloğlu, 1992).

18. yüzyılda Safeviler İran sülaleleri tarafından yönetilmeye başlanmış ve gücü zayıflamıştı. Ağır vergi yükü altında ezilen şimdiki Azerbaycan topraklarında yaşayan halklar isyanlarla Safevi devleti yönetiminden çıkarak “Hanlık” adlanan şehir devletlerini kurmuştur. Bunlardan biri de Nahçıvan hanlığıydı. Hanlıkta toprakların hemen hepsi hana mahsustu ve bu toprakları kullanan insanlar vergi ödemek zorundaydılar. Konar-göçerler de kullandıkları yaylak yerleri için aylık 6 manat vergi ödüyorlardı. 19. yüzyılda İran ve Rusya arasındaki savaşların sonucunda, 1828 yılında bu iki devlet arasında Türkmençay antlaşması yapıldı ve Nahçıvan Rusya topraklarına katıldı. Bu dönemden sonra Çarlık Rusya’nın eliyle Nahçıvan, Zengezur ve Karabağ’a çok sayıda Ermeni aileleri göçürülmeye başlandı. Bunun sonuçları 20. yüzyılın başlarında ortaya çıktı ve bu topraklara göçürülen Ermeniler adı geçen yerlerde hak iddia etmeye başladılar. Ani baskınlar ve kısa savaşlarla devam eden Azerbaycan Ermenistan münakaşası özellikle Nahçıvan ve Zengezur halkı için büyük dağıntılara yol açtı. Hamid’e göre 1919 senesinin mayıs ayından başlayarak Ermenilerin Zengezurun yüksekliklerinde dağ geçitlerini tutması ile 150 bin hayvanı ile 10 bin konar-göçer yaylalara çıkamamış ve büyük kayıplar vermişlerdi (Hamid, 2019).

Ekim devrimi sonrası kurulan Sovyet Rusya’sı Azerbaycan’ı kendi topraklarına katarak 1922 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler birliğini kurdu. Üretim araçları ve feodal toprak ağalarının toprakları ellerinden alınıp devlet kontrolüne geçti ve bu konar-göçerler için yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Sovyetler tarafından kurulan sovhozlar ve kolхозlarda işçi olarak çalışan insanlar aynı zamanda kendi mülklerinde işçi emeği kullanmaksızın ziraat ve hayvancılıkla da uğraşa biliyorlardı. Yaylak otlakları da devlet kontrolüne geçtikten sonra buralarda devlete mahsus sürüler otarılmaya başlandı. Kış mevsiminde ise hayvanlar Kışlak yerlerinden devlet tarafından yapılan büyük ahırlarda besleniyordu. Kolhozların kurulması ile dağınık yaşayan ve sık-sık yer değiştiren konar-göçer Türk toplulukları bir araya getirildi ve kolхозda çalıştırıldı. Yaşam tarzları pek değişmese de artık kendi hayvanlarını değil devletin hayvanlarının otlatmak zorunda kalmışlardı (Sadıqov, 1963). 1991 yılında çözülen SSCB’den ayrılan ve özgürlüğünü ilan eden Azerbaycan yeniden Ermenistan’la savaşa girdi. Nahçıvan’da yaylacılık ve konar-göçerlik zor şartlar altında yapıldı ve ya hiç yapılamadı. 1994 yılında yapılan ateşkes sayesinde hayvan sürüleri yeniden Ermenistan’la sınırda bulunan yaylalara çıkarılmaya başlandı.

2.3. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Yaylaların Dağılım

Özerk Cumhuriyetin arazisinde geçmişten günümüze halen kullanılmakta olan yaylalar buraya yerleşen Türkler tarafından rasgele seçilmemiştir. Bu seçilime yükselti farkı, su kaynaklarına uzak-yakınlık, ulaşım zorluğu, bitki örtüsü zenginliği, rüzgar hızı ve yönü, arazi şekilleri gibi coğrafi etkenler tesir göstermiştir. Bununla birlikte Azerbaycan Ermenistan münakaşası da son bir asırdır yaylaların dağılışına etki etmektedir. 20. yüzyılın ilk yıllarından başlayarak Ermenilerle Azerbaycanlılar arasında Zengezur kazası uğrunda yaşanan münakaşa Nahçıvan yaylalarının bu sorunun sınır hattında bulunması dolayısı ile hem sekteye uğramış hem de dağılımı etkilenmiştir. Sovyetlere katıldıktan sonra Zengezur kazasının Ermenistan'a gönüllü olarak verilmesinden sonra sular durulsa da Sovyetlerin çökmesi ve Karabağ savaşının başlaması ile tekrar ortaya çıkmıştır. Günümüzde Zengezur ve Dereleyez dağlarının doğu yamacı Ermenistan batı yamacı ise Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde bulunduğu ve sınırda askerler nöbet tuttuğu için sınırı yaklaşmak tehlikeli sayılmaktadır. Özerk Cumhuriyet'te yaylacılık Dereleyez dağlarına nispeten daha çok Zengezur dağlarında yapılmaktadır. Yüksekliğinin daha fazla olması nedeni ile yağışın fazla düşmesi ve çeşmelerin, dolayısıyla su kaynaklarının bol olması otlakları da daha bereketli yapmaktadır. Bu sebeplerden yaylacılar Zengezur dağlarını tercih etmektedirler.

İdari bölünüm bakımından Zengezur dağlarının güney-batı hissesi Özerk Cumhuriyetinin kuzey doğu hissesi ise Ermenistan'ın arazisini kapsamaktadır. Özerk Cumhuriyetin Şahbuz, Culfa ve Ordubad ilçeleri arazisinden geçen Zengezur dağları yaylacılığın da bu ilçelerde yapılmasına neden olmaktadır. Her ilçenin kendi nüfusu ile birlikte diğer 4 ilçeden ve Nahçıvan şehrinde de insanlar bu yaylalardan faydalanmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti devletine ait olan yay ve kış otlakları, yaylak yerleri, göç yolları devletin müstesna mülkiyetindedir. Bu sahalar ilçelerin yerel yürütme organı olan İcra Hakimiyetinin ve yerli Belediyenin emrindedir. Kullanıma belirli şartlar altında izin verilmektedir (Ekolojiya ve Tebii Servetler Nazirliyi)

Zengezur dağlarının batıya bakan yüzünde yağış değerlerinin fazlasıyla aşağı olması burada orman kuşağının yaranmasına izin vermemektedir. Kuru iklim aynı zamanda alpin çayırlarını da yüksek rakımlara taşımakla birlikte erken solan zayıf bir hale getirmektedir. Bu bakımdan yaylaların dağılışı gösterdiği yükseklik 2000 metre ve üstü olmaktadır. Örneklem olarak seçilen yaylaların bulundukları yükseklik aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tablo 2.1).

Tablo 2.1 Örneklem Olarak Seçilen Yaylaların Yükseklikleri

Yaylanın adı	Kanlıgöl	Batabat	Gödeklidere	Sakkarsu
Yüksekliği (metre)	2300-2500	2100-2300	2000-2200	2400-2600

Zengezur dağlarının yüksek bölümlerine yılın büyük bir bölümünde yağış kar şeklinde düşmektedir ve yazın eriyen bu karlar çeşmeleri oluşturmakla yaylacılar için su sorunun hal etmiş olmaktadır. Özerk Cumhuriyette yaylacılık yapan kesim için yazın herhangi bir su sorunu bulunmamaktadır. Çeşme ve çeşmelerden ortaya çıkan akarsuların yakınında olmak yaylaya çıkan insanlar için tercih sebebi olmaktadır. Bu da, tabii ki, dağılımı etkilemektedir. Zengezur dağlarında yayların dağılımına bakıldığında ya çeşme başı ya da akarsular boyunca çadırların kurulduğu görülmektedir (Harita 2.1).

Ulaşım kolaylığı ve arazi şekilleri da yaylaların dağılımını etkilemektedir. Büyük sürü sahipleri arabalarla gidile bilecek yaylalar tercih ederek elde edilen ürünün yaylada fazladan kalıp bozulmasının karşısını almayı amaçlamaktadır.

Harita 2.1 Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Örneklem Seçilen Yaylaların Dağılımı

2.4. Yaylalara İniş-Çıkış Özellikleri Ve Ulaşım Durumu

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin topografyasına ve iklim haritasına bakıldığı zaman yaylacılık için elverişli olduğu görülmektedir. Geçmişten günümüze hem yaz aylarının sıcak ve kuru havasından kaçmak hem de hayvanlar için taze ot bulmak maksadı ile dağların serin sulu, bol otlı yaylaklarına çıkılır. Kış aylarında ise nispeten daha ılık ve karın eridiği yerlere, yani kışlaklara inilir. İniş ve çıkışların tarihi her yıl aynı kalmayıp, farklı nedenlere göre

değişiklik göstermektedir. Kış mevsimim sert geçtiği, havanın tam ısınmadığı ve otların geç yeşerdiği yıllarda yaylaya çıkışlar bir hafta kadar geç, havanın erken ısındığı yıllarda ise bu durum tam tersine olarak bir hafta kadar erken yaşanmaktadır. Öyle ki, örneklem olarak seçilip incelenen yaylaların bazısında yaylaya mayıs ayının başlarında ortalarına kadar çıkılsa da bazı yaylalarda mayıs ayının ortalarında haziran ayının ilk haftasına kadar çıkılmaktadır. Bu gecikmenin sebebine bakıldığında ise çıkılan yaylalar arasındaki rakım farkını görmek mümkündür. Genel olarak yaylaya göçün zamanını iklim, topografya, yaylaların kullanım maksadı ve okulların açılıp kapanma tarihleri belirlemektedir. Yaylalardan iniş tarihlerini belirleyen sebepler de aynıdır. Havanın soğuması ve ilk karın düşmesi ile hayvanlar kışlak yerlerine götürülür. İlk olarak büyükbaş hayvan sahipleri sağılan ineklerini indirmek zorunda kalmaktadırlar çünkü inek yavruları soğuk havaya dayanamayıp telef olabilir. Koyun sürüleri ise yaylaya göre değişmekle ekim ayının ortalarından ve kasım ayının başlarına kadar kışlağa indirilmektedir.

Yaylaklara iniş ve çıkış zamanları da eskiden beri süregelen adet ve ananelerle yürütülmektedir. İlkbaharda aile ve köy büyükleri havanın durumunu göz önünde bulundurarak yaylaya çıkış zamanının kararını vermektedirler. Bundan sonra hazırlıklar başlamakta ve yaylada kullanılacak araç gereçler kontrol edilip, varsa eskiler yenilenip, bozuklar tamir edilip kullanıma hazır hale getirilmektedir. Bu işlerle ağırlıklı olarak kadınlar ilgilenmektedir. Erkekler ise hayvanlar ve yaylaya göçle ilgilenirler. Öyle ki, daha hayvanları çıkarmadan kendileri yaylaya çıkara oradaki durumu müşahide etmektedirler. Kışın kar fazla yağmışsa yollar bozulmuş, fırtına yerlerinin izini silmiştir. Böyle bir durumla karşılaşıldığı zaman yaylaya çıkacak aileler arasında para toplanarak iş makineleri tutularak yollar arabaların geçme bilmesi için onarılmaktadır. Yaylalara sadece dört çeker araçlarla çıkıla bilmektedir. En son köye kadar asfalt yollar bulunsa da yaylalar için aynı durum söz konusu değildir. Sadece sayfiye amacı ile yoğun bir şekilde kullanılan Batabat yaylasında asfalt yol bulunmaktadır. Yaylaklara ulaşıldıktan sonra burada hayvanların barınacakları ve aileleri ile birlikte kendilerinin kalacakları yerlerin yapımına başlanır. Daha sonra geri dönülerek hayvanlarla birlikte yaylaya çıkma safhası başlanır. Yaylaya çıkış sevinç ve mutlulukla karşılanır, özellikle okulları tatil olup yaylaya çıkacak çocuklar bu sevinci doyasıya yaşarlar.

Kışlakla yaylak arasındaki mesafe 5 ile 80 km arasında değişmektedir. Kışlaklar yaklaşık olarak 700-1000 metre yüksekliklerde, Aras nehrinin yatağında bulunmaktadır. Yaylak yerleri ise yine kullanım durumuna ve hava koşullarına uygun olarak 1900 metreyle 2600 metre arasında değişmektedir. Yaylacılar bu yolu geldikleri kışlak ve çıkacakları yaylağa bağlı olarak 1 ila 5 gün arasında kat ettiklerini söylemektedirler. Yolda dinlenecekleri

belirli duraklarda durup (bu duraklar genelde çeşme başları olmaktadır), hayvanı yormadan, otlatarak yaylak yerlerine varmaktadırlar. Ailenin geri kalanları ise yaylada kullanacakları eşyaları dört çeker bir araca yükleyip yaylağa giderler. Bu dört çeker aracalar uzun yıllardır yaylacılıkla uğraşan insanların kendilerine ait olmaktadır ve elde edilen ürünün pazarlara taşınmasında da kullanılmaktadır. Genelde eski Rus araçları olan bu arabaların fiyatları da yaylacının alım gücü için uygun olmaktadır. Buna rağmen bazı ailelerde araba bulunmamaktadır ve bu aileler eski usullerle, yani çadır ve araç gereçlerini at ve eşeklerle yükleyerek yaylaya çıkmaktadırlar. Arazi gözlemleri zamanı deveye hiç rastlanılmamıştır. Yapılan konuşmalarda ise develerin yaklaşık 30-35 yıl önce yük hayvanı olarak kullanıldığını ancak son dönemlerde hem yaylacılığın zayıflaması hem de develerin yerini arabalar tuttuğu için develerin ortadan kalktığı belirtilmiştir.

Yazı yaylada geçirip hayvanlarını otlatan aileler sonbaharla birlikte kışlak yerlerine dönmeye hazırlanırlar. Artık havalar soğumuş, otlar solmuş ve otarılmadan dolayı azalmıştır. Okulların eylül ayının 15-i açılması ile alakadar olarak eylülün ilk haftasında çocuklu ailelerde hazırlıklar başlar ve okullar açılana kadar anne ve çocuklar kışlağa- daimi oturdukları köylerine dönerler. Yine eylül ayının ortasında büyükbaş hayvanı olan yaylacılar sağılan ineklerini kışlağa yollarlar. Eylül ayının sonuna doğru büyükbaşların hepsi kışlağa indirilir. Küçükbaş hayvanların soğuğa daha dayanıklı olması ve her çeşit otu yemesi onların yayladan inişini geciktirir. Havanın geç ve ya erken soğuması ile alakalı olarak inişlerde de yıllar arasında 1 hafta ve ya 10 gün fark etmektedir. Yaylacılarla konuşmalarda “kar düşmesi” olarak adlandırdıkları ilk karın yağmasını yayladan inişin başlangıcı olarak nitelendirmektedirler. Ekim ayının ortalarından kasımın başlarına kadar yaylalar tamamen boşaltılmaktadır. Kışlağa dönerken “yurt dağıtmak” adını verdikleri hadise ile toparlanıp, yayladan kullanılan araç gereği arabaya yüklenip aşağıya indirilir. Sonrasında sıra hayvanlara gelir. Yaylaya çıkışın aksine inerken hayvanlar kademeli olarak ve zamana yayılarak kışlağa götürülür. Bu durum kışın gecikmesi ve havanın karsız olmasıyla alakalı olarak aralık ayının sonlarına kadar uzayabilir ve yaylacılar arasında hoş karşılanır. Çünkü hayvanın ahırda tüketeceği yemi azaltarak kar etmiş olurlar.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yaylalara iniş çıkış tarihi farklı nedenlerden dolayı değiştiği için yaylarda kalma süresi de sabit olmayıp değişiklik göstermektedir. Bu sürenin küçükbaş hayvanlar için 5-7 ay kadar olduğu söylene bilir. Büyükbaşlar için ise daha kısadır.

Sadece rekreasyon amacı ile kullanılan tek yayla olan Batabat yaylası üç gölü, gölünde bulunan yüzen adası ve buz gibi çeşmeleri ile Nahçıvan ahalisi için özeldir. Batabat yaylasına iniş çıkışlar çoğunlukla gün aşırı olmaktadır. Sabah saatlerinde piknik malzemeleri ile yaylaya

gelen insanlar akşam geri dönmektedirler (Fotoğraf 2.1). Öyle ki, şehre yaklaşık 45-50 km uzaklıkta olan bu yaylaya asfalt yol çekildiği için yaklaşık 45 dakika gibi kısa sürede gidile bilmektedir. Yaylaya herhangi toplu taşıma hattı bulunmadığı için yalnızca şahsi araçlarla geline bilmektedir. Yaylada restoran dışında betonarme ve ya ağaç herhangi bir yapı olmadığından sayfiye amaçlı kullanım pek yaygın değildir. Bazen çadır kurup kalan turistler en fazla 10-15 gün ikamet etmektedirler. Rekreatyon amaçlı kullanılan yaylaya mayıs ayında çıkılmaya başlanılmaktadır. Ağustos ayının sonuna doğru ise gelen araçların sayında keskin azalmalar gözlenmektedir. Bununla birlikte bazen sonbaharda ve ilkbaharın ilk aylarında kar görmek isteyenler de Batabatı ziyaret edebilmektedirler.

Fotoğraf 2.1 Batabat Yaylasında Bir Görünüm

2.5. Yaylaların Fonksiyonları

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yapılan yaylacılık fonksiyonları geçmişten günümüze fazla değişim göstermemiştir. Yaylalara iniş-çıkışta, ürünlerin elde edilmesinde, işlenmesinde ve taşınmasında yaylacılığı kolaylaştıran yenilikler yapılsa da geleneksel yaylacılık anlayışından bir şey kaybetmemiştir. Yani, Zengezur dağları yaylalarında hayvancılık günümüzde de yaygın bir şekilde yapılmaktadır. Bunu başlıca sebepleri arasında Özerk Cumhuriyetin gelişmişlik düzeyinin aşağı olması, buna bağlı olarak sanayileşme ve kentli yaşam tarzını benimsene bilmemesi gibi beşeri özelliklerle birlikte bazı yaylaların doğal

çevresinin buna müsaade etmemesi de gelmektedir. Bir tane yayla istisna olmakla bütün yaylalarda hayvancılık yapılmaktadır ve istisnasız her yaylada arı kovanları görmek olağandır.

Zengezur dağlarında sadece dinlence amacıyla yararlanılan yalnızca bir yayla vardır. Doğal güzellikleri ile diğer yaylalardan farklılık gösteren Batabat yaylasına Sovyet döneminde asfalt yol çekilmiştir. Bu asfalt yolun devamı şimdi kapalı olsa da Biçenek aşırımından geçip Ermenistan'ın başkenti Yerevan'a kadar uzanmaktaydı.

Örneklem olarak seçilen yaylaklar arasında bulunan Kanlıgöl yaylağı hayvancılık için kullanılsa da, nadir olarak yaylada bulunan gölü görmek için insanlar buraya çıkmaktadırlar. Bu da Kanlıgöl yaylasını çok fonksiyonlu bir yayla yapmaktadır. Yaylalarda aynı zamanda zirai faaliyetlerle de uğraşmaktadır. Genelde çadırlarının önünde fasulye, domates ve patates gibi sebzeler eken yaylacılar bunu yaz boyunca kullanmak ve kış için kendilerine ayırmak için yapmaktadırlar. Bu durumu sadece ailesi ile birlikte yaylaya çıkan yaylacılarda görmek mümkündür. Özerk Cumhuriyette sırf zirai faaliyetler için yaylaya çıkma durumu söz konusu olmasa da belirli bir yüksekliğe çıkarak buradaki doğal olarak yetişen bitkileri toplayıp pazarda satarak aile ekonomisine katkı sağlayan insanlar bulunmaktadır. Aynı zamanda araştırma sahası içerisindeki yaylaklarda sık sık arı kovanlarına da rastlamak mümkündür. Arıcılık gelirli yaylacılık faaliyeti sayılmaktadır.

2.6. Yayla Konutlarının Özellikleri

Yaz boyu yaylada kalınacak konutların yapılışında geçmişten günümüze yöntemler değişse de bu konutların yapı özelliklerini belirleyen başlıca sebepler vardır. İlk olarak yaylaya hangi maksatla çıkıldığı önemlidir. Yaylaların fonksiyonu burada yapılacak konutun şeklini ve özelliklerini belirlemektedir. Özerk Cumhuriyette yaylalar çeşitli fonksiyonlara sahip olmadığı için konut tiplerinde de çok çeşitlilik gözlenmemektedir.

Zengezur dağları yaylarında devamlı yayla konutlarına nadiren rastlanmaktadır. Bunun başlıca sebepleri arasında bölgenin gelişmişlik düzeyinin zayıf olması, ormanlık alanın çok seyrek ve hiç olmayışını göstermek mümkündür. Araştırma sahası içinde sadece bir yaylada devamlı konut tipine tesadüf edilmiştir. Buradaki konutun büyük bir hissesini yayladaki topraktan yapılma kerpiçler oluşturmaktadır. Tek oda olan bu ev her yıl aynı yere gelen geniş aile tarafından yapılmıştır.

Yaylaya ister nadirde de olsa sayfiye, isterse de hayvancılık için çıkan insanların konutları genellikle çadırlardan oluşmaktadır. Bu çadırlar geçmişte konar-göçerlerin taşıdıkları, kendi elleriyle ördükleri ve keçi, koyun kılından olan çadırlardan değildir. Sovyetler döneminde üretilen ve ordu içinde de kullanımı yaygın olan ağır kumaştan

sugeçirmez gri renkli çadırlar günümüzde yaylacıların en çok kullandıkları çadırlar arasında yer almaktadır (Fotoğraf 2.2, 2.3). Bu çadırların ölçüsü değişmekle birlikte en küçüğünün içi sıradan bir oda boyutlarında olmaktadır. Bu çadırların büyükleri köy yerlerinde düğün ve yas meclisleri için kurulmaktadır. Çadırların çok eskidiği ve ya yırtıldığı durumlarda elde olan doğal ve sentetik malzemelerle onarımı yapılmaktadır. Yaylaya tek ve iki kişi olarak çıkan yaylacıların ise çadırları kalın naylon malzemeden yapılmaktadır. İçlerine uyumak için yorgan ve en temel eşyalarını koydukları bu çadırlar yaz boyu bu insanları barındırmaktadır (Fotoğraf 2.4). Buna ilave olarak ahşap malzemelerin bulunduğu yerlerde tahta direklerin üzerine kumaş ve naylon gibi malzemeler çekilmekle ve ya çevredeki çeşitli ot bitkilerini dam olarak kullanıp altında yemek yapmak için ocak koyacakları yerler yapılmaktadır.

Yaylada bulunan kişilerden aldığımız bilgilere göre ulaşımın kolay olduğu bazı yaylalarda insanlar iş makinası ile yaylaya çıkarak küçük bir tepeyi ve ya çokta dik olmayan bir yamacı bu makinalar yardımı ile kazarak üç duvar oluşturmakta ve üstünü elde olan malzemelerle kapatıp ağzına kapı koymakla kendilerine kalacak yer hazırlamaktadırlar. Bu gibi yerlerin içlerine girildiği zaman duvarlardan asılan halılar güzel bir oda izlenimi vermektedir. Ama bu yapılar kış boyunca yağın kardan ve yağmurdan etkilenecek dağılmakta ve yerleri dolmaktadır. Gelecek yıl için onarıma ve ya yeniden inşasına gerek duyulmaktadır. Arazi gözlemleri zamanı bu tip ikamet yerine rastlanmamıştır.

Gödeklidere yaylasında karşılaşılmış olan konut tipi ise oldukça ilginçtir. Konumunun elverişli olduğu ve jeolojik yapının uygun olduğu bir yamaçta oda büyüklüğünde bir oyuk açtıktan sonra önünü taşlarla sağlama alarak giriş çıkış için küçük bir kapı koymak suretiyle kendilerine yazın ikamet edecekleri yeri hazırlamaktadırlar. Öğlen sıcaklığında içerisi serin, gece soğukunda ise yakılan sobayla sıcak olan bu yer yaylacılar arsında “küful” olarak adlandırılmaktadır (Fotoğraf 2.5).

Nadiren rastlansa bile bazen kışın marangozda tahtaları uygun şekilde kesip yontarak kurulup bozula bilen küçük bir ahşap oda yapan bazı yaylacılar bunu yaylaya götürüp kurarak yazı geçirip sonbaharda söküp kendileri ile geri getirmektedirler.

Fotoğraf 2.2 Askeri Çadırların Kurulduğu Oba

Fotoğraf 2.3 Çeşitli Malzemelerle Hazırlanmış Çadırlar

Fotoğraf 2.4 Tek Olarak Yaşayan Yaylacı Çadırı

Fotoğraf 2.5 Yamacın Kazılmasıyla Oluşturulan “Kufan”ın Girişi

2.7. Yaylalardan Yararlanma

Yaz aylarında daimi yaşadığı yeri terk edip yaylaya çıkan insanların maksadı buradan maddi ve ya manevi herhangi bir fayda sağlamaktır. Geçmişten beri hayvanları buralara çıkararak taze ve bol otla buluşturan insanlar bundan maddi kazanç elde etmekle birlikte bir kültür ve alışkanlık da oluşturmuş oldular. Bu kültür günümüzde halen yaşatılmakta ve bundan yararlanılmaktadır. İçinde bulunduğumuz zaman diliminde insanlar yaylalara maddi kazanç elde etmekle birlikte manevi kazanç için de, yani turizm maksatlı çıkmaktadırlar. Bu yararlanma şekli yaylacılığa farklı bir fonksiyon kazandırarak günden güne genişlemektedir. Zengezur dağlarındaki yaylalarda geleneksel yaylacılık çok daha yaygın olsa da turizm ve başka yararlanma şekilleri de mevcuttur.

2.7.1. Yaylalardan Geleneksel Şekilde Yararlanma

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde sanayileşmenin zayıf olduğu göz önünde bulundurulsa hayvancılık burada yaşayan ahali için hayati öneme sahiptir. Hem kendi ihtiyaçlarını karşılamakta hem de ürün satarak geçimlerini sağlamaktadırlar. Özerk Cumhuriyet et ithal etmeye gerek görmeden ete olan ihtiyacı yerli ürünlerden karşılamaktadır. Hayvancılığın bu seviyede yürütülmesinde yaylacılığın rolü elbette yadsınamaz.

Kış aylarında sıcaklığın düşük olması, toprağın kar örtüsüyle kaplanması ve ilkbaharda yeşeren toprağın yazın tamamen kuruması hayvanları ahırda beslenmesine sebep oluyor. Hayvanlar için yem tedariki ilkbaharda biçilen otlarla ve ithal olarak gelen kepek ve yulaf gibi yemlerden karşılanmaktadır. Bu yemlerin pahalı olması ve kışın ahırda hayvan bakımının zor olması nedeni ile ilkbaharın gelişi yaylacılar arasında sevinçle karşılanmaktadır. İlkbaharda hem kış için ot biçip hem de hayvanlar köyün otlak yerinde otlatıla bilmektedirler. Ama Nahçıvan'da ilkbahar kısa sürmektedir. Yağışın azlığı sebebinden yeşil otlar daha yaza tam girilmeden kurumaya başlamaktadır. Bu sebepten yaylada koşullar müsait olur olmaz yaylacılar hayvanlarını yaylalara çıkarmaktadırlar. Yaylaya çıkmak yaylacıların maddi yükünü azaltmakla birlikte kendileri için de sağlık ve sıhhat getirmektedir. Hayvanlar yaylada daha iyi beslenmekte, elde edilen ürün daha fazla ve lezzetli olmakta ve hastalıklara daha az yakalanmaktadır.

2017 yılı ocak ayının 1'nin resmi göstericilerine göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde 672014 küçükbaş ve 110806 büyükbaş hayvan bulunmaktadır (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi). Bu hayvanların yarısından fazlası köyde yaşayan insanların kendileri için az sayıda besledikleri hayvanlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla birçoğu yaylalara çıkarılmamaktadır. Büyükbaşlar içerisinde ise yaylaya çıkarılmayan hayvan sayısı daha

fazladır. Yaylacılara öğretilen yayla yönergesinde büyükbaşların sürü halinde otarılması otlaklara oldukça zarar verdiği yönündedir.

Koyunlar diğer hayvanlara nispeten otlaklardan daha iyi faydalanmaktadır. Koyunun dudak yapısı yerden iğneni bile ala bilecek şekilde evrimleşmiştir. Öyle ki, herhangi bir büyükbaş hayvan otların derinden kopara bilmemektedir. Onların otladığı yerde koyun tekrar otlaya bilmektedir. Ot örtüsünde 600-den fazla bitki çeşidi olan yerlerde büyükbaşlar sadece 54, atlar 81 çeşidini otlaya bildikleri halde koyunlarda bu sayı 540 çeşit olmaktadır. Koyuna iyi bakıldığı zaman ikiz yavru doğurmaktadır. Bu yavrular 6-8 ay içerisinde kesime hazır olmaktadır. Koyun geçmişten beri konar-göçer toplulukların ve Türk halkının hayvancılığında önemli yere sahiptir. Bu adda devletler kurulmuş, Türk folklorunda adına şiirler, bayatılar yazılmıştır. Koyunun hiçbir parçası ziyan edilmemiş kemiğinden bile farklı eşyalar yapılmıştır. Özellikle koyun yününden örülen halılar dünyada meşhurdur. Bu sebepten günümüze kadar koyunun farklı cinsleri elde edilmiş, etlik-sütlük, etlik ve yünlük olarak geliştirilmiştir (Zeynalov, 2008).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde en çok beslenen koyun cinsi Balbas'dır. Araziye ve iklime uyumlu olması, güçlü, hastalıklara karşı dayanıklılığı eskiden beri beslenmesine sebep olmaktadır (Fotoğraf 2.6). Sütünün bol ve yağlı olması ile öne çıkan Balbas aynı zamanda yününün uzunluğu ile de birçok yerde yararlanılmaktadır. Eskiden bu yünle dünyaca meşhur olan halılar örülmekteydi, şimdi ise yününün pazara çıkarılmakta ve yerli ahali yorgan ve döşeklerini bu yünden hazırlamaktadır. Özerk Cumhuriyet arazisinde az da olsa Mazek adlanan koyun cinsi de beslenmektedir. Yününde kızılı rengin çalarları olması nedeniyle halk arasında "kızıl koyun" olarak da adlandırılmaktadır ve Balbas koyunundan farklı olarak erkek Mazek koyunlarında boynuz bulunmaktadır (Hüseynov, 2015).

Fotoğraf 2.6 Yaylada Öğlen Saatlerinde Kümelenmiş Koyun Sürüsü

Arazi gözlemleri zamanı her sürüde koyun ve keçilerin karışık otlatıldığı gözlemlenmiştir (Fotoğraf 2.7). Keçi sütünün faydaları ve bu süttten alınan peynire artan taleple birlikte yaylacılar keçi sayısını artırmaya başlamıştır. Özerk Cumhuriyette beslenen keçilerinin yünü kullanılmamakta ancak eti tansiyon hastalarına önerildiği için tüketimi artmaktadır. Keçiler aynı zamanda iyi tırmanıcılar olduğundan daha yüksek rakımlarda otarılmaya yararladır. Zeynalov bütün Azerbaycan’da keçinin “Kafkaz” adlı cinsinin yaygın olduğunu söylemektedir (Fotoğraf 2.8). Bu cins her 4-5 ayda 1-2 yavru vermekte ve yavru-lara iyi bakıldığında kesime hazır hale erken gelmektedirler (Zeynaov, 2008).

Fotoğraf 2.7 Hayvanların Yalaması İçin Kayaların Üzerine Tuz Dökülmektedir

Fotoğraf 2.8 Sürüdeki En Yaşlı Keçiler

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yaz otlaklarının umumi hacmi 36359 ha-tır. Bunun 29736 hektarı kullanılmaktadır. Geriye kalan 6923 hektar otlak sahası ise Ermenistan'la sınırda bulunduğu için kullanılmamaktadır (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi). Bu göstericilerle hayvan sayısını kıyasladığımız zaman aşırı otarılma gerçeği ile karşı karşıya kalınmakta ve bu durum otlakların azalmasına ve toprakların erozyona uğramasına sebep olmaktadır. Bu gibi durumların önlenmesi için Özerk Cumhuriyetin Hayvancılık bakanlığı yetkili kişileri sık-sık yaylaklara çıkarak insanları bilgilendirmektedirler. Başlıca olarak büyükbaş hayvanların sürü halinde, küçükbaş hayvanlarınsa erozyona uğramaya yatkın arazilerde otarılmaması gibi öneriler yapılmaktadır.

Babayev'e göre Zengezur dağları ile Dereleyez dağlarının ayrıldığı Salvartı adı verilen aşırımdan doğudan gelen nemli hava azda olsa dahil olmaktadır. Bu sebepten Özerk Cumhuriyetinde orman örtüsüne sadece burada rastlanmakta ve alpin çimleri orman örtüsünün üstünde iyi gelişmektedir (Babayev, 1999). Bu bölge Şahbuz ilçesinde yer almaktadır. Geri kalan yerler genel görünüm aynı olmakla birlikte çok seyrek yabani meyve ağaçları ve az gelişmiş alpin çimleri diğer bölgedeki yaylaların karakteristik görünümüdür (Fotoğraf 2.9).

Fotoğraf 2.9 Gödeklidere Yaylasından Bir Görünüm

Kışlaktan yaylaya çıkarılan hayvanların gecelemeleri için etrafı bazen ahşap malzemelerle bezen ise metal çitlerle çevrili yerler hazırlanmaktadır. Bu yerler Arkaç olarak adlandırılmaktadır (Fotoğraf 2.10). Bazen sağılan hayvanı yavrusundan uzak tutmak için ilave yerler yapılmaktadır. Büyük bir kayanın iki tarafını araziden buldukları taşlarla yükseltip önüne yine arazinde bulunan dikenler koyulmakta ve hayvanın dışarı çıkması engellenmektedir. Hayvanlar bu yerlerin yardımı ile sağılmakta ve güvenlik altına alınmaktadır. Sağım günde bir kere olmakla sabahın erken saatlerinde, örüşe (otlatılmaya) götürülmeden önce yapılmaktadır. Büyükbaşlarda sağım günde 2 kere yapılmaktadır. Hayvan saat 5 gibi otlatılmaya götürülmektedir. Yaylacıların dediklerine göre, hayvan ne yerse hava ısınana kadar yermiş. Hem hayvana güneş çarpmasın diye hem de suvarmak için öğlen saat 12 gibi ağıllara (arkaçlara) getirilmektedirler. Akşam saat 4'e kadar ağıllarda kalan hayvanların önüne yalamaları için tuz dökülmekte ve saat 4'ten sonra tekrar otarılmaya götürülen hayvanlar günbatımında ağıla getirilmektedirler. Hayvanın akşam ağıla erken getirilmesi halinde acıktığı için gece saatlerinde kalkıp gide bildiği yine yaylacılardan alınan bilgilerdendir.

Fotoğraf 2.10 Metal Çitle Sarılmış Bir Arkaç (Ağıl).

Hayvanın hastalandığı ve ya sakatlandığı durumlarda çitle çevrili küçük bir yerde tutulup sürüyle otarılmaya gönderilmemektedir. Burada otu ve suyu verilerek iyileştirmek için tedbirler görülmektedir. Yaylacılardan aldığımız bilgilerde her yıl devlet tarafından görevlendirilmiş bir veteriner bir kere gelerek yaylalardaki hayvanların durumunu incelemekte ve ağılları dezenfekte etmektedir.

Yaylacılar hayvanlara iyi bakılması halinde elde olunan ürünün de kaliteli olduğunu söylemektedirler. Son dönemlerde Özerk Cumhuriyetin pazarlarında yayladan gelen mahsule talep artmıştır. Aynı zamanda Bakü’de de Nahçıvan peyniri marka haline gelmekte ve orda yaşayan nahçıvanlılarla birlikte diğer insanlar tarafından da tercih edilmektedir. Bu sebeplerden yaylalarda elde edilen süt ürünleri, özellikle peynir kendine Pazar bulakta zorlanmamaktadır.

Süt çabuk bozulabilecek bir ürün olduğu için yaylada elde edilen sütün aynı gün içinde işlenmesi gerekmektedir. Bunu için yaylalarda deyim yerindeyse takım çalışması yapılmaktadır. Hayvanlarının sayı ve dolayısı ile elde edilen sütün miktarı fazla olan obalarda sabah saatlerinde sağılan süt “flyaga” adlanan büyük kaplara doldurulmakta ve yine erken saatlerde gelen arabaya yükleneren en yakın köye götürülmektedir. Burada işçi olarak çalıştırılan kadınlar tarafından “ata-baba” usulüyle, yani geleneksel yöntemlerle işlenmektedir. Bu şekilde sütün taşınması yaylalarda az rastlanan durumdur. Genelde sabah sağılan süt ısıtılarak yağ ayırmak için elle çalıştırılan makineye dökülerek yağsız süt ve krema elde edilir. İlk olarak yağsız süt kaynatılarak “şor” (çökelek) ve ya kaymaksız katık (yoğurt) elde edilmektedir (Fotoğraf 2.11). Krema ise gece dışarıda ve ya çeşme suyunda bekletilerek dondurulmakta, sonrasında “cehre” adlanan tahta aletle çalkalanarak tereyağı elde edilmektedir (Fotoğraf 2.12). Tereyağı ve çökelek genelde karıştırılarak satışa sunulmaktadır.

Fotoğraf 2.11 Kremanın Ve Kaymaksız Sütün Üretimi

Fotoğraf 2.12 Kremanı Tereyağına Çeviren Alet

Yaylacıların etten sonra en fazla gelir elde ettikleri hayvancılık ürünü peynirdir. İnek, koyun ve keçi peyniri olarak ayrılan peynirler fazla çeşitliliğe sahip değildir. Peynirlerin yapımında yaylacılar arasında çeşitli mayalar kullanılmakta ve yaylaların hemen hepsinde aynı çeşit olmakla hazırlamaktadır. Koyun sütü yağlı olduğu için tereyağı yapımında kullanılmaktadır. Yaygın olarak ineğin peyniri yapılmakla birlikte keçi peynirine özel talep olduğu yaylacılardan alınan bilgiler içerisinde yer almaktadır. Fazla peynir çeşitliliği olmamasına rağmen yaylalardan toplanan bitkilerin peynire katılmasıyla farklı tatlar ortaya çıkmaktadır.

Sıcak Havada Çabuk Bozulacağı İçin Elde Edilen Peynirler Plastik İri Tutumlu Kaplara Doldurularak Serin Yerlerde Saklanmaktadır. Bunun İçin Çeşmelerin Önü Kesilerek Küçük Su Birikintisi Oluşturulmuştur (Fotoğraf 2.13). Bu Birikintinin Üstü Çeşitli Malzemelerle Kapatılıp Güneş Girmesi Önlenmektedir. Bazen İse Bu Birikinti Ortada Kalacak Şekilde Çadır Kurulmakta Ve Bu Çadırdaki Süt Ürünleri Saklanmaktadır (Fotoğraf 2.14). Peynir Birkaç Ay Bekletildikten Sonra Pazara Sürülmektedir. Yayladan Getirilen Peynir Hem Özerk Cumhuriyetin Pazarlarında Hem De Bakü’de Alıcılar Tarafından Rağbetle Karşılanmaktadır.

Fotoğraf 2.13 Peynir Bidonlarının Tutulduğu Yerler

Tarihi bağlar ve onun getirisi olan kültürle ilişkili olarak Nahçıvan mutfağında kırmızı etin özel yeri vardır. En güzel ve lezzetli yemekler kırmızı etten hazırlanmaktadır. Aynı zamanda Nahçıvan halkı bir dilekte bulunup bu dileğin yerine gelmesi durumunda kurban keseceğini vaat etmektedir. Herhangi kaza ve kötü durumu sağ-salim atlattığı durumunda Tanrıya şükranlarını sunumunu da kurban keserek gerçekleştirmektedir. Azerbaycan kültüründe düğünler bol yemekli olmakta, yaslarda ise ölümün 3-cü günü yemek dağıtılmaktadır. Tüm sebepler göz önünde bulundurularak Özerk Cumhuriyette büyükbaş ve küçükbaş hayvana olan talep oldukça fazladır. Bu talebin karşılanmasında yaylacılara büyük

pay düşmektedir. Ahalinin tercihen yayla hayvanına üstünlük vermesi de bu payı artıran faktörler arasındadır.

Yaylacıların hayatlarını idame ettirmesinde en büyük payı hayvan satışları almaktadır. Kışlağa indikleri zaman hayvanlarını birinci elden satmakla birlikte, pazar kasaplarına da vermektedirler. Yaylada oldukları zaman ise yine kasaplar yayladan hayvanı alıp pazarlarda satmaktadırlar. Yaylada hayvan satışları daha ucuza yapılmaktadır.

Küçükbaş hayvanlardan, özellikle koyundan kırkılan yün eskiden beri birçok amaç için kullanılmıştır. Artık eskisi kadar talep görmese bile halen pazarlarda yün satışlarını görmek mümkündür. Günümüzde sadece yorgan ve döşek yapımında kullanılmaktadır. Keçi kılıysa tamamen kullanımdan kalkmıştır (Fotoğraf 2.15).

Fotoğraf 2.14 Kırkılan Yünleri Pazara Göndermek İçin Çuvallara Doldurmuş Yaylacı

Yaylalarda başka bir ekonomik faaliyet ise arıcılıktır. Arıların bal üretebilmesi için ana gıdaları nektar ve çiçek tozudur. Bu gıdalar için alpin çimleri ilkbahar ve yaz aylarında oldukça elverişlidir. Özerk Cumhuriyette arıcılık eski uğraşlar arasında gösterilmektedir. Şahbuz ilçesinde bulunan Ballıkaya ve Ordubad ilçesinde bulunan Arıtepe yer adları eskiden buraya bal toplamaya gelen insanlar tarafından konulmuştur. Artık arıların kovanlarda bal üretecek şeklinde sürdürülen arıcılık gidilen her yayla yerinde gözlenmiştir. Hayvancılıkla uğraşan yaylacılar arasında bazıları az sayıda kovayı kendileriyle birlikte yaylaya çıkarmaktadırlar. Bununla hem kendi ihtiyacı için bal elde etmekte, hem de satarak ek gelir kaynağı olarak yararlanmaktadırlar. Arıcılığı esas geçim kaynağı olarak yapan insanlar ise

çok sayıda kovanları arabalarla yaylalara çıkarmakta ve mayıs-eylül aylarında buradaki zenginlikten yararlanmaktadırlar (Fotoğraf 2.16) Arıcılıkla uğraşanların çoğunluğu çiçek çeşitliliğinin fazla olduğu Batabat yaylası ve etrafını tercih etmektedirler. Bir diğer yayla arıcılığıyla yaylaya yakın köylerdeki ahali uğraşmaktadır. Yaylanın köye yakın olması kovan sayısı az bile olsa yaylaya çıkmak kolay olduğu için tercih edilmektedir.

Arazide sadece çiçek balı üretilmektedir. Elde edilen bal pazarlara çıkarılmaktadır. Lakin pazarda bal satışına ilgi azdır, insanlar tanımadığı insanlardan bal almaktan çekinmektedirler. Yerli ahalini değimiyle “temiz bal” tanıdıklar yardımıyla ağızdan ağıza yayılarak ihtiyacı olana ulaşmaktadır.

Fotoğraf 2.15 Eski Yolcu Otobüsü Ve Onunla Belirli Yüksekliğe Çıkarılmış Kovanlar

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde sırf zirai faaliyetlerle uğraşmak için yaylaya çıkmak söz konusu değildir. Ancak yaylaya çıkan aileler çadırlarının önündeki toprakta kendileri için ekin yeri ayırmışlardır. Burada domates, salatalık, fasulye, biber başta olmakla çeşitli bostan bitkileri ekilmektedir. Bu zirai faaliyet sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamak için

yapılmaktadır. Ayrıca bazı yaylacılar rutubetli ve serin olduğu için küçük bir sahada patates de ekmektedirler. Elde edilen mahsulün bol olduğu yıllarda bir kısmını satışa çıkardıkları yaylacılar tarafından belirtilmiştir.

Farklı bir ekonomik gelir kaynağı olan yaylalardan doğal bitki toplayıp kullanmak ve satmak yaylacılar ve yaylaya yakın köy ahalisi için önemli yere sahiptir. Bu bitkilerin bazılarının turşuları koyulmakta, bazıları çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmakta, bazıları ise kaynatılmak ve kızartılmak suretiyle yenilmektedir. Bu işi yapmak için bitkileri iyi tanımak ve çeşitlendirmek gerektiğini söyleyen insanlar, kullanım için yararlı bitkileri aile büyüklerinden öğrendiklerini ve gelecek nesillere bırakmak istediklerini belirtmişlerdir. Yaz aylarında taze halde pazara çıkarılan bu bitkileri kışın ise turşu ve demlenmek üzere kurutulmuş halde pazarlarda bulmak mümkündür.

2.7.2. Yaylalardan Turizm Amaçlı Yararlanma

Yaylalar geçmişten günümüze hayvancılığa dayalı ekonomik gelir sağlamak için kullanılmıştır. Yılın belirli bir zamanını belirli yüksekliğe çıkarak buradaki farklı yağış, sıcaklık ve dolayısıyla bitki örtüsünden yararlanan yayla insanı bu durumun kültüre çevirmeyi de başarmıştır. Yaylacılık geleneksel haliyle günümüzde de Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde gelir kaynağı olmayı sürdürmektedir. Bu yaylacılığın yapıldığı yüksek dağ platoları günümüz dünyasında sanayileşmesini tamamlayıp büyük şehirlere sahip devletlerde farklı maksatlar için kullanılmaktadır. İnsanlar temiz havaya, doğal ortama ve dağların çekiciliğine karşı koyamamaları spor aktiviteleri, dinleme, sağlık gibi sebeplerle yaylalara çıkmaktadırlar. Bu durum henüz sanayileşememiş ve dolayısıyla şehirleşmenin zayıf olduğu Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti için geçerli değildir. Yayla turizmi potansiyeli açısından Zengezur dağları oldukça elverişlidir ancak, havası, suyu ve doğasıyla cazibe merkezi olabilecek yaylaların birçoğunda yazın sadece ekonomik kazanç için gelmiş insanlar bulunmaktadır. Bu yaylalarda kış turizmi için de imkanlar mevcuttur ve eğer talep olursa geliştirilmeye açıktır (Soltanova, 2015).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde 10 yıldan beridir avcılık için uygulanan yasak av turizmine de etki etmiştir. Yırtıcı hayvanlardan kuşlara kadar bütün yabani hayvanları avlamak yasak olup aksi takdirde devlet tarafından yüklü miktarda parayla cezalandırılmaktadır. Bu durum yırtıcı hayvanların artmasına ve yaylacıların söylediklerine göre kendileri için sorunlar oluşturmalarına sebep olmaktadır. Özerk cumhuriyetin dağlarında yürüyüş gruplarına, alpinizm için koşullar müsait olmasına rağmen bu işle uğraşan insanlara rastlanılmamaktadır. Nadiren olsa bile dağlara kamp için gelen birkaç insan bulunmaktadır.

Araştırma sahası içinde bulunan yaylaların sadece birinde asfalt yol bulunmaktadır. Geri kalanlarına toprak yol olmakla sadece ilkbaharın sonu karların erdiği zaman gitmek mümkün olmaktadır. Yaylacılarla yapılan konuşmada dinlenmek ve turizm maksadıyla yaylaya çıkan insanların olup-olmadığı sorulduğu zaman, sadece akrabaları ve arkadaşlarının ziyaret amacıyla geldiğini ve 1-2 gün kalarak gittiklerini söylemişlerdir. Örneklem seçilen yaylalardan Kanlıgöl yaylağına ise gölü görmek için az da olsa turistlerin geldiğini ve burada sadece birkaç saat geçirerek döndükleri gözlenmiştir (Fotoğraf 2.17).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde turizm maksadı ile kullanılan ve asfalt yol bulunan tek yayla olan Batabat yaylağı hakkında ilerleyen kısımlarda bilgi verileceği için burada çok üzerinde durulmayacaktır. Batabatda restoran dışında herhangi bir bina bulunmadığı için burada uzun süre kalmak da mümkün değildir. Şehre yakınlığı, su kaynakları ve doğal güzelliğiyle ilkbahardan başlayarak ziyaret edilen Batabat'a bile sabah gelip akşam dönülmektedir ve herhangi toplu taşıma hattı bulunmamaktadır. Asfalt yol bulunması sebebiyle ilkbaharın sonlarına doğru kar görmek için Batabat yaylağına çıkan insanlar bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.16 Kanlıgöl Yaylağından Bir Görünüm

2.8. Örneklem Olarak Seçilen Yaylaların İncelenmesi

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yaylacılık doğal çevre faktörleri ile alakalı olarak Zengezur dağlarında yoğunlaşmıştır. Yaylalar geleneksel fonksiyonlarında uzaklaşmadıkları için aralarındaki farklar belirginlik kazanmamıştır. Bu sebepten örneklem olarak seçilen

yaylalar arazi genelinde yapılan yaylacılık fonksiyonlarının hepsini içermekle birlikte, bu yaylaların öğrenilmesiyle Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yapılan yaylacılıkla ilgili değerlendirme yapılması mümkün olmuştur. Bu yaylalardan Sakkarsu ve Gödeklidere fonksiyonları ve yapılan yaylacılık açısından arazide bulunan diğer yaylalardan farklılık göstermemektedir. Kanlıgöl yaylasını Sakkarsu ve Gödeklidere yaylalarından ayıran sebep ise bu yaylada bulunan gölü görmek için insanların gelmesidir. Dolayısıyla bu yayla rekreasyon maksadıyla da kullanılmaktadır. Arazide sadece rekreasyon maksadı ile kullanılan tek yayla ise Batabat yaylasıdır (harita 2.2).

Harita 2.2. Örnekleme seçilen yaylaların uydu üzerinden görüntüsü

2.8.1. Kanlıgöl Yaylası

Zengezur dağlarının Dereleyez dağlarından ayrıldığı yere yakın olan Kanlıgöl, Zengezur dağlarının en kuzey doğusunda, Dereleyez dağlarına bitişinde bulunan yayladır (Fotoğraf 2.18). Adını arazide bulunan gölden almakla birlikte 2300m yükseklikten 2500m'e kadar yükseklikte yerleşmiştir. Tarihi kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında gölün XVI asırda bölgede bulunan çeşmelerin ve kar erimesi sonucu oluşan suların önüne bent inşa etmekle yaratılmıştır. O dönemde yaylanın daha fazla insan tarafından kullanılması sonucu suya olan ihtiyacı ödemek için bu yola başvurdıkları belirtilmiştir. Ancak XIX asırda güçlü sel sonucu dağılan bent yeniden ve daha büyük olarak (45 m) inşa edilmiştir. Sel birçok insanın ölümüyle sonuçlandığı için o dönemden halk arasında Kanlıgöl olarak adlandırılmıştır (naxçıvantv.az). Sonbaharda gölün suyunun çekilmesiyle çeşmeler ortaya çıkmaktadır. Buradan başlangıcını alan Zırnelçay ise devamında Nahçıvançay'a dökülmektedir. Bu arazide yaylak yerlerinin bulunmasında adı geçen su kaynaklarının etkisi büyüktür (Fotoğraf 2.19).

Şahbuz ilçesi sınırları içerisinde bulunan yayla Şahbuz şehrine 20 km'lik, Nahçıvan şehrine ise 65 km'lik mesafede yerleşmiştir. Yaylaya en yakın yerleşim yeri ise Kükü köyü olmakla 7 km uzaklıktadır. Asfalt kaplı olmaması ve inişli çıkışlı olması nedeniyle köyden yaylaya arabayla 20-25 dakikada varılmaktadır.

Mayıs ayının ortalarından başlayarak hayvanlar yaylaya çıkarılmaya başlanır. İlk olarak küçükbaş hayvan sahipleri yaylaya gelmektedir. Haziran ayının 5'e kadar büyükbaş hayvanlarda dahil bütün hayvanlar yaylaya çıkmış olmaktadır. Kükü köyüne kadar asfalt yol bulunmaktadır. Kış ayının sert geçmesiyle alakadar olarak bazen Kükü köyünden yaylaya kadar olan yolları tamir etmek için iş araçları gerekmektedir. Yaylacılar geldikleri yerin uzaklığı göz önünde bulundurularak kışlaktan yaylaya 1-3 gün içerisinde hayvanlarını getirmektedirler. Şerur ilçesinin Mahmutkend köyünden gelen aile 80 km mesafeyi 3 güne kat etmektedir. Bu aynı zamanda yaylaya en uzak kışlak konumundadır. Kışlağa dönüşler ise havaların soğuması ve okulların açılmasıyla eylül ayının ortalarından başlamaktadır.

Yaylada yerleşmeler çeşmelerde ve ya çeşmeden başlayan küçük çaplı akarsuların yanında bulunmaktadır. Bir-biriyle akrabalık ilişkileri olan insanların birkaç çadırdan oluşan obaları mevcuttur. Bu obalar yakınında bulundukları su kayağının adıyla adlandırılmaktadır. Örneğin Babek ilçesinin Yeniyol köyünden yaylaya gelen aile Pünhan çeşmesi etrafında çadırlarını kurduğu için burası Pünhan obası adlandırılmaktadır. Bundan başka Kanlıgöl yaylasında çeşme adıyla adlandırılan Kelek ve Mesheti obaları da bulunmaktadır (Fotoğraf 2.20). Kanlıgöl yaylasında konut olarak sadece çadırlar kullanılmaktadır. Bazen ise ahşap direkler üzerine naylon gibi plastik malzemeler çekilerek sütün işlenmesi, yemeğin pişirilmesi gibi işler bu yerlerde gerçekleştirilmektedir. Yaylalarda bulunan bir-biriyle akrabalık bağı olan insanların oluşturdukları obalarda her ailenin kendi çadırı vardır. Ailenin büyüklüğüne bakmayarak bir aile bir çadırdaki gecemektedir. Çadırların içinde kendi hayvanlarının yününden yorganlar döşekler bulunmakta ve yer yatağı yapılmaktadır. Yine eski çadır ve naylondan yapılmış yerler çeşme başlarında ve akarsuyun içinde yerleştirilerek elde edilen peyniri güneşten ve sıcaktan korumaktadır. Bazı durumlarda peynirle dolu kaplar yere bastırılmaktadır. Yayladaki her obada yaklaşık 4-5 çadır bulunmakta ve bu çadır sahipleri bir-biriyle kardeş, amcaoğlu, dayıoğlu gibi akrabalık bağları olmaktadır. Her çadırdaki çekirdek aile ve ya akraba olan birkaç erkek ikamet etmektedir. Bu tipli akrabalık ilişkisi olan obalarda insan sayısı sağlık ve başka koşullara göre azalıp artmaktadır. Her obada yaklaşık 15-20 kişi bulunmaktadır.

Hayvan çeşitliliği bakımından Kanlıgöl en fazla büyükbaşın bulunduğu yayladır (Fotoğraf 2.21). Arazisinin geniş olması ve alpin çimlerinin iyi gelişmiş olması buna

sebebiyet vermektedir. Büyükbaşlar kışlaktaki hayvan çiftlik sahipleri tarafından Kanlıgöl yaylasına çıkarılmaktadır. Belirli ücret karşılığında yakın köylerden çoban ve hayvan sağıcısı çalıştırılarak bu hayvanlar yaylada tutulmaktadır. Çoban ve sağıcı genelde karı-koca olmaktadır. Çiftlik sahibi tarafından temin edilen çadırdaki ikamet etmektedirler. Bu aileler kendilerine ait olan az sayıda hayvanı da çiftlik hayvanıyla birlikte bakmaktadır. Her çiftlikte 400-600 arası büyükbaş bulunmaktadır. Suyun bol olması büyükbaş hayvanlar arasında mandaların da bulunmasına olanak sağlamaktadır. Hayvanlardan sağılan süt sabah saatlerinde arabayla Kükü köyünde indirilmekte ve kiralanen evde ücretli işçiler tarafından işlenmektedir. Bu ürün çoğunlukla Bakü'ye götürülmektedir.

Küçübaş hayvanlar Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde bulunan yaylaların hepsinde büyükbaşlara nispeten fazladır. Bu durum Kanlıgöl için de geçerlidir. Hem yakın köylerden, hem de Şerur ve Babek ilçelerinden çıkan yaylacıların hemen hepsinde küçükbaş hayvanlar özellikle koyun üstünlük göstermektedir. Birçok yaylacının koyunla birlikte keçi ve bezen ise birkaç tane büyükbaş hayvanı bulunmaktadır. Küçükbaş hayvanların ağırlıklı olarak etinden gelir elde edilmektedir.

Kanlıgöl yaylasında herhangi hizmet gösterecek dükkan bulunmamaktadır. Şahsi araç sahipleri araçlarıyla, olmayanlarsa ulaşımı at ve eşeklerle gerçekleştirilmektedir. Havanın yağmurlu olduğu durumlarda arabalarla yola çıkmak tehlikeli olabilmektedir. Yaylaya 7 km mesafede bulunan Kükü köyüne inip bakkal, berber, terzi, doktor gibi hizmetlerden yararlanılmaktadır. Belirli zaman aralıkları ile yaylaya çıkan seyyar market arabalarından da ihtiyaçlar karşılanmaktadır.

Yayladan geleneksel amaçlar dışında az da olsa rekreasyon amaçlı olarak da yararlanılmaktadır. Yaylada bulunan Kanlıgöl doğal güzelliğiyle doğaseverleri kendine cezpt etmektedir. Rekreasyon amacıyla insanlar Nahçıvan şehri, Babek ve yaylanın yerleştiği ilçe olan Şahbuzdan gelmektedirler. Yaylaya herhangi toplu taşıma aracı olmadığı için Kanlıgölü görmek isteyenler şahsi araçları ile buraya çıkmaktadırlar. Turistler yaylaya günübirlik olarak mangal malzemeleri ile gelip birkaç saat dinlendikten sonra yayladan ayrılmaktadırlar. Dinlence amaçlı yaylaya çıkmak isteyenler daha çok Kanlıgölle aynı ilçesinde bulunan Batabat yaylasını tercih etmektedir.

Yaylanın başlıca sorunu fazla otarılmanın sebep olduğu erozyondur. Bu durum yaylanın tümü için geçerli olmasa da belirli bölgeler, özellikle büyükbaş hayvan sürülerinin otarıldığı yerlerde hayvanların yiye bileceği otlar azalmış, hayvanlar tarafından yenilemeyen bitkiler ise sahasını genişletmiştir. Bundan başka seyrek olarak görülen ve boyları 3-4 metreyi geçmeyen ağaçlar da büyükbaş hayvanlar ve keçiler tarafında tahrip edilmiştir. Bu durumu

önlemek için devlet yetkilileri yaylalara çıkmakta ve yaylacılara görüşüp çeşitli önlemler alınmaktadır. Yaylada yaşayan insanlara başlıca sorunlarının ne olduğu sorulduğundaysa su kaynaklarının her geçen yıl azaldığını belirtmişlerdir. Geçmişle kıyaslayarak bu sonuca geldiklerini belirten yaylacılar, yağışın eskisi kadar olmadığını, eskiden karın daha fazla yağdığını belirtmişlerdir. Su kıtlığı sorunu olmasa bile yağışın azlığı otlakları kötü yönde etkilemiştir.

Fotoğraf 2.17 Kanlıgöl Yaylasında Bulunan Göl

Fotoğraf 2.18 Pünhan Çeşmesi

Fotoğraf 2.19 Kanlıgölde Bulunan Obadan Bir Görünüm

Fotoğraf 2.20 Kanlıgölde Otlatılan Büyükbaş Hayvanlar

2.8.2. Batabat Yaylası

Zengezur dağlarının Kuzey batısında, Kanlıgölden güney doğu istikametinde kuş uçuşu 10-12 km mesafede 2100-2300 m yükseklikte bulunan Batabat yaylağı, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arazisinde sadece burada bulunan orman hattının üstünde iyi gelişmiş alpin çimleri ile örtülmüştür. Yayla geleneksel kullanım için oldukça elverişli olmasına karşın 2003 yılından itibaren Şahbuz Milli Parkı sınırları içerisinde yer aldığı için bu tip faaliyetlerin yapılması yasaktır. Arazide heyelanlar sonucu ortaya çıkmış 3 adet göl vardır. Gölleri besleyen kaynakların başında Kanlıgölde olduğu gibi çeşmeler gelmektedir, aynı zamanda yağmur ve kar suları da etki etmektedir. Orman hattı geçilip Batabat yaylağına varıldığında Batabat-1 gölüyle karşılaşmaktadır. Devam ettikçe Batabat-2 ve Batabat-3 olarak devam eden göllerin doğal güzelliği Nahçıvana gelen herkesin buranı da ziyaret etmesine sebep olmaktadır (Fotoğraf 2.22). Göllerin etrafı yüksek ve sık alpin çimleriyle seyrek olarak dağılıp göstermiş ağaçlarla çevrelenmiştir. Meşe, ardıç ve yabani meyve ağaçları (elma, armut, badem ve b.) ormanda görülen ağaçlardır. Bu ağaçlar aynı zamanda koruma altındadır. Yaylada torf ve torf ağırlıklı topraklar yayılış göstermektedir. Batabat-2 gölü üzerinde de torf toplanmış, torfun üzerinde bitki formasyonu gelişmiştir. Rüzgarın etkisiyle hareket eden bu toprak sahası halk arasında “Yüzen ada” olarak bilinmekte ve oldukça ilgi görmektedir (Fotoğraf 2.23).

Şahbuz ilçesi arazisine ait olan bu yaylaya en yakın yerleşim yeri Biçenek köyüdür. Batabat yaylası Nahçıvan şehrine 55 km, Şahbuz ilçesine 26 km ve Biçenek köyüne 5 km'lik uzaklıkta yerleşmiştir. Sovyet döneminde buranın önemi fark edilmiş ve asfalt yol çekilmiştir. Aynı zamanda yayladan aşağıda orman örtüsü içerisinde Şahbuz milli parkına ait doğa müzesi bulunmaktadır. Yaylanın kendisinde ise bina olarak sadece restoran vardır.

Batabat yaylasına yılın her mevsimi çıkılmaktadır. Ama yoğun şekilde nisan mayıs aylarından başlayıp eylülün sonarına kadar kullanılmaktadır. Yaylaya çıkışlar şahsi araçlarla yapılmaktadır. Nisan ayında yaylanın havası soğuk olup, yer-yer kar görülse de doğanın canlanmasını izlemek isteyeneler bu aydan yaylanı ziyaret etmeye başlamaktadırlar. Mayıs ayında ağaçların ve otların çiçek açmasıyla yayla en güzel görünümüne kavuşmaktadır. Haziran ayında 700-1000 m yüksekliklerde sıcaklık oldukça artmış, otlar sararmaya başlamıştır ama yayla havası serin ve ferahtır. En fazla ziyaretçi bu ayda yaylanı ziyaret etmektedir. Temmuz ayının ortalarında sonra yayla otları da sararmaya başlamaktadır. Ağustos ise yaylada otların kuruduğu, çeşme sularının debisinin düştüğü aydır. Eylülde göllerin suları da çekilmekte ama göllerin kapattığı çeşmelerin ortaya çıkmasıyla güzel görüntüler oluşmaktadır. Ekim ayının sonlarına doğru ilk kar düşer ve kış boyu yayla kar altında kalır. Şehirde kar az yağdığı ve ya geciktiği yıllarda insanlar kar görmek ve eğlenmek için Batabat yaylasına çıkmaktadırlar.

Yaylaya çıkışlar günübirlik karakter taşımaktadır. Şahsi araçlarla göllere yakın ağaç altlarında dinlenen Nahçıvan halkı, burada mangal yakmayı gelenek haline getirmiştir. Orman kuşağında güvenlik nedeni ile mangal yapmak yasaklanmıştır. Dinlemekle birlikte kekik otu, nane, papatya gibi otlar da toplayarak kurutmaktadırlar. Yaylada çadırlar da her zaman göze çarpmaktadır. Bu çadırlarda ikamet edenler ya arı kovanı sahipleri ya da dinlenmek için kalan ziyaretçileridir. Bu ziyaretçiler bir haftadan fazla kalmadıklarını belirtmişlerdir.

Batabat yaylasında ekonomik gelir kaynağı olarak sadece arıcılık yapılabilmektedir. Hem Özerk Cumhuriyette en gelişmiş alp çimlerine sahip olması hem de asfalt yol olması sebebiyle Batabat yaylasında oldukça fazla arı kovanı bulunmaktadır. Bu kovanların sahipleri hem diğer ilçelerden hem de yaylaya yakın köylerden gelmektedirler. Üretilen bal hemen kovanların yanında mütevazı bir tezgah üzerinde satışa sunulmaktadır (Fotoğraf 2.24). Yaylaya çıkan insan sayısı fazla olduğu için satışlar da arıcıları memnun etmektedir. Kilosu 25 manat (yaklaşık 75 tl) olan çiçek balı memnuniyetle tüketilmektedir. Batabat-3 gölünün kaynağı olan Zorbulak adlanan çeşmenin yerli halk tarafından şifalı olarak tanımlanmıştır. Ziyaretçiler bu çeşmeden su içmeden ve damacanalara doldurmadan yayladan ayrılmamaktadırlar (Fotoğraf 2.24).

Batabat yaylasında turizmin geliştirilmesi bakımından herhangi çaba sarf edildiği söylenemez. Yaylaya toplu taşımanın olmaması buraya çıkan insan sayısını olumsuz şekilde etkilemektedir. Aynı zamanda mangal için herhangi bir yapının olmayışı yangın çıkma riskini artırmaktadır. Yaylada küçük çaplı alışveriş yapılacak market, bakkal gibi yerlerin bulunmaması da göze değen eksiklikler arasındadır. Bunlara rağmen gelişme potansiyeli oldukça yüksek olan bu yaylaya dikkat ayrılması halinde ziyaretçi sayısını katlamak mümkündür

Fotoğraf 2.21 Batabat Yaylasının İlk Gölü Batabat-1

Fotoğraf 2.22 Batabat-2 Gölünde “Yüzen Ada”

Fotoğraf 2.23 Batabat Yaylasında Kovanlar Ve Bal Satış Tezgahı

Fotoğraf 2.24 Zorbulaq Çeşmesini Kaynağı Olan Batabat-3 Gölü Ve Çeşmeye Gidip Gelen Turistler

2.8.3. Gödeklidere Yaylağı

Zengezur dağları güney doğu istikametinde devam ettiği için burada bulunan yaylalar da kuzey-batıdan güney-doğu istikametinde ilerlemektedirler. Bu ilerleyiş zamanı Zengezur dağlarının yüksekliği artmakta, rölyef daha inişli çıkışlı olmaktadır. Yüksekliğin artması doğudan gelen nemli havanın önünü tamamen kesmekle burada bulunan yaylaların kuzey batıda bulunan yaylalara nispeten daha kuru olmasına sebep olmaktadır. 2000-2200 m yüksekte bulunan Gödeklidere yaylası daha önce ele aldığımız iki yayladan daha kurak olmakla birlikte orman örtüsü bulunmamaktadır. Bu koşullar altında alpin çimleri de az gelişmiştir. Ama çalışma sahasında hiçbir yayla su sorunu yaşamamaktadır. Bunun başlıca

sebebi yaylaya çıkanların sayısının azlığı ve yaz boyunca zirvelerdeki karın eriyerek çeşmeler ve akarsular şeklinde ortaya çıkmasıdır.

Gödeklidere yaylası Culfa ilçesi idari sınırı içerisinde bulunmaktadır. Culfa ilçesinin kuzeyden Zengezur dağlarıyla Ermenistan'a güneyden ise Araz çayıyla İran'a sınırı vardır. Yayladan Culfaya kadar olan mesafe 57 km, Nahçıvan şehrine ise 64 km'dir. Gödeklidere yaylasına en yakın yerleşim yeri 7 km'lik mesafeye Erefse köydür. Erefse köyüne kadar asfalt yol bulunsa da yaylaya gitmek için akarsuların kuru yatakları tarafından parçalanmış toprak yol kullanılmaktadır. Batabat dışında her yaylaya sadece dört çeker araçlarla gitmek mümkündür. Gödeklidere yaylasına aşırı yağmur yağdığında at ve eşekle gitmek dışında herhangi bir ulaşım sağlanamamaktadır.

Bu yaylaya çıkışlar diğer geleneksel olarak kullanılan yaylalardan pek farklılık göstermeyerek mayısın ortalarından başlanıp haziran başlarına kadar sürmektedir. Gödeklidere yaylasında bulunan yaylacıların hemen hepsi buraya Culfa ve Babek ilçelerinden gelmektedir. Babek ilçesinin kuzeyi Şahbuz'la, kuzey doğusu ise Culfa ilçesiyle komşu olduğu için her iki ilçeye Babek'ten insanlar gelmektedirler. Diğer yaylalarda da olduğu gibi Eylül ortalarında okulların açılmasıyla anne ve çocuklar kışlağa dönmektedirler. Havaaların soğuyup ilk karın düşmesiyle de geri kalan yaylacılar kışlağa inmektedirler.

Bölgenin en yüksek dağı olan Ereci'den karların erime suyu ve yağmur sularıyla oluşan Hazinederesu akarsuyu Gödeklidere yaylasında yaylacılar için önemli yere sahiptir (Fotoğraf 2.26). Yaylacılar bu akarsu boyunca çadırlarını kurarak kendileri ve hayvanlarının su ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Gödeklidere yaylasında çadırlar arasındaki mesafeler yaklaşık birkaç yüz metre olmaktadır. Birkaç ailenin geldiği yerlerde çadırlar yakın kurularak oba oluşturulmaktadır. Genelde 40-50 km'den fazla yol gelmiş yaylacıların sürüleri büyük olmaktadır ve bu sürünün bakımı için aileleri ve yakın akrabalar birlikte çalışmaktadır. Yaylaya yakın köylerden gelen insanlar ise yaylaya nispeten az hayvan çıkarmakla birlikte çoğunlukla tek gelmektedirler. Bu sebepten çadırlar arasındaki mesafe uzak olmaktadır. Çeşme başlarında kurulan oba yerleri çeşmenin adıyla aynı adı taşımaktadır. Örneğin Yedibulak, Demirli, Kürtçeşmesi, Erecideresi, Taşarkaç gibi oba yerleri adlarını yanında bulundukları çeşme ve ya akarsudan almaktadırlar. Bu çeşmeler dağ yamaçları boyunca birbirine bezen 100 metre kadar yakın bazen ise 1 km'yi bulacak kadar uzakta kalmaktadırlar. Yaylada genelde çadır ve direklere plastik malzemeler gererek hazırlanan yerlerde ikamet edilmektedir (Fotoğraf 2.27). Ancak Gödeklidere yaylasında tek ve birkaç kişi olarak çıkan yaylacılar ikamet için ilginç bir yol bulmuşlardır. Öyle ki, tepe ve vadilerde bulunan yamaçları kazarak içini oda büyüklüğüne getirmiş ve ağzına küçük bir kapı koyarak kendileri

için kalacak yer hazırlamışlardır. Bu yeri “kuflan” diye adlandıran yaylacılar yapılan konuşma zamanı buranın sıcak havada serin, soğuk havada ise sıcak olduğu belirtmişlerdir (Fotoğraf 2.28).

Yayladan faydalanma sadece geleneksel karakter taşımaktadır. Yaylada küçükbaş hayvan sayısı büyükbaştan fazla olmaktadır. Yaylacıların kendilerinin de tam olarak bilemediği hayvan sayısı küçükbaşlarda yaklaşık 5 bini bulurken, büyükbaşlarda 400-500 kadar olmaktadır. Küçükbaşlar arasında keçi sayısı az olsa da artan keçi sütü talebiyle birlikte keçi sayısının da artacağı öngörülmektedir. Yaylanın rölyefiyle alakadar olarak Gödeklidere’de at ve eşek sayısı diğer yaylalara nispeten fazladır (Fotoğraf 2.29).

Yaylaya yakın köylerden tek ve ya 2 kişi gelerek çoğunlukla küçükbaş çobanlığı yapan yaylacılar hayvanın sadece etinden ve yününden faydalanmaktadırlar. Bu yaylacılarla yapılan konuşmada hayvanın sütünü sağmadıkları ve yavrular için bıraktıklarını söylemişlerdir. Bu şekilde yavrunun çabuk kilo aldığını ve etlik olarak satıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca kendileri için birkaç keçi sağdıklarını ve bu sütün ürünlerini tükettiklerini söylemişlerdir. Buna karşılık büyük sürülerle aile şeklinde yaylaya çıkan insanlar elde ettikleri sütü değerlendirerek farklı ürünler elde etmektedirler. Bu ürünlerde tereyağı ve peynir en fazla talep görenidir. Koyun sütünün yağlı olması nedeniyle tereyağı yapımında sıklıkla kullanılmaktadır. İnek sütü ise peynir yapımı için tercih edilmektedir. Koyunların yünü kırılıp, temizlenip Pazar yerlerinde satılması için şehre gönderilmektedir. Örneklem olarak seçilen her yaylada arıcılık yapılmaktadır. Gödeklidere’de yapılan arıcılık ağırlıklı olarak yakın köylerden getirilen arı kovanları ve yaylacılara ait olan birkaç kovanla yapılmaktadır (Fotoğraf 2.30).

Erefse köyünden yayaya giden toprak yol ilkbaharda yağış ve kar erimesi sonucu oluşan suların yarattığı mevsimlik akarsular tarafından oldukça parçalanmıştır. Bu yolu gidip gelmek zorunda kalan yaylacılar acil durum zamanı zorluklar yaşamaktadırlar. Yaylacılık mevsiminde yağmur yağdığı zaman ise yollar ağır çamurla kaplanarak arabalara geçit vermemektedir. Bundan başka yaylacılara sorunları sorulduğunda birçoğu eskisi kadar bol suyun olmamasından şikayetçi olmuşlardır. Kışın az kar yağdığını ve erken erdiğini de belirterek bu durumun yazın sonlarına doğru su kaynaklarının bazılarında azalmaya sebep olduğunu, 30 yıl önce şimdiki konumlarından aşağıda bile sonbaharda sürünü tutabiliyorken şimdi sonbahara doğru sürünü daha da yükseklerle çıkarmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir.

Fotoğraf 2.25 Hazinederesu Akarsuyu Ve Öğlen Suyu İndirilmiş Sürü

Fotoğraf 2.26 Plastik Malzemeden Yapılmış Tek Kişilik Çadır

Fotoğraf 2.27 “Kufilan”. Yaylacıların İkamet Maksadıyla Kazdıkları Tepe Yamacı

Fotoğraf 2.28 Sürüsü Otlarken Atıyla İlgilene Çoban

Fotoğraf 2.29 Yaylaya Yakın Erefse Köyünden Getirilmiş Arı Kovanları

2.8.4. Sakkarsu Yaylası

Zengezur dağları Gödeklidere yaylasından güney-doğu istikametinde kıvrılmakta ve yüksekliği artmaya devam etmektedir. Ordubad ilçesinin bitiğinde, İran'la sınırda 3-4 km kadar kısa mesafede inişe geçerek Aras nehrinin yatağında son bulmaktadır. Sakkarsu yaylası Zengezur dağlarının yüksekliği en fazla ola hissesinde yer almaktadır ve bu sebepten su kaynakları oldukça zengindir. Sakkarsu Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin en yüksek rakıma sahip yaylası olmakla birlikte (2400-2600 m) geleneksel yaylacılığın en yoğun olarak yapıldığı yerlerdendir. Adını yüksek dağ zirvelerinden başlayan Sakkarsu akarsuyundan almaktadır. Alpin çimleri burada da tam olarak gelişmemiştir (Fotoğraf 2.31).

Sakkarsu yaylağı Özerk Cumhuriyetin doğu bitiğinde bulunan Ordubad ilçesinin arazisinde bulunmaktadır. Nahçıvan şehrine 87 km, Ordubad ilçesine 54 km, yaylaya en yakın yerleşim yeri olan Bist köyüne ise 15 km mesafesi bulunmaktadır. Büyük yerleşim yerlerine uzak olmasına rağmen yaylacıların rağbet beslediği yerlerdendir. Sakkarsu yaylasına Şerur, Babek, Culfa ve Ordubad ilçelerinden yaylacılar çıkmaktadırlar. Yaylaya çıkış tarihi mayıs ayının sonundan haziran ayının ortalarına kadar sürmektedir. Diğer yaylalarda olduğu gibi bu yaylada da en son köye kadar asfalt yol olsa da köyden yaylaya geri kalan 15 km mesafe toprak yol olarak devam etmektedir (Fotoğraf 2.32). Bu durum yaylacıları zorlayan durumlar arasındadır, yılın ilk yaylaya çıkışı zamanı kıştan çıkmış yolların durumu kullanım için elverişsiz olmaktadır. Sakkarsu yaylasına büyük sürü sahipleri geldiği için ilk başta ikamet

edecekleri ve kullanacakları eşyalarını arabalarla yaylaya taşımakta ve yurt yerlerini eksigini gidererek sonrasında hayvanlarını yaylaya çıkarmaktadırlar. Hayvanlarla birlikte yaklaşık 2 ila 5 gün içerisinde yaylaya varmaktadırlar. Yayladan inişlerde aynı sıralama takip edilmektedir. Eylül ayının ilk haftasında okula gidecek çocuklar ve sağılan büyükbaş hayvanlar indirilmektedirler. Küçükbaş hayvanlarsa kar düşene kadar Sakkarsu'da otarılmaya devam edilmektedir. Bu yaylada kar havalar erken soğumakta ve ilk kar ekim başlarında düşmektedir.

Örnekleme olarak seçilen yaylalar içerisinde sadece Sakkarsu'da ikamet edilmek için ana malzemesi elde yapılan kerpiçler olmakla tek odadan ibaret yapı mevcuttur. Geri kalan yaylacılar çadırlarda ahşap direklere ve kapıya sahip çeşitli plastik malzemelerle örtülmüş yerlerde ikamet etmektedirler (Fotoğraf 2.33, 2.34). Obalar yayladan akan Sakkarsu akarsuyunun kenarında ve birçok çeşme etrafında yerleşmişlerdir (Fotoğraf 2.35). Bunlar Genyurt, Hançeşmesi, Tüklüçemen, Eyriçay, Süleymanyurdu ve Sadıkdaş'tır. Toplamda 12 ailenin yaşadığı bu obaların her birinde 1-3 aile bulunmaktadır. Bazı aileler kendi hayvanlarını çıkarırken bazıları ise işçi olarak çalışmaktadırlar. Aileler en az 6-7 en fazla 10-15 kişi olmaktadır ve işçi olarak çalışan ailelerin az sayıda kendi hayvanları da vardır. Bu obalarda ağırlıklı olarak küçükbaş hayvanlar beslense de büyükbaşlar bütün oba yerlerinde bulunmaktadır. Her oba 2000-2500 arası küçükbaş, 250-300 baş ise büyükbaş hayvana sahiptir.

Sağılan büyükbaşların sütünden peynir, küçükbaşlardan ise tereyağı yapılmaktadır. Yaylada bu işi yapan kadınlarla yapılan mülakatta büyükbaşların sütünün yağsız olduğu ve 10 litre sütten 1 kg tereyağı elde ettiklerini, buna karşılık koyun sütünün her 5 litresinden 1 kg elde ettiklerini belirtmişlerdir. Keçi sütünün de her 10 litresinde 1 kg tereyağı çıktığını söylemişlerdir. Koyunlardan elde edilen yün pazarlarda alıcı bulmaktadır. Yaylanın yerleşim yerlerine uzak oluşu nedeniyle sırf arıcılık için yaylaya çıkanları olmaması dikkat çekmektedir. Hayvancılıkla uğraşan insanlar kendileri ile birkaç kovan getirmektedirler.

Sakkarsu yaylası uzak olması nedeniyle acil durumlarda yaylacıları zorlayan sebepler arasındandır. Yaylaya kadar 15 km'lik toprak yol herhangi bir doğal afet sonucunda çabuk etkilenmekte ve yaylaya iniş-çıkışlarda zorluklar yaşanmaktadır. Yaylada hayvan sayısının fazla olması otlakları olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumun önlenmesi için yetkililerce büyükbaşların yaylaya çıkarılmasına bazı kısıtlamalar getirilmiş, yaylacılarla görüşülerek sıralı otarma yapılması gerektiği anlatılmıştır. Yaylaya çıkan aile sayısı azalsa da hayvan sayısının artması yaylaların tekelleşmeye başladıklarının göstergesidir. Hayvanların büyük

çoğunluğu tek bir kişiye ait olmakla birlikte, çobanlar ve sağıcılar işçi olarak çalıştırılmaktadır.

Fotoğraf 2.30 Süleymanyurt Obasında Araziye Yayılmış Sürü

Fotoğraf 2.31 Bist Köyünden Sakkarsu Yaylasına Gelen Yol

Fotoğraf 2.32 Sakcarsu Yaylasında Topraktan Hazırlanmış Kerpiçlerle Yapılmış Yaşayış Yeri

Fotoğraf 2.33 Sakcarsu Yaylasındaki Genyurt Obasından Bir Görünüm

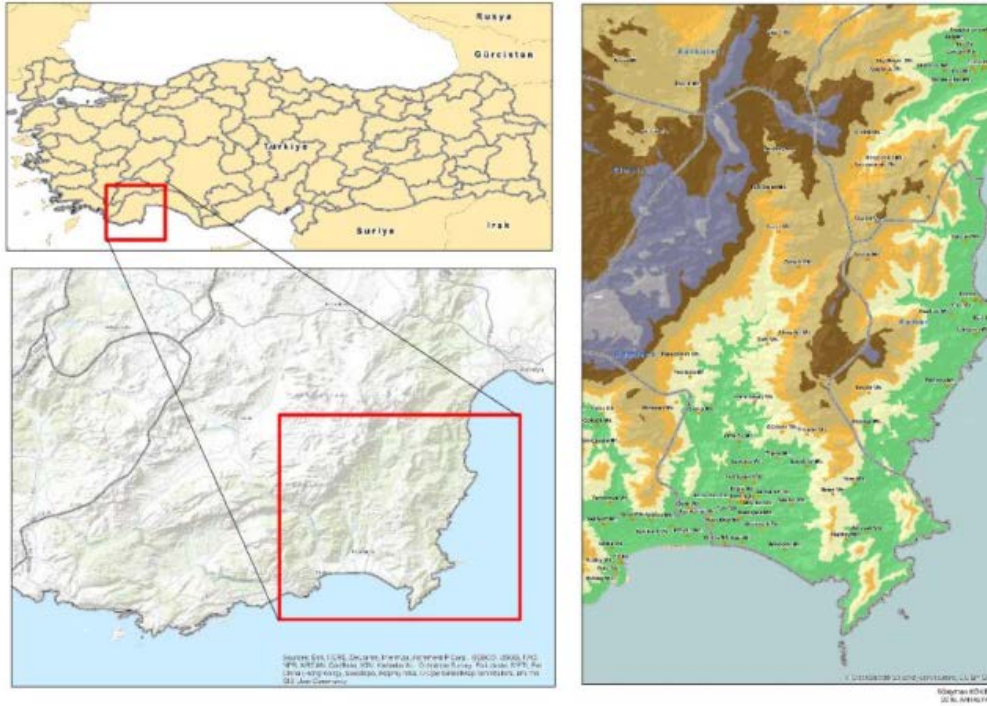
Fotoğraf 2.34 Sakarsu Akarsuyu Ve Öğlen Vakti Suyu İndirilmiş Sürü

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTALYA BEYDAĞLARINDA YAPILAN YAYLACILIK VE NAXÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİNDEKİ YAYLALARLA KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. Beydağlarında Yapılan Yaylacılık

Yaylacılık kavramıyla yaylacılığın tarihi gelişimi ve değişimi ikinci bölümde incelendiği için üçüncü bölümde bu konuya değinilmeyecektir. Bu bölümde Antalya il sınırı içerisinde bulunan Beydağlarında yapılan yaylacılık incelenecek ve bundan önceki bölümde incelenen Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yaylalarıyla karşılaştırılması yapılacaktır. Yaylacılık Türklerin ortak ve özel uğraşı olsa da tarihin değişik çağlarında farklı coğrafyaları mesken tutan Türkler fiziki ve beşeri coğrafi unsurların etkisiyle bu kültürlerinde bir sıra değişiklikler yaşamışlardır. Antalya Beydağları hem konumuyla hem ilginç topografyası ve iklimiyle hem de son yarım yüzyılda hızlı bir şekilde değişen beşeri coğrafi etkenleriyle yaylacılığın farklı maksatlar için kullanıldığı bir yere dönüşmüştür. Bu durum literatürde de karşılığını bulmuştur. Teke yöresinin kıyı kuşağında bulunan kentlerin ve ilçelerin turistik potansiyellerinin keşfiyle hızlı bir şekilde büyümesi ve gelişmesi Beydağlarında bulunan yaylalara etki etmiştir. Yaylaların fonksiyonlarını değişip dinlence amaçlı yerlere dönüşmesi ve geleneksel olarak kullanım maksadıyla yaylaya çıkan insan sayısında hızlı düşüşün yaşanması araştırmalara konu olmuştur. Bu hususta Nahçıvan Özerk Cumhuriyetindeki yaylalarla karşılaştırılıp belirli çıkarımlar ve sonuçlar elde edilmesi için Beydağlarında yapılan yaylacılık ilk başta ve daha geniş olarak literatürden öğrenilmiş sonrasında ise Antalya kentine yakın birkaç yaylada gezi-gözlem yapılmıştır.

Harita 3.1 Araştırma Sahasının Yeri

Kaynak: Sarı ve Ertürk, 2013

3.1.1. Yaylaların Dağılımı

İster Antalya Beydağlarında isterse de yaylacılığın sürdürüldüğü farklı Türk devletlerinde yaylaların dağılımını etkileyen sebepler yakınlık göstermektedir. Bunların başında yükselti ve ona uygun olarak değişen hava koşulları, su kaynaklarına yakınlık, toprak ve dolayısıyla bitki örtüsü ve daimi yerleşim yerine göre yaylanın konumu gelmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere Antalya Beydağlarında yaylalara çıkış maksadı son yıllarda değişse de bu durum dağılıma fazla bir etki etmemiştir. Sadece, büyük yerleşim yerlerine yakın olan yaylalar ön plana çıkmış, yüksek rakımı ve ulaşım zorluğu olan yaylalarsa ortadan kalkmaya başlamıştır. Ancak serin hava, bol su ve yeşil bitki örtüsü yaylalara sayfiye amacıyla gelen insanların da aradığı özellikleridir. Son yıllarda yaşanan değişimle birlikte büyük yerleşim yerlerinin yaylaların dağılıma etkisi artmıştır.

Beydağlarında bulunan yaylaların hepsi Antalya il sınır içerisinde bulunmaktadır. Antalya ilinin en büyük şehri olan Antalya şehri Kıyı Beydağlarının doğu sınırını oluşturmaktadır. Burada bulunan Konyaaltı ve Kepez ilçelerin ve bunlara bağlı köyler şehre yakın olan yaylalara çıkan ahalinin esasını teşkil etmektedir. Bununla birlikte Kemer, Kumluca ve Finike gibi ilçeler ve bunlara bağlı köylerde de yaylalara çıkılmaktadır.

Tablo 3.1 Beydağları Yaylalarının Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı

Yükselti basamaklar	Yayla sayısı	%'si
500-1000	1	3,3
1000-1250	7	23,3
1250-1500	5	16,7
1500-1750	8	26,7
1750-2000	7	23,3
2000-2250	2	6,7
Toplam	30	100

Kaynak: Zaman, 2007

Sonuç olarak Beydağlarını en yüksekte konumlanmış yaylası ile en düşük yükseltiye sahip yayla yerleimi arasında 1510 m gibi önemli bir yükselti farkı oluşmuştur. Temel işlevi bazı rekreasyonel faaliyetler olan yaylaların en yüksekte kurulanı 2030 m ile Karçukuru yaylasıdır. Kentli nüfusun taleplerinin yoğunlaştığı yayla yerleşmeleri genel olarak 1000-1500 m arasındaki yükselti kuşağında bulunurlar. Temel işlevi hayvancılık ekonomisine dayalı üretim faaliyetleri olan yaylaların yükseltilerine bakıldığında bunların çoğunlukla orman örtüsünün ortadan kalkıp yerini step elemanları ve daha sonra Alpin çayır katı elemanlarına bıraktığı 1500 ve 2000 m ler arasında konumlandıkları görülür (Zaman, 2007).

3.1.2. Yaylalara İniş-Çıkış Özellikleri

Daha önceki bölümlerde değinildiği üzere Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yaylalarının çoğunlukla geleneksel maksatlar için kullanılması sebebiyle yaylaya çıkışlar başlıca olarak havanın ılması ve yaylada karın eriyerek yerini taze otlara bırakmasından sonra gerçekleşmektedir. Bu durum saha farketmeksizin geleneksel olarak kullanılan bütün yaylalar için geçerlidir. Ancak daha önce birkaç kez de belirtildiği gibi Antalya Beydağlarında bulunan yaylaların fonksiyonlarında son yarım asırda meydana gelen değişiklikler yaylacılık takvimini de değiştirmiştir. Artık sayfiye amacıyla yaylalara çıkanların, hayvancılık yapmak için çıkanların ve en yeni yaylacılık faaliyetlerinden olan ziraat için yaylaya çıkanların kendi yaylacılık takvimleri mevcuttur.

Tablo 3.2 Yaylaların Fonksiyonları, Yaylacılık Takvimleri Ve Yayla Takvimine Etki Eden Faktörler

	Fonksiyon grubu	Yayla takvimi	Yayla takvimlerine etki eden faktörler
1	Kentli nüfusa hizmet eden sayfiye yaylaları	Mayıs- Eylül	-Aylık ortalama sıcaklıkların 20 ⁰ C'nin üzerine çıkması ve altına düşmesi. -Yıllık izinlerin tarihi -Okulların kapanış ve açılış tarihleri
2	Kırsal yerleşmelere hizmet eden sayfiye yaylaları	Haziran –Eylül	-Kıyı kuşağında tarımsal faaliyetlerin takvimleri -Okulların kapanış ve açılış tarihleri
3	Hayvancılık amaçlı yaylalar	Nisan-Kasım	-Meraların yasal açılma tarihleri -Otlakların yeşerme ve sararma tarihleri - Köydeki zirai faaliyetlerin takvimi
4	Zirai amaçlı yaylalar	Haziran-Ağustos	-Kıyı kuşağında sera ve açık alanlardaki üretimi kesintiye uğraması -Kıyı kuşağındaki yüksek sıcaklıklar ve bunun tarımsal üretimi kesintiye uğratması

Kaynak: Zaman, 2007

3.1.3. Yaylacılık Fonksiyonları

Daha önce bahsedildiği üzere yaylacılık denildiği zaman akla geleneksel anlamda yapılan ve ekonomik getirisi olan bir uğraş akla gelmektedir. Bu durum yaylanın ve yaylacılığın günümüze kadar yapılan tanımlarında da karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinden bahsedilirken buradaki yaylacılığın geleneksel, yani hayvancılık dayanaklı olduğunu belirtilmiştir. Zaman'ın dediğini gibi, Türkiye'de yaylacılık başlangıçta kırsal yerleşimler tarafından sürdürülen ve temel uygulanış amacı ekonomik gelir getirmeye yönelik faaliyetleri içeren bir yaşam biçimi olarak ortaya çıkmıştır (Zaman, 2007). Daha sonra yukarıda da birkaç kez değinildiği üzere kent nüfusunun artması, farklı gelir kaynaklarının oluşması ve eğitim seviyesinin yükselmesi gibi bir sıra etkenlere bağlı olarak yaylalar ihtiyaca yönelik değişim geçirmiş ve bir sıra farklı maksatlar için kullanılmaya başlamıştır. Bu durum Antalya kentinin kuzey ve kuzey batı istikametinde yükselen Beydağlarında bulunan yaylalar için daha da karakteristik vaziyet almıştır. Hem bahsi geçen etkenler hem de Antalya kentinin iklimsel koşulları nedeniyle bir sıra yaylalar fonksiyon değiştirmiş, bazıları ise ortadan kalkmıştır (Tablo 3.3).

Tablo 3.3 Batı Toroslarda Yaylaların Fonksiyonlarına Göre Dağılımı

	Yaylanın adı	Yükseltisi	Yararlanan Yerleşmeler	Günümüzdeki Fonksiyonu	Eski Fonksiyonu
1	Feslikan	1810-1890	Çakırlar, Doyran, Antalya kenti	Sayfiye Hayvancılık	Hayvancılık Sayfiye
2	Karçukuru	1960-2030	Bahtılı	Sayfiye Hayvancılık	Hayvancılık
3	Elmelik	1570-1630	Akdamlar, Antalya	Sayfiye Hayvancılık	Hayvancılık
4	Morver	1630	Antalya kenti	Sayfiye	Hayvancılık
5	Geyikbayırı	570-680	Antalya kenti	Sayfiye	Kışlak
6	Doyrankozu	1270	Antalya kenti	Sayfiye	-
7	Saklıkent	1790-1850	Doyran, Antalya, Manavgat, Ankara	Kentli Nüfus Sayfiye	Mera
8	Üçoluk	1100	Göynük, Kemer	Sayfiye Hayvancılık	Hayvancılık
9	Söğütçuması	1350	Kemer, Göynük, Beldibi	Sayfiye Hayvancılık	Hayvancılık
10	Ördübek	1430-1500	Finike, Turunçova	Sayfiye	Hayvancılık Sayfiye
11	Avlan	1010	Finike, Maviköy, Beykonak, Hasköy	Sayfiye	Hayvancılık
12	Karagöl	1360-1430	Kumluca	Sayfiye Hayvancılık	Hayvancılık
13	Göllü	1220	Toptaş, Beşikçi, Hızırkaya	Sayfiye Hayvancılık	Hayvancılık
14	Yazır	940-1010	Antalya	Kentli nüfus sayfiye	-
15	Beydağı	1920-2030	Dereköy, Çaltı, Kumluca	Hayvancılık	Hayvancılık
16	Kartal	2000-2080	Geyikbayırı	Hayvancılık	Hayvancılık
17	Elmayanığı	1430-1530	Hisarçandır, Gökdere	Hayvancılık Sayfiye	Hayvancılık
18	İmecik	1900-1950	İmecik	Hayvancılık	Hayvancılık
19	Sinandeğirmeni	870-1020	Geyikbayırı, Akdamlar	Ziraat, Sayfiye	Hayvancılık
20	Tekirpınarı	1550	Bahtılı	Sayfiye, Ziraat	Hayvancılık
21	Altıyaka	1050-1100	Kumluca, Finike, Kepez	Sayfiye, Hayvancılık	Hayvancılık Sayfiye
22	Çakmak	1600-1650	İmecik	Hayvancılık	Hayvancılık
23	Söbüce	2000-2100	Döşemaltı	Hayvancılık	Hayvancılık
24	Çukuryayla	1500	Beycik, Kemer	Hayvancılık	Hayvancılık

Kaynak: Sarı, 2013

Tablodan da görüldüğü gibi, Antalya kentinin yararlandığı yaylalar 2000 m yüksekliği geçmemekle birlikte hemen hepsi eski fonksiyonun kaybederek kentli nüfusun sayfiye yerlerine dönüşmüşlerdir. Bu yaylaların diğer bir ortak özelliği ise 2000 m rakımı geçmemeleri sebebiyle ulaşımın kolay olması ve orman örtüsünün üstüne çıkmamasıdır. Buradan çıkarılan sonuç ise kentli nüfusun safiye amaçlı seçtiği yaylaların yakın olması, ulaşımın kolay sağlanması, orman içinde bulunması dolayısıyla doğal çevresinin güzel olması gerektiği şekilde sıralana bilir. Kırsal nüfusun sayfiye amaçlı kullandığı yaylaların eski fonksiyonu hayvancılık olup günümüzde sayfiye amaçlı kullanılsa da halen hayvancılığında yapılmaya devam ettiği tablodan elde edilen bilgilerdendir. Diğer taraftansa sadece hayvancılık yapılan yaylaların yüksekliklerine bakıldığında 1700-2100 arası değiştiği yani orman kuşağının üstüne çıktığı ve ulaşımın zor olmasıyla birlikte büyük yerleşim yerlerine uzak olduğu da söylene bilir.

Hayvancılıkla uğraşılan yaylalara çıkışlar nisan ayından başlamakta ve kasım ayına kadar yaylalarda kalınmaktadır. Havanın ısınıp soğuma durumuna göre değişim göstere bilmektedir. Sayfiye ve rekreasyonel amaçla kullanılan yaylalarsa okulların kapanması ve açılması, şehirde sıcak havanın, yaylalardaysa soğuk havanın etkisi göstermesiyle çıkılıp inilmektedir.

3.1.4. Yaylardan Yararlanılma Ve Konut Tipleri

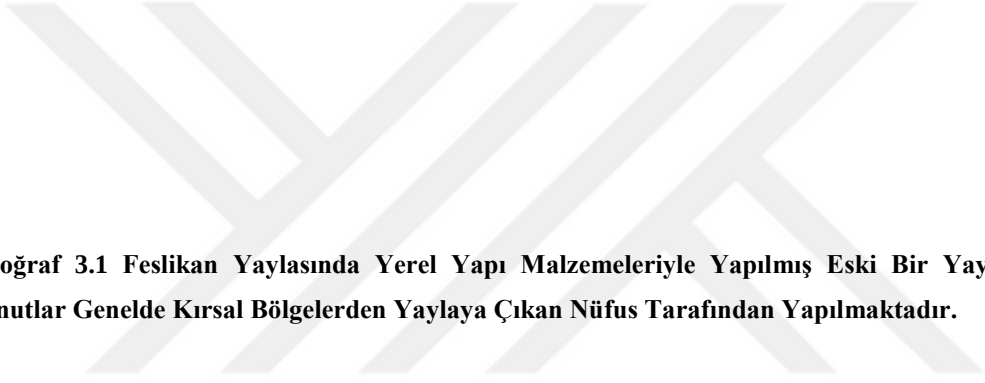
Yaylacılık tarihinin eski Türk konar-göçer yaşam tarzına dayandığı görülmektedir. Hayvanlarına taze ot bulmak için yatay ve dikey olarak yer değiştiren insanlar evlerini de yanlarında götürmek zorundaydılar. Bu evler genelde hayvanlarının yününden ve kılından dokudukları çadırlar olmaktaydı. Konar-göçerler zaman içinde iskan edip daimi yaşayış yerlerine geçseler da kültürlerini yaşatarak yaylalara çıkmaya devam etmiş ve yaylalarda da ikamet etmek için atalarının keşfettiği çadırları kullanmışlardır. Günümüzde geleneksel olarak yaylacılık yapan az sayıda yayla kaldığı için bu çadırların da kullanımı azalmıştır.

Tablo 3.4 Beydağları Yaylarında Başlıca Konut Tipleri

Yayla konut tipi	Kullanılan fonksiyon grupları	Yapı tarzı ve kullanılan yapı gereçleri
Devamlı yayla konutları	Sayfiye yaylacılığı Zirai amaçlı yaylacılık	Villa tipi Köy evi tipi Dağ evi tipi Yaylaya özgü tip
Geçici yayla konutları	Hayvancılık amaçlı yaylacılık Sayfiye yaylacılığı Zirai amaçlı yaylacılık	Çadır tipi konutları: Kırgız tipi çadırlar Yelken bezi kumaşlı beyaz çadırlar Kıl çadırlar Ahşap malzemeyle inşa edilmiş geçici konutlar: Yurtlar

Kaynak: Zaman, 2007

Tablodan da görüleceği üzere Antalya Beydağlarında devamlı konut tipleri yaylaların fonksiyonel değişim safhasından sonra yapılmaya başlamıştır. Kent nüfusunun ekonomik gelir seviyesi yüksek olan nüfusu tarafından yaylalara inşa edilen konutla genelde villa ve dağ evi tipli olmaktadır. Kırsal nüfusun sayfiye amacıyla kullandığı yaylalardaki yapılar ise köy evi ve yaylaya özgün tip şekilde görülmektedir (Fotoğraf 3.1). Son yıllarda Antalya kentine yakın olan Feslikan yaylasında farklı konut tiplerine rastlamak olağan hal almış ve hoş olmayan görüntüler ortaya çıkmıştır (Fotoğraf 3.2).

Fotoğraf 3.1 Feslikan Yaylasında Yerel Yapı Malzemeleriyle Yapılmış Eski Bir Yayla Evi. Bu Tip Konutlar Genelde Kırsal Bölgelerden Yaylaya Çıkan Nüfus Tarafından Yapılmaktadır.

Fotoğraf 3.2 Farklı Konut Tiplerinin Bir Arada Bulunduğu Feslikan Yaylasından Bir Görünüm.

Geçici olarak kurulan yayla tipleri ise başlıca olarak hayvancılıkla uğraşan yaylacılar tarafından tercih edilmektedir. Eskiden kıl çadırları yaygın olsa da artık bunun yerini farklı malzemeler almaktadır. Bu durum karşılaştırılması yapılan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yaylalarında da görülmektedir. Aynı zamanda her iki sahadaki yaylalarda da ahşap direkler üzerine çekilen naylon ve kumaştan olan malzemeler de kullanılmaktadır.

Beydağlarında bulunan yaylalardan her yaylada olduğu gibi ekonomik gelir elde etme ve kültürle tarihin getirdiği alışkanlıkları yaşatarak zihinsel ve fiziksel rahatlama sağlamak için yararlanılmaktadır. Bu durumun ilkel haliyle yukarıdaki bölümlerde incelenen Zengezur dağları yaylalarında görülmektedir. Beydağları yaylalarından yararlanan kesim yalnızca kırsaldan değil büyük kentlerden hatta Antalya'ya has olacak şekilde yurtdışından da gelmektedir. Öyle ki, kalabalık ve boğucu kent yaşamından kaçışı dağlarda doğayla iç-içe ve serin olan yaylalarda bulan insanlar buralarda dinlence amacıyla yararlanmaktadırlar.

Toros Dağları'nda, özellikle rekreasyon=sayfiye amaçlı yaylacılık alanlarında, sınırlı bir düzeyde de olsa, hayvancılık ekonomisiyle birlikte, ekip-biçme de söz konusudur. Yetiştirilen ürün çeşitleri sınırlı olup, tahıllardan çavdar ve arpa ayrıca da bazı sebzeler yetiştirilmektedir (Doğanay ve Coşkun, 2016). Zaman'a göre alışlagelen yaylacılık uygulanış şekillerinden birçok yönüyle ayrılan bu yaylacılık şeklinin, mekan değişimi temeline dayanması, kıyı ile dağlık kesim arasındaki nispi yükselti farkının oluşturduğu mekânsal farklılıkları tıpkı diğer yaylacılık faaliyetlerinde olduğu gibi kendi lehine kullanması, geçici karakterli bir faaliyet kolu olması, yılın yalnızca birkaç ayında kullanılan özgün konut ve eklentilere sahip olması gibi özellikleri bu faaliyeti bir bütün halinde yaylacılık kapsamında ele almamızın başlıca gerekçeleridir (Zaman, 2007).

3.2. Antalya Beydağları Yaylalarıyla Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yaylalarının Karşılaştırılması

İnceleme alanı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin ve Antalya Beydağlarının fiziki ve beşeri coğrafi özellikleri önceki bölümlerde öğrenildi ve bu özelliklerin her iki çalışma sahasında bulunan yaylaları nasıl etkilediği ortaya konuldu. Yaylacılık tarihine bakıldığında zaman ister aynı bölge içinde bulunan iki ayrı yayla, isterse de bir-birinden fazlasıyla uzak bölgelerde bulunan yaylaların ayırt edici özellikleri olduğu görülmektedir. Bu ayrım genelde fiziki coğrafi şartların ortaya çıkardığı farklar olarak göze çarpmaktadır. Öyle ki, yaklaşık yarım asır önce herhangi iki yayla arasında fark yaratacak beşeri coğrafi unsurların etkisi günümüzde olduğundan fazlasıyla azdı. Su kaynaklarının yerleri, yağış, bitki örtüsü, havanın sıcaklığı gibi fiziki coğrafi etkenlerin yaylalara iniş-çıkışta, kullanılan konutun tipinde,

yaylanın yüksekliğinde, hayvan çeşitliliğinde ve dolayısıyla yerel yaylacı kültürünün şekillenmesinde öneme sahipti. Günümüzde beşeri coğrafi unsurların yaylaların şekillenmesinde önemi gittikçe artmaktadır. Doğanay ve Coşkun durumu aşağıdaki şekilde izah etmektedirler:

“Geçmişte hemen tamamen hayvancılık temelli geleneksel faaliyetlere ev sahipliği yapan yaylaların, artık rekreasyonel amaçlarla kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu durum, geleneksel yaylacılık dışında farklı yaylacılık türleri ortaya çıkarmakta ve yaylacılık faaliyetlerinin dönüşümüne zemin hazırlamaktadır. Artık Türkiye yaylaları ve yaylacılığı önemli ölçüde bir işlevsel değişim sürecine girmiş; bunun sonucunda çok sayıda yayla, şenlikler, sayfiye evleri, modern yayla konutları ve sahip oldukları kültürel motiflerle turizme hizmet eder duruma gelmiştir. Söz konusu dönüşüm sürecini, ülke nüfusunun her geçen yıl daha fazla kentleşmesi ve yaşanan hızlı iç göç sonucunda kentlerde yaşayan nüfusun kırsal nüfusu oldukça geride bırakması ile açıklamak mümkündür. Ortaya çıkan işlevsel dönüşümün bir sonucu olarak, turistik amaçlı yaylaların sayısı giderek artmaktadır. Yayla şenlikleri, yayla-kent projeleri, sayfiye amaçlı yayla yerleşmeleri gibi uygulama ve etkinlikler, iç turizme (kısmen de dış turizme) hareket katmaktadır.” (Doğanay ve Coşkun, 2016).

Görüldüğü üzere her ne kadar fiziki coğrafi koşullar yaylacılığın ana hatlarını belirlese de sanayileşme ve kentleşme gibi beşeri coğrafi etkenler de yaylaları önemli bir değişim sürecine sokmuştur. Karşılaştırılması yapılan sahalardan Nahçıvan Özerk Cumhuriyetindeki yaylalara beşeri unsurlar az etki ettiği için halen geleneksel maksatlar için kullanılmaktadırlar. Diğer taraftan beşeri unsurların etkisi altında kalan Antalya Beydağları yaylalarıysa fonksiyonel değişim safhasına girmiştir.

Yaylacılık kültürünü eski Türk konar-göçer hayat tarzının bir uzantısı olduğu bilinmektedir. Daha önce değinildiği üzere 10 ve 11-ci asırlarda Güney Kafkaslara ve Anadolu'ya göç eden Oğuzlar burada konar-göçer hayata devam etmiş ancak tarihin farklı safhalarında çeşitli nedenlerle iskan ettirilmiş ve ya kendileri iskan etmeyi tercih etmiştir. İskan ettikten sonra hayvancılıkla uğraşmaya devam ederek yaylalara çıkmaya başlamışlardır. Aynı kökten gelseler de farklı yerlerde farklı coğrafi şartlar altında gelişmeleri aralarında bazı farkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İlk olarak topografyanın yaylalar arasındaki farkları ortaya çıkardığı görülmektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde bulunan Zengezur dağlarında yaylaların yükseklikleri 1900-2000 m'den başladığı halde Beydağlarında bu yükseklikler neredeyse yaylaların üst sınırı belirlemektedir. Kışlakların yüksekliği ise Aras nehrinin oluşturduğu ovalarda 700-1000 metre arasında değişmektedir, halbuki Beydağlarında bu yüksekliklerde yayla yerleşimlerine

rastlamak mümkündür. Yayla kışla arasındaki yükselti farkı Nahçıvan'da yaklaşık 1500 m, Antalya'da ise 1000 m kadar olmaktadır. Bu durum iklim özellikleriyle izah edilmektedir. Her ne kadar iki çalışma sahasında da yazları kuru ve sıcak olması ve yağışın kış aylarında düşmesi müşahade edilse de sıcaklık farkından ve yağışın miktarından asılı olarak farklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin Zengezur dağlarında taze ota ulaşmak için 2000 m'nin üstüne çıkmak gerekmektedir. Bu koşullar altında çalışma yapılan sahalarda yaylalara iniş-çıkış tarihlerinde de farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Zengezur dağlarında yaylalar yüksekte bulunduğu için karların eriyip havanın ılıması için zaman gerekmektedir. Havanın ılıması Beydağlarında rakımdan dolayı daha kısa sürede tamamlandığı için hayvancılıkla uğraşan insanlar nisan ayından itibaren yaylalara çıkmaya başlamaktadırlar. İnişler ise kasım ayını bulmaktadır. Son dönemde fonksiyonel değişim geçiren Beydağları yaylalarının yayla çıkış ve inişlerinde de farklılıklar ortaya çıkmıştır. Nahçıvan'da ise mayıs ayının ortalarında yaylaya çıkışlar başlamaktadır. İniş tarihleri ise karın yağmasıyla alakalı olarak ekim ayının ortalarına kadar yapılmaktadır. Diğer bir taraftan Nahçıvan kışlakları kışın büyük bölümünde kar altında kaldığı için hayvanlar ahırlarda beslenmek zorundadır ve kış için yem bulmak zorlu ve son dönemlerde masraflı iş haline gelmiştir. Buna karşılık Antalya'da kar örtüsü belirli bir yüksekliğin üstünden bulunduğu için kış aylarında hayvanları dışarıda tutmak mümkün olmaktadır. İklim elemanlarının şekillendirdiği bitki örtüsü de yaylalar dağılımına etki etmektedir. Beydağlarında belirli yükseklikte oluşan orman örtüsüne Zengezur dağlarında rastlanmamaktadır. Bu durum yaylacılık konutlarının yapı malzemesinden turizm amaçlı yaylacılığın gelişimine kadar çeşitli farklar ortaya koymaktadır.

Her iki çalışma alanındaki yaylaları etkileyen faktörlerden biri de su kaynaklarının dağılımıdır ve yaylaların yerleşmesi de bu kaynaklara göre yapılmaktadır. Her ne kadar Beydağları Zengezur dağlarına kıyasla daha fazla yağış alsada jeolojik yapı nedeniyle bu sulardan fazlasıyla yararlanamamaktadır. Son yıllarda yaşanan değişimle birlikte Beydağları yaylaları su yetmezliği sorunuyla karşı karşıya kalsa da Nahçıvan'da bu durum söz konusu değildir. İki sahada da hayvancılıkla uğraşan nüfus yayla yeri tercihini yaparken su kaynaklarına yakın olmasını tercih etmektedir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yaylalar kar erimesi sonucu ortaya çıkan akarsuların kenarında ve çeşme başlarında bulunmaktadır. Her çeşmenin yakınında 4-5 çadırdan oluşan obalar kurulmaktadır. Akarsuların kenarları boyunca yine birkaç çadırdan oluşan obalar bulunmaktadır. Aynı şekilde Beydağlarında da çeşmelere yakın yerlerde yaylalar bulunsada karstik topografya sebebiyle akarsuların varlığı pek görülmemekte ve turizm amaçlı kullanım arttıkça yayla nüfusu suyla temin etmek zorlaşmaktadır.

Bahsedilen fiziki coğrafi özelliklerin şekillendirdiği yaylalarda bu özelliklerin insanı ve davranışlarını da şekillendirmesiyle beşeri coğrafi özelliklerde de farklar ortaya çıkmaktadır. Yayla konutlarının belirlenmesinde beşeri coğrafi koşullarla birlikte etki etmektedir. Her iki yaylada da eskiden hayvan kılından ve yününden dokunma çadırlar kullanılırdı ancak son dönemlerde bu çadırların her iki sahada da kullanımının azaldığı, hatta Nahçıvan'da tamamen ortadan kalktığı görülmektedir. Özerk Cumhuriyette günümüzde de çadırlar kullanılsa da çadır malzemeleri farklılık göstermektedir. Beydağları yaylaları ise geçirmekte olduğu değişimle birlikte yaylaya çıkan nüfus devamlı konut tiplerini tercih etmektedir. Bu konutlar bir birine yakın olarak inşa edilerek adeta köy ve ya kasaba izlenimi vermektedir.

Yaylacılığa etki eden bir diğer beşeri coğrafi husus ise nüfus ve bu nüfusun gelişmişlik düzeyidir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde sosyal ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı Sovyetler Birliğinin çöküşüyle yurtdışına (çoğunlukla Türkiye ve Rusya) ve başkent Bakü'ye fazlasıyla göç vermektedir. Kırsal nüfustan bu göçe katılanların payı ise daha fazladır ve belirtildiği gibi Özerk Cumhuriyetin 70%'den fazlası köylerde yaşamaktadır. Bu durum tarım için gereken teknolojinin sağlanmamasıyla birlikte neredeyse tarımsal ürünlerin çoğunlukla ithal edilmesine sebebiyet vermiştir. Özerk Cumhuriyetin başkenti ve en büyük şehri olan Nahçıvan başta olmakla diğer şehirlerde de herhangi sanayileşme söz konusu değildir. Sovyetler döneminde fabrikalarda çeşitli ürünlerin üretip tarımda kendine yete bilse de Sovyetlerden sonra başlıca olarak siyasi nedenlerden dolayı bu üretimler durdurulmuştur. Bu durum yaylaların geleneksel olarak devam ettirilmesine olanak sağlamaktadır. Hem yaylalarda üretilen ürünler pazar bula bilmekte hem de turistik açıdan değerlendirilemediği için hayvancılık Zengezur dağlarındaki yaylalarda başlıca uğraş olmaktadır. Buna karşılık Antalya ilinin turizm potansiyeli ortaya çıktıktan sonra nüfusu son yarım asırda birkaç defa artmıştır. Bu artım hem de sosyal ekonomik gelişimi de tetiklemiş ve farklı iş kolları ortaya çıkarmıştır. Ahalinin gelir seviyesi artmış, boş zamanı yaranmıştır. Bu gelişmelerle birlikte şehirlerin kalabalıklaşması ve yaz aylarında bunaltıcı sıcak insanları farklı mecralara itmeye başlamıştır. Serin havası, yeşil doğası ve kültürel bağlılık sebebinden bu mecraların başında yaylalar gelmektedir. Büyük yerleşim yerlerine yakın olan Beydağlarındaki yaylalar sayfiye ve rekreasyonel amaçlarla yaylaya çıkan nüfus tarafından şekillendirilmiştir.

Beydağlarında geleneksel amaçlarla kullanılan yaylalar fonksiyonlarını her geçen gün değiştirerek farklı amaçlara hizmet etmeye başlamakta ve asırlardır süre gelen geleneksel yaylacılık kültürünün de sona ermesine sebep olmaktadır. Bu bakımdan Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde bulunan yaylaları daha kapsamlı incelenerek hayvancılık amaçlı yaylacılık

kültürüne      tutmak mümkün olacaktır. Aynı zamanda Beyda larının bugün geldiği durumu ve ya ad   sorunlara bakarak da Nahçıvan  zerk Cumhuriyeti yaylalarını gelecekte neyin beklediğini ve ne gibi önlemler alınması gerektiğini öğrenmek mümkündür.

SONUÇ

Çalışma sahasının esasını teşkil eden Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Antalya Beydağları konumlarıyla ve doğal çevresel faktörleriyle yaylacılık için elverişli bir durum ortaya çıkarmaktadırlar. İran'la sınırdan geçen Aras nehrinin ve nehre kuzeyden dökülen çayların oluşturduğu ovalarda yapılan sulamaya dayalı tarımın yerini 50-60 km gibi kısa mesafede 2000-2500 metre yükselerek Ermenistan'la sınırda bulunan Zengezur ve Dereleyez dağlarında yapılan hayvancılık almaktadır. Aynı zamanda Akdeniz'in sahilinde Antalya ovasından kısa mesafede yükselen Beydağlarında da yaylacılık yapılması için oldukça elverişli konuma sahiptir. Her iki çalışma sahasında yaz aylarında kuru ve sıcak havası nedeniyle belirli yükseklikteki otların ilkbaharın sonlarına doğru kuruması sonucu burada ikamet eden ve hayvancılıkla uğraşan insanlar hayvanlarını yüksek rakımlara çıkarmaya başlarlar. Türklerin eski geleneklerinde de ister yatay ister dikey şekilde yer değiştirerek taze otlakların peşinden gitmek adet halini almış belirli bir kültür ortaya çıkarmıştır. 11. yüzyılda Anadolu'ya ve Güney Kafkaslara göç eden Türkler burada hayat tarzlarını devam ettirebilecekleri yerleri kendilerine yeni yurt edinmişlerdir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yapılan yaylacılık süre gelen tarihte önemli bir değişim safhasına girmemiştir. Burada yaylacılık geleneksel şekilde yapılmaya devam etmektedir ve bu durum bir sıra amillerle bağlantılıdır. Özerk Cumhuriyette yaşayan ahalinin 70%'nin köy ve kırsal yerleşim yerlerinde yaşaması gelişmişlik düzeyinin aşağı olmasını ve şehirleşmenin, dolayısıyla sanayileşmenin gerçekleşmemesi hayvancılık ürünlerinin fabrika ve çiftliklerde üretilmemesi anlamına gelmektedir. Bu ihtiyaçlar köylerde yaşayan ahali tarafından karşılanmakta ve onların tek gelir kaynağı durumunda olmaktadır. Gelişen teknolojiyle çiftçilikte ihtiyaç duyulan makinelere, gübreye ve sulama sorununa karşın hayvancılığı klasik yöntemlerle yapan Özerk Cumhuriyetin ahalisi bölgeyi hayvancılık ürünleriyle temin etmeyi başarmaktadır. Yaylalarda üretilen peynir ise Nahçıvan dışında da alıcı bulmakta ve ihraç edilmektedir.

Yaylacılığın geleneksel olarak yapılması bu kültürü daha öğrenebilir hale getirirse de zamanla farklı fonksiyonlar kazanması muhtemeldir. Ancak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti yaylalarının daha uzun bir dönem burada yaşayan insanların gelir kaynağı olmaya ve bir kültür olarak yaşatılmaya devam edileceği içinde bulunduğu koşullara bakarak öngörülmektedir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Hayvancılık Bakanlığında alınan bilgilerde yaylak otlaklarının bir hissesinin büyükbaş sürülerinin otlatılması sonucu erozyona uğradığı ve tedbir

görülmemesi halinde durumun genişleneceği yönündedir. Aynı zamanda yaylacılarla yapılan görüşmelerde son 20 yılda su kaynaklarının azalmaya doğru gittiği ve eskisi kadar yağışın olmadığı öğrenilmiştir. Bu durumu küresel ısınmayla izah etmeye çalışan yaylacıların söylediğine göre 20-25 yıl önce belirli derelerde yaz aylarında bile kalan kar şimdi ilkbaharda erimektedir. Kendileri ve hayvanlarını suyla temin etme konusunda halen herhangi bir sıkıntıları olmasa da suyun azalması sonucu otlakların zayıfladığı düşünülmektedir. Yaylacılıkla ilgili diğer bir sorun ise yaylaya çıkarılan hayvanlarının çoğunun belirli başlı kişilere ait olmasıdır. Bu insanlar elde ettikleri ürünlerle pazarı ele geçirmekte ve fiyatı belirlemektedir. Bu durum az hayvan sahibi olan köylünün ürünün istediği fiyata satamaması ve bazen ise pazar bulamaması sonucu ya hayvanlarını elden çıkarmaya ya da büyük sürü sahipleri için maaşlı olarak çalışmaya başlamasıyla sonuçlanmaktadır. Bahsi geçen durumun gelecek yıllarda daha da artması birçok köylünün yayla yaşamından vazgeçmesi ile sonuçlanabilir. Köylünün ürününün değerlendirilmesi için devlet yetkilileri tarafından program hayata geçirilmesi yaylacılığın asırlardır sürdürülen durumunun yaşatılmasına için kritik öneme sahiptir.

Buna karşılık diğer çalışma sahası olan Antalya Beydağlarında bulunan yaylalar fonksiyonel değişimler geçirmiş, yaylalar farklı maksatlar için kullanılmaya başlamıştır. Öyle ki, Beydağlarında yaylalardan klasik şekilde yararlanma sadece birkaç yüksek rakımlı ve büyük yerleşim yerlerine uzak olan yerlerde yapılmaktadır. Bu durumun oluşmasında doğal çevre unsurunun ve Beydağlarının konumu büyük öneme sahiptir. Antalya ovasının batısından yükselişe geçen Kıyı Beydağları şehrin büyümesi ve gelişmesiyle farklı kullanılma şekillerine bürünmüştür. Antalya ili kıyı şeridi yaz aylarında yüksek sıcaklık değerleri ve tarihi yapısından dolayı yerli ve yabancı çok sayıda turisti kendine çekmektedir. Bu durum beraberinde gelişmeyi ve büyümeyi de getirirse de şehrin kalabalığı ve stresinden uzaklaşmak isteyen Antalya'da ikamet eden ahalî yaz aylarının yaylalara çıkarak değerlendirmektedir. Şehrin artan nüfusu yaylalara çıkan insan sayısında da artıma yol açmış ve geleneksel olarak yapılan yaylacılık sıkıştırılarak ortadan kalkmıştır. Yaylada toprak sahibi olan ve geleneksel maksatlarla yaylayı kullanan insanların birçoğu cazip teklifler karşılığında bu toprakları satarak farklı mecralara yönelmişlerdir. Artık yaylalar sayfiye ve dinlence yerleri olarak şekillenmeye başlamış, yaylaya çıkan kırsal ve köy ahalisi ise bu durumdan yararlanmaya başlamıştır. Rakımın nispeten düşük olduğu yaylalarda ziraat yapılarak farklı bir yaylacılık fonksiyonu daha geliştirilmiştir.

Şehre yakın olan yaylaların her geçen yıl kalabalıklaşması sonucu farklı sorunlarla karşılaşmıştır. Bunların başında su yetmezliği sorunu gelmektedir. Beydağlarında bulunan

yaylalar su kaynakları bakımından fakir olması ve hızlı bir şekilde yayla nüfusunun artması su sorunun yaşanmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılama gücü olmayan altyapı sorunu da yaşanmaktadır. Diğer bir sorunsu yazın ikamet edilen konutların gelişigüzel şekilde yapılması ve bir-birinden yapı malzemesi ve görünüm bakımından farklı olması sonucu hoş olmayan manzaralar ortaya çıkmasıdır.

Elde edilen bulgular sonucu her iki çalışma sahasında yaylacılık yapılsa da coğrafi koşulların etkisiyle bir-birinden oldukça farklı yaylacılık formları ortaya çıkmıştır. Yaylacılık her ne kadar farklı maksatlara hizmet etse de her iki çalışma sahasında ortak kültürden geldiği ortaya konulmuştur. Doğal çevre şartlarının etkisiyle kullandıkları malzemeler, yaylaya iniş çıkışlar, kullanım maksatları farklı olsa da dillerindeki yaylacılık kelimeleri, değişimler, el sanatları, hayvanla davranış şekillerinde benzerlik görülmektedir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yapılan geleneksel yaylacılığın kültürel unsurları daha derinden incelenerek neredeyse geleneksel yaylacılığın ortadan kalktığı Antalya Beydağlarında bulunan yaylaların tarihine de ışık tutulması muhtemeldir. Aynı zamanda Beydağlarında bulunan yaylaların içinde bulundukları duruma bakılarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde bulunan yaylaların ne şekilde gelişe bileceği ve bu gelişmenin ortaya çıkara bileceği sorunlar önceden belirlenip tedbirler alınması mümkündür.

KAYNAKÇA

- Alagöz, C. A. (1993). Türkiye’de Yaylacılık Araştırmaları. A.Ü. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, (2), Ankara.
- Arıncı, K. (2011). *Türkiye’nin kıyı bölgeleri*. Bam Yayınları, Erzurum.
- Bababeyli, S. (1999). *Naxçıvan Muxtar Respublikasının Coğrafyası*. Elm, Bakı
- Bababeyli, N., Qurbanov, E. ve Hesenov, F. (2016). Şerqi Arpaçay hövzesinin fiziki-coğrafi xüsusiyyətləri. *Azərbaycan Milli Aerokosmik Agetliyinin Xəbərləri*, No 2, Naxçıvan.
- Bağırov, A. N. (2008). *Naxçıvan toponimlərinin linqvistik xüsusiyyətləri*. Elm, Bakı.
- Çamuroğlu, R. (2004). *İsmail*. Doğan Kitap, İstanbul
- Doğanay, H. ve Coşkun, O. (2016). Türkiyede Yaylacılığın Değişim Eğilimleri ve Başlıca sonuçları. *Doğu Coğrafya Dergisi*-30.
- Emiroğlu, M. (1977). *Bolu’da Yaylalar ve Yaylacılık*. A.Ü.D.T.C. Fakültesi yayın No: 272, Ankara.
- Ezizbeyov, Ş. E. (1961). *Naxçıvan MR’nın geologiyası*. Elm, Bakı
- Ganiyev, H. (2019). *Azərbaycan tarixi*. “Elm və Təhsil” nəşriyyatı, Bakı.
- Gül, Q. K. (1959). *Azərbaycan SSR’nin fiziki coğrafyası*. Azərbaycan Dövlət Universiteti, Bakı.
- Hacıyev, İ. M., Həbibbəyli, İ. Ə., Səfərli, F. Y., Qədirzadə, Q. İ. və Baxşəliyev, V. B. (2013). *Naxçıvan tarixi. Üç cildə, 1-ci cild. “Əcəmi” Nəşriyyat-Poliqrafya Birliyi, Naxçıvan*.
- Hüseynov, H. (2015). *Naxçıvan Muxtar Respublikasında Kənd Təsərrüfatının inkişafı. Əcəmi nəşriyyat, Naxçıvan*.
- İmat, F., Bababeyli, N. ve Özdemir, M. (2003). Güney Kafkasya’da Kadim Yerleşmenin Paleocoğrafi Durumuna Bir Örnek: Nahçıvan. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/3: 430-435.
- Kılıç, O. (2018). *Yaylak ve Kışlak arasında geçen bir ömür: Osmanlı döneminde Toroslarda Yörük olmak*. Ermenek araştırmaları-I. Palet yayınları, Konya.
- Memmedov, Q. Ş. ve Xelilov, M. Y. (2006). *Ekologiya, Etraf Mühit və İnsan*. Elm, Bakı.
- Miriyeva, Q. T. (2009). *Naxçıvan Muxtar Respublikasında üst devon qalıqları ve onların stratigrafiyası*. Tehsil, Bakı.
- Mustafayev, Ş. A. (2011). *İqtisadi inkişafın daha bir uğurlu dövrü*. Maliyyə və uçot. №3
- Müseibov, M. A. (1998). *Azərbaycan fiziki coğrafyası*. “Maarif” nəşriyyat, Bakı.

- Rasony, L. (1993). Tarihte Türkler. *Türk Kültüründe Araştırma Enstitüsü yayınları*: 126, III(A34)
- Rehimov, X. Ş. ve Hesenov, M. S. (2012). *Naxçıvan Muxtar Respublikası erazisinde rütubetlenme şəraiti ve iqlim suvarma norması haqqında*. ASS'nin eserleri, XIV c. Bakı
- Sarı, C. ve Ertürk, M. (2018). Batı Toroslarda Yörük Göç Yollarının Turizm Amaçlı Kullanımına Yönelik Planlama Önerileri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12/24: 159-178.
- Sarı, C. (2010). Yaylacılık, Yayla Kültürü ve Antalya Yaylaları, Dünden Bugüne Antalya, *T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları*, Editör: A. Kerim Atılğan, Cilt: 2, Bölüm: 8, s. 381-393, ISBN: 978-605-378-172-1, Antalya.
- Soltanova, H. (2015). *Azərbaycan Respublikasında Turizm və onun inkişafı*. AZTU mətbəəsi, Bakı.
- Sümer, F. (2013). Yörükler. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Şahin, İ. (2006). *Osmanlı döneminde Konar-Göçerler*. Eren yayıncılık, İstanbul.
- Şıklinski E. M. (1949). *Azərbaycanın atmosfer yağıntıları*. Şerq-Qerb, Bakı.
- Talıbov, T. T. ve Nesirova, E. S. (2015). *Naxçıvan Muxtar Respublikasının Florası*. Ecemi, Naxçıvan
- Yücel, T. (1995). Türkiye'nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler. *Türk Kültür Araştırmaları*, XXX(1-2): 447-469, Ankara.
- Zafer, C. (2018). Türkiye'de Konargöçer Kültürü. *Muhakeme Dergisi*, 1: 110-115.
- Zaman, M. (2009). *Doğu Karadeniz Kıyı Dağları'nda Yaylalar ve Yaylacılık*. Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 960, Erzurum
- Zaman, S. (2007). *Fonksiyonel Değişim Süresinde Antalya Beydağları yaylaları*. Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 967, Erzurum
- Zeynaloğlu, C. (1992). *Müxtəsər Azərbaycan tarixi*, Bakı.
- Zeynalov, M. (2008). *Azərbaycanda qoyunçuluq*. "MBM", Bakı.

İnternet Kaynakları

- <https://antalyakulturturizm.gov.tr>, (erişim tarihi:25.03.2019)
- <https://nufusu.com>, (erişim tarihi: 22.05.2019)
- <http://tdk.gov.tr/>, (erişim tarihi: 22.06.2019)
- <https://naxçıvantv.az>, (erişim tarihi: 15.09.2019)
- <http://www.antalya.gov.tr/>, (erişim tarihi: 14.11.2019)
- <https://az.wikisource.org/wiki/>, (erişim tarihi:25.11.2019)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Farid ALLAHVERDİYEV
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Cemşid Nahçıvanski adına Tam Orta Mektep
Lisans Diploması	Nahçıvan Devlet Üniversitesi, Tabiatşünaslık Fakültesi, Coğrafya Öğretmenliği Bölümü
Yabancı Dil	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ordubad İlçesi Gılançay Köyü Coğrafya Öğretmeni (2015-2016)
E-Posta	feritallahverdiii@gmail.com